SELİM İLERİ

İSTANBUL, İLK ROMANIMDA LEYLÂK



YAŞAM

SELİM İLERİ

1949'da İstanbul'da doğdu. 19 yaşında *Cumartesi Yalnızlığı* isimli ilk öykü kitabı yayımlandı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimini 1972'de yarım bıraktı. 1976'da *Dostlukların Son Günü*'yle Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, 1977'de *Her Gece Bodrum*'la Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü aldı. Romanları ve öyküleriyle edebiyat çevresinde geniş yankılar uyandırdı. *Yaşarken ve Ölürken* (1981) *Milliyet Sanat* dergisince yılın romanı seçildi. *Kırık Bir aşk Hikâyesi* adlı senaryosu Sinema Yazarları'nca 1982-83 mevsiminin en iyi senaryosu ödülüne layık görüldü. *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın* (1991) Türkiye Yazarlar Birliği Roman Ödülü'nü aldı. *Allahaısmarladık Cumhuriyet* adlı oyunu 1997'de hem Afife Jale hem de Avni Dilligil ödüllerini aldı. İleri'ye 1999 yılında, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti "televizyon" alanında Kültür-Sanat Ödülü verdi. Radyo çalışmaları dolayısıyla aynı yıl Dialog Medya Ödülü'nü aldı. 2001'de *Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak* yayımlandı ve 2002 Orhan Kemal Roman Armağanı'yla ödüllendirildi. Selim İleri ayrıca, 2003 yılında *Uzak, Hep Uzak* adlı romanıyla Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü, 2005 yılında ise *İstanbul'un Sandık Odası* adlı kitabıyla da TYB'nin Hatıra-Gezi alanındaki ödülünü aldı.

İSTANBUL, İLK ROMANIMDA LEYLÂK

Selim İleri

§

Yaşam Kitapları **14**

İstanbul, İlk Romanımda Leylâk
Selim İleri

Kapaktaki resim: Ali Üsküdârî (XVIII. yy.)
Kapak tasarım: Utku Lomlu
Mizanpaj: Bahar Kuru

© 2009, Selim İleri
© 2009; bu kitabın tüm yayın hakları
Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: Ekim 2009
ISBN: 978 - 975 - 289 - 639 - 0
Sertifika No: 10905

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Tel: (0212) 674 97 23
Fax: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (212) 513 34 20-21 Fax: (212) 512 33 76
Genel Dağıtım: Alfa, Tel: (212) 511 53 03 Fax: (212) 519 33 00
e-posta: everest@alfakitap.com
www.everestyayinlari.com

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

İÇİNDEKİLER

TAKVİMDEN YAPRAKLAR

İstanbullu Kim?!. **3**

İstanbul'u Sevmek **9**

Takvimdeki Hatıralar **14**

Dinlediğim ve Hatırladığım Bayramlar **19**

Radyo Anıları **23**

İstanbul 'Fiyongolar' İçinde... **27**

İstanbul'un Tadı Damağımızda Kalan Lezzetleri **32**

Gülbeşeker Günlüğü **36**

Cibali'de, Bir Sabah Çok Erken... **41**

Troçki 'Hôtel Tokatlian'da... **46**

1672'de Yeni Cami **50**

Prokopius'tan Andaç Fenerbahçe **55**

Çocukluğumun Oyunları **59**

Yaşadığım Şişli **64**

İlk Romanımda Leylâklar **68**

OKUDUĞUM KİTAPLARIN İZİNDE

Geçmiş Zaman Edipleriyle Geçmiş Zaman Semtlerinde... 75

"İstanbul'u terennüm eden mısralar" Arasında... 80

Sararmış Sayfalarda Edebiyat 84

Yazarların Mektuplarındaki Ayrıntılar 89

Müsâmeretnâme'nin Bilinmeyen Yazarı 93

Halid Ziya'da Batılı İstanbul 97

Gizli Bir Siyaset Yazarı 103

"Kaç def'a geçtiğim bu sokaklar, bugün yine"... 107

Kalbimdeki Reşat Nuri Güntekin 112

İstanbul'dan Anadolu'ya *Çalıkuşu* 117

Server Bedi'de Susturulan İblis 121

Unuttuğumuz Mahmut Yesarî 125

Bu Şehirde Edip Cansever'le... 129

İSTANBUL'U İSTANBUL YAPANLAR

Tuhaf Bir İstanbullu... 135

70 yıllık Türk Resminin İzinde 139

Zonaro'nun İstanbul'da İlk Günleri 144

Zonaro'nun İstanbul'da Son Günleri 149

Hatıralar Sineması'nda Bir 'Ölmez Eser'... 155

'Hatıralar Sineması'nda 'Karakter Oyuncuları' 159

Büyük Bir Güldürü Ustası 163

Turgut Cansever'in İstanbul'u 167

Sürgünde Kızkulesi 172

İstanbul'a Erguvan Müzesi 177

Bende İstanbul Hatıraları Kaldı... 182

İSTANBUL, İLK ROMANIMDA LEYLÂK

TAKVİMDEN YAPRAKLAR






İstanbullu Kim?!.

Epey önce, çeyrek yüzyıl geçti geçecek, bir dergide görmüştüm: Yeni zamanın "Boğaziçi Aristokratları" -röportajın başlığı böyleydi- sıram sıram dizilmişler; evlerinde, bahçelerinde, seçkin eşyaları, möbleleri önünde poz veriyorlar.

Dergi İngilizce yayımlanıyor, Türkiye'deki, özellikle İstanbul'daki seçkinleri Batı'ya tanıtacak. Boğaziçi aristokratları da o çerçeve içinde, aristokrat olduklarına galiba sahiden inanarak, Batı'da yüzümüzü ağartmak istiyorlar...

Bu aristokratlardan bir hanım, yerlere uzanmış, son moda ve Paris havalı bir giysiyle, bir eski zaman ibriğine -elbette tuğralı- kollarını geçirmiş, yabana atılamayacak güzelliğini sergilemekteydi. Birtakım engin rüküşlükler güzelliğine hamlık aşılamıştı ama, geçelim.

Tuğralı ibrik

Sanat koruyuculuğuyla ün edinmiş bir aile ise, çoluk çocuk, hep bir arada yalılarının bahçesine çıkmışlar; Unkapanı'nda satılan plastik iskemlelere, hasır taklidi plastik bahçe koltuklarına oturmakla, belki 'demokratik eşya'lara da dünyalarında yer verdiklerini gösteriyorlar. İster inanın ister inanmayın, bahçe ortasında, tanınmış bir ressamımızın eseri kocaman şövale üstünde duruyor!

Pek sevilen bir iş adamımız, yaldızlı, taht çağrışımlı koltuğunda otururken, yanı başında, süslü püslü, şişmanca hanımı ayakta duruyor. Kim bilir, geleneklerimize, evin reisi erkektir düsturuna nasıl bağlı kaldıklarını kanıtlıyorlar, her ikisi de...

Evlere şenlik görüntüler

Uzun süre belleğimden çıkmadı evlere şenlik görüntüler. O, "Boğaziçi Aristokratları" başlığı epey düşündürdü. Hangi aristokrasi? Kökeni nerden? Bizde sınıf var mı? Fakat sorular boşunaydı. Özal döneminde büsbütün gösterişlenen yeni zenginlik, besbelli, kendi aristokrasisini yaratmıştı.

Sergüzeşt

Ya öncesi? Samipaşazade Sezâî'nin çok sevdiğim *Sergüzeşt*'ine kadar uzanabiliriz. İstanbul yazılarımda çok andım; *Sergüzeşt*, bir roman, 1889 tarihli. Şimdi bir kez daha anıyorum:

İstanbullu olmayı temsil ettiği düşünülen zengin ve sözüm ona görgülü tabaka, öyle anlaşılıyor ki, Tanzimat'tan beri yerleşiklik kazanmaya başlamış. *Sergüzeşt*'te, cariye Dilber'in satın alındığı Âsaf Paşa Konağı, Sezâî'nin imparatorluk başkentindeki yüksek zümreden konuşabilmesine bir firsat, imkân gibidir. Romancı, birkaç sayfada, Âsaf Paşa'nın "Moda taraflarında bol para dökerek inşa ettirdiği Avrupakârî bina"nın tasvirine girişir.

Avrupakârî

Evet, bol para ve Avrupakârî...

Konaktaki döşeme gerçekten Avrupa kokar. Afrika ve Hint kökenli büyük bitkiler, çiçekler, Anadolu işi değerli halılar bile bu döşemenin çoğu "on dördüncü Louis zamanına mahsus olan" masaların, yaldızlı iskemlelerin, ufak yazıhanelerin -şimdilerde antikacılarda en ucuzu, en dökünütüsü bir servet pahasına satılıyor-, o süslü püslü döşemenin Avrupa havasını bozamamaktadır.

Ne var ki, cariye Dilber bu konakta tam ikbale kavuşacakken, yine esirciye satılır. Bol para, Avrupa taklidi yaşam, 'insanî' olana çekip götüremez.

Konağın "yaldızlı koyu kırmızı kâğıtlı" duvarlarında Fâtih'le Napolyon'un heybetli resimleri boşuna yan yana asılmış değildir. Fâtih söz konusu tabloda İstanbul'a "muzaffer" bir edayla giriyor. Napolyon, "Sainte-Hélène'in sisler, dumanlar içinde kalmış kayalarının üzerinde şahane bakışlı bir kartal gibi istilâcılara yaraşır bakışını Avrupa ci-



Nazıl Ecevit, "Kızkulesi" (özel koleksiyon)

hetlerindeki ufuklara dikmiş", düşünüyor. Neyi düşünüyor diye sorabilirsiniz; herhalde istilâyı...

Yine Özal dönemiydi. Ankara'da -iyi niyetli girişimlerini özellikle vurgulamak istediğim- bir bakan, gelenekçi ailelerin, çocuklarının odalarında Fâtih'in resmini görmek istediklerini söylemişti. Çocuklarsa, pop şarkıcılarının, meselâ Madonna'nın posterlerini asmayı tercih ediyorlarmış. Bakan, galiba özgürlükçü tutumla, "İkisi de olacak elbette" diyordu.

Özal dönemi

Napolyon'un yerini Madonna alıyordu. Fâtih bir ölçek koltuğunu korumuş. Ben de, çeyrek yüzyıldır yakınıp dururum: Bütün bunlar birer özenti değil mi?

Malik Aksel, bir yazısında, dünkü İstanbul'un, hiç değilse, halk yaşayışında, sadelikler, incelikler, yüzyıllardan yüzyıllara akmış bir görgü şehri olduğunu belirtir, saydığı incelikler arasında, su bardağı misafire çıkartılacaksa, dantel örtülü bardak altı tabak anılır. Sonra sonra dantel örtü çekilmiş, fakat tabak, dantel bezemeleriyle işlenmiş. Değerli Malik Aksel, cam tabaktaki dantel bezemesini İstanbul kültüründeki sürekliliğe örnek gösterir, yeni zaman her şeyi paldır küldür silip süpürememiş.

Malik Aksel'in yazısı

Gelgelelim, Aksel'in de bazı itirazları var, incelikle dile getirilmiş, önce soruyor:

"Eski İstanbul'un nesi meşhurdur dendiği zaman halk arasında ne yedi yıl askerlik ederken baba ile oğulun birbirini göremedikleri Selimiye Kışlası, ne üstü toprak altı deniz Galata Köprüsü, ne de yedi düvelin almak istediği Ayasofya Camii, ne altı minareli Sultan Ahmed Camii mahyaları, ne yer altında kayıkların yüzdüğü Yerebatan Sarayı, on binlerce dükkânı olan Kapalıçarşı, sonra deniz ortasındaki Kızkulesi akla gelir."

İstanbul, terbiyesi, nezaketi ve diliyle övünürmüş. Derken şu ilginç gözlem:

'Havla'

"Eski İstanbul'da dilini düzeltmeyenlerin, teşrifata uymayanların saygıdeğer tarafı yoktur. Bunda insanın kafasının dangıl dungul olması değil de, dilinin dangıl dungul olması önemlidir. Konağa yeni girmiş ahçı yamağı, helvaya 'havla' dedi mi, hemen pabuçları eline verilir. Ama sanatında usta imiş buna kimse bakmazdı."

Malik Aksel, eski İstanbul diyor ama; hatırladığım zamanlarda, 1950 sonrasında böylesi tutumlara epey tanık oldum. İstanbullu'nun, hele hali vakti yerindeyse, akıllara durgunluk verici bir 'horgörü'sü vardı. Dile değil yalnızca; üst başa bakılır, davranışlar ölçülüp biçilir, oturup kalkış tartılır, "Taşralı!" ünlemi merhametsizce kondurulurdu. Yine Aksel saptıyor: "İstanbullu'ya göre taşra halkı görgü kurallarından yoksundur. (...) İstanbullu ile taşralı bir çeşit okumuş ile okumamışın yan yana gelişidir."

İçine kapanık İstanbullu

Bu anlayış... böylesi bir anlayış, İstanbul kültürünün özümsenmemesine yol açıyormuş, kendi içine kapanmış İstanbullu'nun umurunda değildi. Tam tersine, İstanbullu kendi kültürünü, bilgisini kıskançça kendine saklardı.

Reşat Nuri Güntekin, Malik Aksel kadar hoşgörülü değil. Geri dönüyoruz geçmişe. 1951-52 tiyatro mevsimindeyiz. İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda *Eski Şarkı* sahnelenecek. "Prova Jeneral"i izlemiş Reşat Nuri, *Eski Şarkı*'nın yazarı. Eser, aynı yazarın *Eski Hastalık* romanından uyarlama. Türk Tiyatrosu dergisinin muhabiri ünlü romancıyla söyleşiyor: "Niçin büsbütün yeni bir konu seçmediniz?"



Şevket Dağ, "Ayasofya" (Sakıp Sabancı Müzesi)

Reşat Nuri, *Eski Şarkı*'yı "yeni zamanlar kadınının" meseleleri etrafında kurduğunu belirtiyor. *Eski Hastalık*'ta anlattıklarını bir defa da sahne üstünde, ete kemiğe, sese, jeste bürünmüş olarak görmek istemiş: "... bu piyesteki kahramanım Züleyha biraz evvelki prova jeneralde, benim bir hayalim olmaktan çıkarak müstakil bir yabancı sesi ve hüviyeti ile karşımda konuşmaya başlayınca..."

Züleyha'da gördüğü eksiklikleri sayan *Çalıkuşu* romancısı, birdenbire şöyle diyor:

"Üstelik İstanbullu'nun dışarlıklıya olan küçümsemesi, gerçekte askerliği bile kendine yakıştıramamış Osmanlı pâyitahtının bu budala azameti benim Züleyha'nın durumunu büsbütün ağırlaştırmıştır."

Budala azamet

"Budala azamet", Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, 1950'lerden 1980'lere Boğaziçi aristokratları yetiştirmiş dersek, herhalde haksızlık etmiş olmayız.

Bu yazıyı, TRT 2'deki not defterimde, "İstanbullu kendi kültürünü biraz da kendi yok etmiştir" dediğim için bana kızanlara adıyorum...

İstanbul'u Sevmek

İstanbul'a ilişkin gözlemlerini, tespitlerini eserlerine geçiren yazarlarımız, yaşları ilerledikçe, bu kentin yeşilliği, doğal güzellikleri konusunda enikonu karamsarlığa kapılmışlar.

Öngörüsü uçsuz bucaksız Hüseyin Rahmi, daha 1928 yılında, seksen yıl önce, 'çevre koruma'nın gerekliliğinden söz açmış. Onun romanı *Namuslu Kokotlar* bir gazetede tefrika edilmiş. *Namuslu Kokotlar* 1973'e kadar kitap olarak yayımlanmadığından, Hüseyin Rahmi'nin ciddî uyarıları kimselerin öyle pek dikkatini çekmemiş.

Namuslu Kokotlar

Doğrusu, şu iki paragrafı alıntılamadan geçemeyeceğim:

"Büyükdere çayırının başlangıcı, o yüzyıllık çınarlarıyla, o sevimli deresiyle dünyaca ünlü güzelliğini şimdi bir uçak hangarına bırakmıştı. Eski bülbüllerin yerinde şimdi göklerin çelik yürekli kocaman kuşları homurdanıyordu. Doğa güzelliklerine karşı yıkıcı ilgisizliğimizin vereceği üzüntüden hıçkıra hıçkıra ağlasak azdır. Şehir yakınlarındaki en güzel yerlerimizin ve ormanlarımızın, bizde değeri, onları baltayla devirip çekiye vurduğumuz zaman getirecekleri para oranındadır.

Büyükdere piyasasının en güzel yalıları yanmış, şimdi yerlerine tahta parmaklıklı, ayçiçekli âdi kahveler kurulmuştu. Mesarburnu'nu dö-



Pertev Boyar, "Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı" (özel koleksiyon)

nüp Sarıyer'e girerken otomobilin tekerlekleri yine avuç içi gibi açılmış yangın tarlalarının küllerini savurmaya başladı."

"Hıçkıra hıçkıra"

Doğup büyüdüğü, güzelliklerini unutamadığı, aksaklıkların zamanla düzeleceğini umduğu, tarihî dokusundan her zaman ürperdiği bir kentte, insanın, hele bir romancının, sanatçının günün birinde yabancı gezgin gibi dımdızlak kalıvermesi, o güzelliklerin git git silindiğini görmesi, aksaklıkların hızla ve çığ gibi çoğaldığını fark etmesi herhalde sevindirici duygular uyandırmıyor. Gelgelelim, çığırından çıkmışlığa "hıçkıra hıçkıra" ağlayan tek tük kişi var.

İstanbul'da; bir yandan güncel siyasanın ucuz çıkarcılığı, bir yandan şehir halkının, üstelik fakiri zengini, gözü dönük mülkiyet tutkusu, bakir alanları, kamu hizmetine açılması gerekli yerleri nice yıldan beri yok etti. Tarihî yapılar ya merhametsizce yıktırıldı, ya da, bakımsızlığa, korunmasızlığa terk edilerek göçürtüldü. Bugün elde kalanı korumaya çalışıyoruz. Koruyabilecek miyiz, bilinemez.

Çeyrek yüzyıldır, doğup büyüdüğüm İstanbul üzerine yazıyorum. Bu yazılar, çoğu kez, nostaljinin ardına takılmış yazılar sanıldı. Derdim

başkaydı; hiç değilse, elde kalanı korumak... Daha 1989'da nostalji edebiyatından bunalmışım:

"Uzak ya da yakın geçmişin, hatta çocukluğumuzun İstanbul'unu boş yere aramayalım, özlemeyelim, düşünmeyelim."

Sebebini de belirtmişim:

"O İstanbul'lar bir daha nasıl olsa geri gelmeyecek. O İstanbul'lara ilişkin birkaç sayfa yazı, bir iki resim, kimselerin artık okumadığı kitaplarda, köşebaşı tezgâhlarında satılan tek tük solmuş kartpostallarda, kimselerin görmediği, göremediği peyzajlarda ya kaldı ya kalmadı."

Geçen zaman eski kartpostallara kıymet biçti, 'antika' özelliği kazandırdı. Tezgâhlardan müzayedelere yol aldı İstanbul kartpostalı. Böyle mi olması gerekiyordu; belki diye yanıtlayabiliyorum. Ressamlarımızın eserlerini tanıtan ve değerlendiren kitaplar yayımlandı. Muhakkak ki olumlu bir gelişmeydi. Hiç değilse meraklısı, bu yapıtlarda dünkü İstanbul'u ressamların fırçasından 'hissedebiliyor'.

Eski kartpostallar

Her şehir değişmeye yazgılı. Fakat tarihî şehirlerin değişmesi çok ayrı bir dikkati gereksiniyor. Nişantaşı, Osmanbey konaklarının yerine ve yanı başına yedi sekiz katlı, yüzleri oymalı, şatafatlı Şişli 'apartıman'ları yapıldığında, bu yapılar üslûpsuzlukla küçümsenmiş. Bugün Nişantaşı, Osmanbey konakları büsbütün hayal olduğundan, dünün Şişli apartmanlarına gün görmüş yapılar diye âdeta hayranlıkla bakıyoruz. Yepyeni gökdelenlere, azman alışveriş merkezlerine de, yarın, gün görmüş yapılar diyebilecek miyiz?

Şişli apartımanları

Hüseyin Rahmi'nin 1920'lerin sonunda saptadığı ayçiçekleri, 1980'lerde, handiyse 'İstanbul çiçekleri' arasına karışmıştı. Şişli'den yola çıkın, Büyükdere Caddesi'ne uzanın, Maslak'a gelir gelmez başlardı ayçiçekleri. Kirli yolların hız çılgını taşıtlarınca öylesine toza toprağa büründürülmüştü ki ayçiçekleri, hepsinin taçyaprakları paslı alacaydı.

Hüseyin Rahmi, bir başka yazısında, İstanbul'un asıl çiçeği güzelim gülleri, hanımellerini, fulya tarlalarını, lâle bahçelerini söktüler, yok ettiler; o, "ablak" çehreli ayçiçekleri dört bir yanı kuşattı diye yakınır.

Oysa, toz toprak içindeki günebakanlar bile güzeldi...

Demin, geçmiş İstanbul'u artık 'resim sanatı'nın aracılığıyla hissedebileceğimizi söyledim. Özellikle 1970 sonrasının 'başka' İstanbul'unu düşünerek. Bununla birlikte, yazarlarımızın tanıklığı, İstanbul'da bü-

Boğaziçi yalısı müzesi

yük değişimlerin 1950 sonrasına rastladığını açık seçik saptıyor. Daha 1955'te Abdülhak Şinasi Hisar "Bir Boğaziçi yalısı müzesi" kurulmasını teklif etmiş, evet, bir 'müze'.

O zamanki Türk Yurdu dergisinde yazmış. Önce, "Boğaziçi medeniyeti dediğimiz bu ince ve zarif mucizenin" tanıklarını, hele "ecnebi" tanıklarını az buluyor, buna yeriniyor. Boğaziçi tutkunları arasında Fransız, İngiliz, İtalyan ve Alman seyyahlarını, tarihçileri, şairleri, hikâyecileri, ressamları hatırlıyor. "Fakat" diye eklemiş, "teşkil ettikleri kafile, beklemeye haklı olduğumuz kadar kalabalık olamamış, hele bunlar istediğimiz kadar ilhamlı bulunmamışlardır. Boğaziçi daha büyük muharrirler, müverrihler, şairler, romancılar ve bilhassa ressamlarını yetiştirebilmiş olmalıydı."

Türk Yurdu dergisi

Yazar, artık 'geçmiş' bir zamandan konuşmaktadır. Kendi gününün, yazısını kaleme aldığı dönemin Boğaziçi yazarları, ressamları olsa bile, bu 'şimdiki zaman'ın geçmişteki mucizeyi yansıtamayacağı kanısındadır. Bir kez daha vurgulamak gerekirse, 1955'te! Yani, Hisar'ın hatırladığı, bir zamanlar yaşamış olduğu Boğaziçi'nden ve İstanbul'dan o tarihte pek bir şey kalmamış geriye. Bense, ancak 1955 sonrasını hatırlayabiliyorum, geçmiş İstanbul dendiğinde...

Boğaziçi Yalıları'nın yazarı, hem müze kurulmasını istiyor, hem de geçmişle bağımızı koruyamadığımızdan, müzeyi var edecek eşyanın, resimlerin, gereçlerin, birçok şeyin savrulup gittiğini bilerek, bunların bir an önce toplanmasını temenni ediyor.

"Bu tahayyül ve ümit edilen Boğaziçi müzesinin asıl hedefi, bilhassa bizim millî Boğaziçi medeniyetimizin etnografyasını teşkil edecek olan bütün bu eski zaman yalısı eşyasının, gözleri kamaştıracak surette, hepsinin oldukları gibi, bir yalının içine yerli yerlerine konarak toplanmasıdır."

Sonra acı bir boyun eğiş:

"Medeniyetler tarihî rollerini ikmal edince, onların hatıralarının bir mahfaza, yani bir müze içine konulması lâzım gelir."

Şu sorulamaz mı: Medeniyetler tarihî rollerini neden, ne zaman tamamlar, noktalar?

Harap Boğaziçi

Refik Halid Karay, böylesi bir müzenin yandaşı değil. Gerçi müzelerde geçmiş zaman medeniyetinin örneklendirilmesine karşı çıkmamış.

Ama, 1939'da kaleme aldığı bir yazıda, o günkü "harap" Boğaziçi'nin olduğu gibi durmasını salık vermiş. Bilhassa "çimento"dan ürkmüş. Yaşamak dolu Refik Halid'e müzeler herhalde pek cansız, ölgün, kasvetli gelirdi.

On altı yıl sonra, yine 1955'te Abdülhak Şinasi, bu kez de, "yalıların sonuncuları"nı ille korumamız gerektiğini hüzünle söyler. Geçen zaman, Refik Halid'in "harap" haliyle kalmasını istediği Boğaziçi'ni büsbütün çökertmiştir. "Zaten bunların sayıları, bugün, Rumeli kıyısında, belki bir, iki ve Anadolu kıyısında belki sekiz, on olmak üzere, bütün Boğaziçi'nde bir düzineyi dolduramamaktadır."

Sekiz on yalı

Boğaziçi'nin başına gelen, İstanbul'un da başına gelmiştir, birçok Anadolu kentinin de. Bilinçsiz yenilik özlemleri ve yaptırımları, besbelli, şehirlerimizin öz anlamlarını bir canavar iştihasıyla silip süpürmüş.

Takvimdeki Hatıralar

Günlerdir yağmur yağıyor. Hava adamakıllı soğuk. Ben eskiden yağmuru severdim. Yaş aldıkça, yağmur, soğuk, ayaz, hepsi düşman sanki. Ocak geçti geçecek diyorum; şubat da geçsin, ne kaldı bahara. Oysa bahar İstanbul'a hep karlarla, buz gibi havalarla gelir. Bu yıl da öyle olacağa benziyor.

İstanbul'un sokak adları

Kendi kendime, bahar günlerini çağrıştırır bir şeyler düşünmeye çalışıyorum. Meselâ İstanbul'un sokak adları; çiçekler, meyveler, hep bahar mevsimi gezinir bu sokak adlarında. Meselâ Kadıköyü'nde, Acıbadem'de Dağ Çileği Sokağı, yine aynı semtte Gül Sokağı, İçerenköyü'nde Gül Çardağı Sokağı. Bilmem adları değişti mi... Oturduğum Şişli'de bir Kiraz Sokağı varmış, kim söylemişti?, bilmem hâlâ var mı, bir de Kızılcık Sokağı...

Mecidiyeköy'de Karanfil Aralığı Sokağı. Bir öykü adı gibi: Karanfil Aralığı...

Sokaklardan vazgeçtim, baharı kolay kolay getiremeyeceğim. Üstüne üstlük nezleyim. Çocukluğumun kışlarında, evde soğuk algınlığından yatan biri varsa, ille tavuklu çorba yapılırdı. Tavuk suyuna çorba değil, o başka.



Hayri Çizel, "İstanbul Peyzajı" (özel koleksiyon)

Tavuklu çorba

1940'lardan kalma, yırtık pırtık, kapaksız yemek kitabını açtım; tavuklu çorbayı elimle koymuş gibi buldum. Geçmiş günlerin kalabalık aileleri düşünülerek kaleme alınmış, tarif, malzeme, şu bu, sekiz kişilik: 1 adet tavuk / 8 çorba kaşığı pirinç / 1 adet havuç / 1 adet kereviz / 1 adet soğan / 2 adet patates / 15 bardak su / "kâfi mikdar" tuz ve karabiber.

"Büyücek bir kap içinde yıkanmış, temizlenmiş tavuk ve sebzeler on beş bardak su ile ateşe konup pişirilir. Diğer bir kap içine suyu süzülür. Bu suda sekiz kaşık (dolu dolu) temizlenmiş, yıkanmış pirinç pişirilir. Tavuk kemiğinden ayrılır. İri parçalara taksim edilir. Dörder parçaya bölünmüş ve haşlanmış patateslerle kesilmiş sebzeler ve tavuk; hazırladığımız pirinç suyuna atılır. Beş dakika kaynadıktan sonra ateşten alınır. Tavuk piştikten sonra sekiz su bardağı tavuk suyu kalacaktır."

İçmiş kadar oldum.

Kış geçse, martın kazma kürek yaktırmaları gelip geçse. Neyse ki, geçmiş zaman takvimlerinde bunlar hep 'sayılı günler'dir. O 'sayılı' sözüne gönül vermemek elde mi? Gelip geçiciliği böylesine vurgulamak... Kubbealtı Lugatı "sayılı fırtına"yı saptamış: "Belirli günlerde esen şiddetli fırtına." Sayılı fırtınanın bir de mecazî anlamı var: Namlı kabadayı.

Sayılı Fırtınalar

Ulunay'ın romanı geldi aklıma: *Sayılı Fırtınalar*. Bugünün genç kuşağı Ulunay'ı tanımıyor, Refi Cevad Ulunay. Çalkantılı bir yazarlık hayatı, 1914-1918 arası Sinop ve Çorum sürgünü, Millî Mücadele aleyhindeki yazılarından dolayı "yüzellilikler" listesinde, 1922-1938 arası yurt dışında, sonra İstanbul'a dönüş. Yeni Sabah ve Milliyet gazetelerinde köşe yazarlığı. Dilde arılaşmaya karşı, yeni şiirden hiç hoşlanmayan Ulunay iyi bir tiyatro eleştirmeniydi. Onun tiyatro eleştirilerine güvenilerek oyun seçilirdi, Ulunay övmüşse bu oyuna gidilir... 1945'te yayımlanmış *Köle* romanını çok severek okumuştum.

Kitaplığımda *Köle*'yi de, *Sayılı Fırtınalar*'ı da bulamadım.

Bazı sayılı fırtınaların adı sanı yok. 1930'lardan kalma, ancak bir iki sayfası çiziktirilmiş takvimli defterde, işte mart başında adsız bir fırtına! Mart yarıladı mı kırlangıçlar geliyormuş. Tuhaf bir hüzün: Bakalım bu yıl görebilecek miyim?

Zavallı kırlangıçlar "Kocakarı Soğuğunun Başı"nda gelirlermiş. Kocakarı Soğuğu martın yirmisine kadar sürüyor, sonra birden bahar geliyor.

Takvimli defterde martın sayfalarındayım. Hemen yirmi üçünde Kozkavuran Fırtınası, beş gün sonra Çaylak Fırtınası. Demek bahar öyle birdenbire gelmiyor. Bilmez değilim, gelmez; erken açan bademler için kaç kez üzüldüğümüzü hatırlarım.

Nisan yağmurlu olurmuş. Nisanda sisli günler olurmuş. Sonra ilkyaz! Başlangıçta günler rüzgârlı, sonraları ılık, sıcakça, açık, güzel geçermiş. Eski defterde bahar / ilkyaz ayırımı dikkatimi çekti: Eşanlamlı kullanılmamış. Bir nüans sözkonusu.

Sayılı günleri işaretlemiş takvimlere göre, çiçekler nisanda açıyor, "bülbüllerin şakıması" dört nisanda. Ama nisanda Öküz Soğuğu da var. Otuz nisan benim doğum günüm, bu yıl altmış yaşım! O gün, üç günlük -adsız- bir fırtına başlıyormuş. Bense, şimdiden, altmış yılın dökümünü çıkarmaya çalışıyorum. Pişmanlıklar mı ağır basıyor, kim bilir.

Nisanda çiçekler

Mayısta Çiçek Fırtınası var. Doğu rüzgârları bu ayın onunda esmeye koyuluyor, Filiz Koparan Fırtınası, Kakulya Fırtınası, Ülker Fırtınası, ayın sonunda Kabak Meltemi... Eskiler öyle saptamışlar.

Ülker Fırtınası'nda durakladım. Safiye Erol'un güzel romanı da bu adı taşır. Tanpınar'ın *Huzur*'unda olduğunca, *Ülker Fırtınası*'nda da musiki başlı başına roman kişisidir.

Eskiler ilkbahar için öğütler vermişler: Havalar kıştan daha değişken olduğu için korunmak gerekirmiş... Baharda hafif yemekleri tercih etmeliymişiz: Kuzu, balık, körpe dana eti, bol sebze... Mart, haşlamalık balıkların ayı, "istakoz, pavurya, çağanozun yenecek zamanı"ymış. Nisanda kalkan, pisi, kaya balığı. Nisanda barbunya henüz yağsız. Mayısta barbunyanın ızgarası, mersinin haşlaması...

İlkbahar öğütleri

İstanbul'da bahçeler varmış. Baharda bahçe işleri:

Birinci ay, yani şimdi, bahar çiçekleri dikilecek, çimenler biçilecek, kalem aşıları yapılacak. İkinci ay, muhabbetçiçeği, menekşe, nergis, kına, şebboy fideleri dikilecek. (Çok sevdiğim mor menekşe herhalde.) Üçüncü ay, karanfillerden çelik daldırılacak, sümbül, zerrin, fulya soğanlarının 'piç'leri ayrılacak. Son mahsul için çalı fasulyesi, sakız kabağı, hıyar tohumları yine bu ay ekilecek...

Savaş haberlerinden yılgın, kan ve şiddetten yılgın; zaman geçsin diye, takvimli defterde hazirana savruldum.

Tren penceresinden

Haziran başı hem ilkbahar sonu, hem yaz başlangıcı. Bir zamanlar, güz en sevdiğim mevsimdi. Şimdi gözümde hep haziran günleri tütüyor. Yıllar öncesindeydi, Haydarpaşa'dan trene binmiş, Pendik'e gidiyordum. Sabah erken saatti. Denize bakıyordum, tren penceresinden. Ama önce köşklere, bahçelere, beni hep büyüleyen tren istasyonlarına.

Şimdi deniz uzayıp gidiyordu. Denizde Adalar buğudan birer ayla örtünmüş. Buğu titrer görünüyor...

Yaz peyzajı dendi mi, ben yine o buğular örtünmüş tren penceresi çerçeveli Adalar resmini düşünürüm, o resimle birlikte ilkbahar sona erer. Şimdi yaz mevsimi. Tren, yaz, buğu... O sabahın izi kaldı. İnsanın böyle unutamadığı 'an'lar, görüntüler, renkler, şekiller, sesler var. Benimkilerin çoğu, yazdan. Ayırtına varamamışım: Yazmış sevdiğim mevsim.

Kılıç şiş

Eski defterde, takvimli defterde bir pazar gününe not düşülmüş: "Kılıç şiş yapılacak." Ç'nin kuyruğu özentili mi özentili, ş'lerinki de: Yeni yazıya geçilmiş ilk yıllar.

Gözümün önünde Arnavutköyü, Ferit Amca'ların küçük bahçesi. Masalı andırırdı küçük bahçe. Bedia Yenge, irice parçalar halinde kestirilmiş kılıca "terbiye" hazırlıyor: Taze domates suyu, zeytinyağı, limon, tuz "güzelce" karıştırılacak. Kılıç bu karışımda dinlenecek.

Sonra Ferit Amca, şişe geçirirken aralarına defne yaprağı, kesilmiş limon, domates, yeşil biber koyuyor. Orta ateşte, ızgarada pişirilecek. Üstüne limon, zeytinyağı, kıyılmış maydanoz konacak... Bir akşamdı. Fakat pazar akşamı mıydı?

Ne yapsam olmuyor; 2009'un takvimli defterinde -aylardan Ocak- sadece çocuk öldürümleri!

Dinlediğim ve Hatırladığım Bayramlar

Bayramlar dedim ama, daha çok Şeker Bayramı'ndan söz açacağım. İstanbullu'lar yarım yüzyıl önce, hem Ramazan hem Şeker Bayramı derlerdi ama, yaygın kullanım Şeker Bayramı'ydı.

Şeker Bayramı

Herkes bayrama sevinirken; annem en çok, Şeker Bayramı da geçip gidince mahyaların sönüp gideceğine üzülürmüş. Onun gördüğü mahyalarla benim gördüğüm elektrik ışıklı mahyalar arasında öylesine büyük fark varmış ki, annem "Benimkiler bir hayal gibiydi" der ve hayal olmuş mahyaları ille yeniden yeniden anlatmak isterdi.

Annem 1917 doğumlu. Eski rivayet o dönemlerde canlılığını korumuş olmalı: Mahyanın öyküsü nesilden nesile anlatılagelmiş. On yedinci yüzyılın başında Fatih Camii müezzinlerinden Hattat Hafiz Ahmed bir çevre işlemiş. Çevrede yazılar, resimler. Kendisine hediye edilen bu çevreyi I. Ahmed o kadar çok beğenmiş ki, minareler arasında kandillerle çevredeki resimlere benzer resimlerin, yazıların ışıl ışıl süzüleceğini düşlemiş.

Mahyanın öyküsü

Zaten yine rivayete göre ilk mahya, Sultanahmed Camii'nin minareleri arasına kurulmuş. Payitaht İstanbul'da yaşayanlar, mahyayı görenler büyülenip kalmışlar. Öyleyken mahya bir sanata dönüşmüş.

Hele, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, İstanbul'un bütün büyük camilerine mahya kurulmuş. Edirne'nin, Bursa'nın camileri İstanbul'un camilerine özenmiş.

Malik Aksel'in mahya sanatını anılar arasından dile getirmiş güzel, şiirli bir yazısını hatırlıyorum. Geçmiş zamanların çifte minare arasına kurulmuş mahyalarını, belleğim yanıltmıyorsa, 'hayal sanatı' diye adlandırıyordu.

Yine Malik Aksel, *Türklerde Dinî Resimler*'de, geçmiş zamanın cami resimlerini incelerken, "... bir musiki ahengi içinde bir hayal mimarlığına ulaşma arzusu..." diyor. Onun örnek verdiği resimler içinde -Mehmet Hulusi adlı halk sanatçısının yaptığı- Sultanahmed Camii mahyalıdır.

Dinî resimler

Aksel, mahyaları var eden kandilin üzerinde durur. Daha doğrusu, kandil 'resim'lerinin: "Oyma, kabartma, boyama olarak, cami mihraplarında, namaz seccadelerinde, mezar taşlarında, türlü renk ve biçimlerde kandiller görünür. Bunların bazıları yazı ile düzenlenmiş kandil şekilleridir ki, çok defa, çiçekleri, hatta anlaşılmayan, ne olduğu bilinmeyen hayalî yaratıkları hatırlatırlar."

Annem de hayal görünümlü mahyalarda yazılarla birlikte, kandillerin oluşturduğu resimleri unutamamıştı. Her anlatışında vurgulayarak: Bir hayal gibiydi... hayal kadar güzeldi...

Mehmet Halit Bayrı'nın *İstanbul Folkloru*'ndaki saptayımına göre, mahya sanatkârları, Ramazan'ın on beşinden sonra "bazı geceler" resimler yaparlarmış. Gül, lâle, şebboy, çadır, kapaklı kâse, köşklü kayık -annemin hep anlattığı!-, yelkenli kayık, vapur, Kızkulesi, köprü, balık, top, minber, cami, hilâl resimleri.

İstanbul Folkloru

Mahalle bekçilerinin kaybolup gitmediği zamanlarda, bekçilerin mâniler söyleyerek kapı kapı dolaşması, bayram hediyesi almaları, 1950'ler İstanbul'unda, yaşadığım semtlerde artık sona ermişti. Bununla birlikte, kim bilir ne zaman, ahenkle söylenmiş bir mâni, hiç değilse hatırada yaşarlığını koruyordu:

Davulumun ipi tirşe
Bekçi gezer köşe köşe
İlkbaharda açılıyor
Sarı sümbül mor menekşe

O zamanlar büsbütün 'sümbül' denmez, bu sümbül biraz eskisi gibi 'sünbül' olup çıkardı... Bana gelince, her defasında tirşeyi sorar, fakat çok geçmeden tirşenin ne renk olduğunu unuturdum...

Şeker Bayramı'na hazırlık günler öncesinden başlardı. İstanbullu için dinî bayramlar iç turizm çılgınlığına çok sonra dönüştü. Gelenek ve iyilik devam ediyordu. Özellikle 'iyilik' diyorum: Şeker Bayramı'nın en önemli özelliği, dargınların barıştırılmasıydı. Belki şekerlemenin bir işlevi de buydu.

Şekercilere son günlerde koşuşturulurdu, Ramazan biterken. Ama bayramın öteki alışverişleri son günlere bırakılmazdı. Şekerciler

Biz çocuklar için Şeker Bayramı yeni ayakkabı, çorap, gömlek, ceket, pantolon demekti. Kız çocukları yeni elbiselerini, bizler yeni ayakkabılarımızı, ceketlerimizi, ilk kez taktığımız ve pek heves ettiğimiz boyunbağlarını birbirimize gösterirken; Âkif'in ya da Fikret'in yeni urbasız bayram çocuğu şiirlerinden habersizdik.

İkisinin de bayramda sevinememiş çocukları söylemiş şiirlerini bir gün okuyunca, her Şeker Bayramı'nı artık bambaşka alımladım.

Âkif, bayram yerinde, salıncağa binecek maddî imkânı olmayan öksüz çocuğun salıncaklara bakakalışını söyler. Fikret ise, yalnızca oğlu Halûk'un bu bayram günü sevinmesine itiraz eder. Ahmet Muhip Dıranas'ın sadeleştirmesinden aktarıyorum: Fikret/Âkif

"Çıkar o süsleri artık, sevindiğin yetişir; / Çıkar, biraz da şu öksüz giyinsin, eğlensin: / Biraz güzellensin / Şu sapsarı yüzü yoksulluğun... Sevinçtir, evet, / Çocukların payı; lâkin senin sevincinle / Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor... Halûk, dinle!"

Orhan Okay hocamız, bayramların anlamını açıklarken ansızın yorumlamıştı: "Fikret'le Âkif arasında büyük ayrılık yoktur. İkisi de kimsesiz bayram çocuğunu..." Kulaklarımda yankır durur.

Annemin hatırladığı bayram yeri, galiba Kuşdili Çayırı'ndaydı. İstanbul'un büyük meydanlarında, bazan cami avlularında bayram yeri kurulurmuş. Annemin gözdesi, kayık salıncaklarmış. Kayık salıncakları, beşik salıncakları gözümün önüne getirebiliyorum. Bugün de bir iki yerde rastlanabilir. Henüz dönme dolapların, çarpışan otomobillerin pek öyle üşüşemediği bayram yerlerinde benim gözdem atlıkarıncaydı. Oldum bittim bir çalgılı kocaman oyuncaktır benim için atlıkarınca. Kuşdili Çayırı

Demin cami avlularına kurulan bayram yerlerini belirttim. Dünkü İstanbul'da, Fâtih, Şehzadebaşı ve Sultanahmed camilerinin avlularına kurulurmuş.

Macuncu

Bayram yerlerinden ve öteki günler, İstanbul sokaklarından macuncu el ayak çekmemişti. Diyebilirim ki, bütün çocukluğumun renk tufanı, sonra sonra resim sanatına, ama daha çok resimlerdeki renklere tutkunluğum, macuncunun tepsisindeki vişne, gül, limon, kayısı, menekşe renklerinden... Üçgen bölmeler içindeki rengârenk macunlara baktıkça, çiçekdürbünlerinin sonsuz görüntülerini bir esrimeyle... baş dönmesiyle yakalardım.

Macuncu istediği kadar meyveden yapıldığını iddia etsin, bizimkiler inanmaz, "Boya onlar, boya!" diyerek macunların, o güzelim madenî tepsinin önünden beni uzaklaştırırlardı. Sonra, "Bütün İstanbul Bilsin" hikâyesinde yazdım ve güllerin, portakalların, kayısıların rayihasını tadamamış çocuğun öcünü almaya çalıştım.

Macuncunun macunu yasaktı ama; Hacı Bekir'in lokumları, çiftekavrulmuşları, akide şekerleri -onların renkleri de elbette masal renkleriydi- yasak değildi. Cihangir'deyken arife günü Hacı Bekir'e gidilirdi. Fakat Hacı Bekir'le yetinilmez; Tilla'dan çikolata, fondan alınırdı, likörün yanında ikram etmek için.

Hacı Bekir

Bir sebepten dolayı Kadıköyü'ne geçilmişse, bayram yakınsa, çarşı içindeki Cemilzade'ye mutlaka uğranılır, badem ve fıstık ezmesi alınırdı. Ham ipek beyazı badem ezmesiyle fıstıkî fıstık ezmesinin sıra sıra ve yan yana dizilişini seyretmek öyle hoştu ki!..

Bize her bayram ipek mendil hediye eden Bursalı Nezihe Halamız ev yapımı portakal kabuğu şekerlemeleriyle Hacı Bekir'in, Cemilzade'nin, başka şekercilerin amansız rakibi kesilirdi. Portakal kabuklarının şekere yatırıldıktan sonra mı kurutulduğu, kurutulduktan sonra mı şekere yatırıldığı bu şekerleme muhakkak ki başka hanımlarca da yapılıyordu. Her birinin üstünde tanecik kiraz şekerlemesinin göz okşadığını bir tek Nezihe Halamız yapardı. Ve bu şekerlemelerden herkesin payına yalnız bir tane düşerdi.

İpek mendil

Sevgili okurlarım, Şeker Bayramınız kutlu olsun.

Radyo Anıları

On gün kadar önceydi, söyleşi için buluştuğumuz genç arkadaşlarım eski bir 'radyo' yazımı getirdiler. Epey eski, Sanat Olayı'nda yayımlanmış, yıllar önce. Ülkü Tamer'li Sanat Olayı mı, Attilâ İlhan'lı mı, çıkaramadım. Tarih bellisiz. Hiç hatırlamadığım bir yazı. Ama yazıda söz açtığım radyo anıları, benim için daha dün gibi.

Harbiye'deki Radyoevi'nden söz açmışım. Radyoevi çok sevdiğim bir yapıdır. Benden beş altı ay genç. 19 Kasım 1949 tarihinde hizmete girmiş. İsmet İnönü Cumhurbaşkanı, açılış konuşmasını İsmet Paşa yapmış. Gerçi deneme yayınları 1949'un Haziran'ında başlamış.

Radyoevi

Doğan Erginbaş'ın, Ömer Güney'in ve İsmail Utkular'ın ortak tasarımları olan Radyoevi'ni birkaç kez tepeden tırnağa kadar gezme fırsatım oldu. ('Tepeden tırnağa', bilmez değilim, canlılar için kullanılır. Ama Radyoevi bende bir canlının sesi soluğu olarak yaşayageldi.)

Büyük stüdyoları, salonları, odaları, plak alma üniteleriyle Radyoevi, hele dönemi göz önünde tutulursa, çok akılcı bir tutumla inşa edilmiştir. Sonra, bizim nesil, uzaklardan, önünden geçerken, hayatımızda derin izi olan radyonun... İstanbul Radyosu'nun oradan yayın yaptığını bildiğimizden, Radyoevi'ne tılsımlı bir yer özelliği kondurmuştuk...

Stüdyolar

Sanat Olayı'ndaki yazıda anmamışım: Bendeki en eski radyo anısı, Kadıköyü'ndeki evimizden. Çok acıklı bir piyes, Radyo Tiyatrosu'nda. Gece vakti niye ayaktayım, niye dinlememe izin verilmiş, çözemiyorum, sadece sesler hâlâ yankıyor.

Radyo Tiyatrosu

Her hafta perşembe geceleri saat 21'de yayınlanan Radyo Tiyatrosu'nun hayatımdaki önemi uçsuz bucaksız. Tennessee Williams'tan radyofonize edilmiş *Sırça Kümes*'i -Kent Oyuncuları'nın yapımıydı- dinlemeseydim, yazar olmaya belki yeltenmezdim. *Sırça Kümes* bittiğinde, insan acılarını ben de yazacağım! diye tutturmuştum, galiba yarım yüzyıl geçti.

Sonra her cumartesi Çocuk Saati. Yaz ayları dışında hiçbirini kaçırmamışımdır...

Eşref Şefik

O eski yazıda Eşref Şefik'ten söz açmışım. Bu isim bugün belki unutuldu. Usta bir radyo konuşmacısıydı Eşref Şefik, şöhreti büyüktü. Eşref Şefik, Feridun Fazıl Tülbentçi, Refik Ahmet Sevengil, daha başkaları, hepsi İstanbul Radyosu'nun konuşmacılarıydı. Masallar anlatan, beni büyüleyen Eflâtun Cem Güney'i elbette unutmadım.

Sesler yankıyor!

O konuşmacılar...

O konuşmacıları, bugünün radyo bolluğunda, dilimizi ne yazık ki zaman zaman merhametsizce hırpalayan kimi konuşmacılarla karıştırmamak gerekir. Her birinde 'aktör' edası vardı. Meselâ Feridun Fazıl Tülbentçi'nin tarih söyleşileri tüyler ürpertirdi. İstanbul'un fethini ondan dinlemiştim. Fâtih'le birlikte Bizans'ın tarihten silinmesine sanki biz de katılıyorduk. (Bu, tiyatroluk anlatıştan olacak; tarihten oldum bittim ürkerim.)

Eşref Şefik, Evliya Çelebi'nin âdeta radyo karşılığıydı; abarttıkça abartırdı. Ama çok sevimliydi. Doğadan, denizden, balıklardan söz açardı.

Yeniyetmeliğimdeydi, Marmara Adası'na gitmiştik. Bir evin bahçesinden bir ses, çok tanıdık bir ses, Eşref Şefik'in sesi. Babam, "Siz Eşref Şefik misiniz?" diye sormuştu. Sonra epey konuştular. Radyo öyleydi: Seslerdi sizi ünlü kılan.

Orhan Hançerlioğlu'ndan da söz açmak isterim. Yazar Hançerlioğlu, İstanbul Radyosu'nda yıllarca öykü programı hazırladı. Galiba bir reklam programının yapımıydı. İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun aktrisleri

dramatize ederler, aynı tiyatronun aktörleri onlara eşlik ederlerdi. Başta ve sonda Orhan Hançerlioğlu'nun boğuk, kalın, gürültülü, trajedyenlere yakışır sesi öyküden satırlarla yankırdı. Yazarı da o tanıtıyordu: "Fransız edebiyatının büyük hikâyecisi Maupassant..."

Uzun yıllar geçti; bir seçici kurulda Orhan Bey'le birlikteydik. Geldi, "Orhan Pamuk'un romanı birinci olacak!" dedi. Aynı kalın, yetkeci ses. (Orhan Pamuk ödülü Mehmet Eroğlu'yla paylaştı. Benim adayım Selçuk Baran'dı: *Bozkır Çiçekleri*.)

"Son Yaprak"

Yürek yakıcı "Son Yaprak" öyküsünü o programda dinlemiştim, pazar gecesi, saat yirmi iki suları. Hani, hasta kız ölmesin diye, ağaca son bir yeşil yaprak boyayıp asan ressam, ihtiyar ressam... Kim bilir kaç yıl geçti, Hançerlioğlu'nun sesi yine kulaklarımda...

Romanlarını okudum ama, Feridun Fazıl Bey'i hiç görmedim. Zaten radyonun en büyük özelliği, yüzlerini ya hiç görmediğiniz, ya da, ancak dergilerdeki fotoğraflarından tanıdığınız insanlarla dolup taşmasıydı. Küçük kutudan çıkıp geliyorlardı, sesleriyle. Böyle pek çok 'radyo yıldızı' vardı. Hele, şarkıcılar birer efsaneydiler.

Münir Nurettin

Evet, efsaneydiler. Çocukluğumda, Münir Nurettin Selçuk, telif ödemediğine sinirlenerek, eserlerinin İstanbul Radyosu'nda okunmasını yasaklamıştı. Aylarca tartışılmış, âdeta matem tutulmuştu. İstanbul Radyosu'yla Münir Nurettin nasıl barıştılar; ama barıştılar ve radyo dinleyicileri çok sevindi...

Radyo dergileri

Macerayı belki radyo dergilerinden izleyebilirim. O zamanın haftalık radyo dergileri, öyle, haftası geçer geçmez atılmaz, önemsenerek saklanır, hatta ciltlenirdi. (Kitaplığımda cilt cilt!) Meselâ, Hamiyet Yüceses, Suadiye taraflarındaki evini nasıl döşemiş... Meselâ, tango kralı Celâl İnce niye Amerika'ya gitmiş... Radife Erten son günlerde neden sinirli... İlham Gencer ve Arkadaşları'nın solisti Ayten Alpman caz şarkıları yorumluyor...

Hem bu dergilerde yazı yazan hem de menejer olan Zeki Tükel, bir ara, Cihangir'de karşımızda oturmuştu. Hanımlar onu Frank Sinatra'ya benzetirlerdi. Eşi Nebahat Yedibaş, İstanbul Radyosu'nda solistti. Evlerine dönemin ünlü ses sanatçıları gelir, mahallemizde heyecan rüzgârları eserdi.

Bu heyecan rüzgârlarını *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*'da yazmıştım. Roman yayımlanınca, bir gazeteci-yazar 'dost', isimleri değiştirmiş ama, kim kimdir anlaşılıyor, belki mahkemelik bir konu diye yazmıştı. Hâlâ şükran duyarım...

İstanbul İl Radyosu

1961'in güzünde, galiba Ekim'in ilk haftasında, İstanbul İl Radyosu yayına başlamıştı. Orta dalga, 385 metre. (Bu 'dalga'ları, 'metre'leri şimdi bile kavrayabilmiş değilim.) Biz yeniyetmeler için ne büyük sevinçti! Akşamüzerleri saat on sekizde başlayan yayın gece yarısına kadar sürer, günün moda şarkıları çalınırdı. Bunlar, yalnızca, 'hafif batı müziği' şarkılarıdır. İngilizce, İtalyanca, ama o yıllarda daha çok Fransızca. Canına kıyan Dalida yankıyor, hem de sevinç, yaşamak dolu!..

Nursel Duruel

1968'de *Cumartesi Yalnızlığı* yayımlandı. Aziz dostum, değerli hikâyeci Nursel Duruel'le *Cumartesi Yalnızlığı* sebebiyle tanıştım. İlk kez radyoda konuştum; Nursel'in kitaplar programındaydım. Şimdi düşünüyorum da, nasıl bir incelikti: Yolun başındaki bir yazara, Nursel Duruel yol açıyor, el veriyor!..

Radyo anılarımın bir bölümünü *Gramofon Hâlâ Çalıyor*'da yazmıştım. Demin okudum. Evlerimizin, o, kira evlerimizin demirbaş radyolarını anlatmak istemişim. Mediha Demirkan okuyor, Sabite Tur Gülerman; Zehra Bilir'in sesinden "Halvacı", ah o 'a'! Yüreğim burkuldu.

Çocukluğun umutlarla dolu, henüz kırılmamış, henüz kavrulmamış günleri. Onların geri gelmeyeceğini biliyorum. (Hayat artık rüzgârla dolu.) Radyoda dinlediğim güzelliklerin bittiğini biliyorum. Başka güzellikler de olabileceğini biliyorum. Fakat hep bir sıtmadayım.

Sıtmadayım: Cihangir'deki ev, annem babam, anneciğim babacığım, ilkgençliğim, sonsuz düşler!...

Sonra böylesine yalnızlık.

İstanbul 'Fiyongalar' İçinde...

Geçen hafta Gül İrepoğlu'nun yeni eseri *Fiyonklu İstanbul Dürbünü* (Doğan Kitap) 'basılı' olarak elimin altındaydı. Basılı olarak diyorum, çünkü değerli arkadaşım bilgisayar çıkışlarını benimle paylaşmıştı. İstanbul üzerine bu etkileyici metnin ilk okurlarından biriyim.

Gül İrepoğlu arka kapak için -incelik gösterip- kısa bir yazı istemişti. *Fiyonklu İstanbul Dürbünü*'nü biraz da bu sebeple okumuştum.

Esere başlangıç sayılabilecek "Bir giysiye neler yüklenebilir?"i Gül İrepoğlu'nun yanında okumuştum. Sanat tarihçisinin kaleminden çıktığı hemen sezilen "Bir giysiye neler yüklenebilir?" etkileyiciydi. Yazar, "Kent giysilere yansır mı? İstanbul yansımış" diyordu. İstanbul'u giysiler açısından dile getirmek... Belli bir zaman diliminde, kent kültürünün, daha doğrusu İstanbul kültürünün ağırlık kazandığı perspektiften... Eseri okudukça böyle hissettim.

Giysilerde İstanbul

Gül İrepoğlu'ndan yaşça büyüğüm. Ama beş aşağı beş yukarı aynı yaşamadan geçip gelmişiz bugüne, bugünün -bir anlamda- yeni İstanbul'una. Yeni İstanbul'da galiba kendi İstanbul'umuzu, gözümüzü açtığımız İstanbul'u dile getirmeye çalışıyoruz.

Gül, elbette çok farklı, özgül bir açıdan dile getiriyor:

"Bir kadının giysileri, annesinin giysileri, teyzesinin giysileri, bebeğinin giysileri, arkadaşının giysileri, dergideki mankenin giysileri, filmdeki aktrisin giysileri, romandaki kahramanın giysileri... Hayran oldukları, nefret ettikleri, şaşırdıkları, özledikleri... Bir yaşama eşlik eden, bir kenti yaşayan giysiler... Adım adım sokaklarda, sahillerde, vapurlarda, bahçelerde, evlerde, okullarda o kent."

O kent, süse püse düşkün bir kız çocuğunun -giderek büyüyor, bir genç kız oluyor- bakış açısından yansıyor. Bu yüzden çok farklı.

Sonra, bölük pörçük anılar değil kılavuz, bende olduğunca. Yazar âdeta kronolojik sıralama içinde, kendi İstanbul'unu giysiler atmosferinde kaleme getirmiş.

Arka kapak için ne yazacaktım? Eser biter bitmez, lezzetli bir masaldan ayrıldığımı hissettim ve bu duygumu yazdım; arka kapakta pek silik soluk çıkmış, alıntılıyorum:

"Gül İrepoğlu'nun yeni eserini çok severek okudum. Diyebilirim ki, tadı damağımda kaldı. Bir anı-roman mı, otobiyografik özellikler de taşıyan deneme-roman mı? Belki, giysiler, giyim kuşam dünyasında bir masal-roman. Evet masal-roman! Yaşamın acılarını bilen, ama o acıları güzelliklerle, estetikle yenmek isteyen bir anlatıcının kaleme getirdikleri."

'Fiyonk' sözcüğü

Fotoğraflar ve resimlerle bezenmiş *Fiyonklu İstanbul Dürbünü* beni birçok anıya savurdu.

Önce 'fiyonk' sözcüğü: Eskilerin, özellikle hanımların 'fiyonga' söyleyişi vardı. Gül'e söylediğim için, burada tekrarlamakta sakınca görmüyorum; ben olsaydım, kitabın adını *Fiyonga* koyardım. Sözlükleri taradım, fiyongayı Kubbealtı Lugatı'nda bile bulamadım.

Sermet Muhtar Alus

Oysa, eski İstanbul hanımlarının sözcük dağarını çok iyi yansıtmış Sermet Muhtar Alus'ta bol bol geçer.

Artık kimseler kullanmadığına göre, sözlükler anmadığına göre, Gül İrepoğlu'nun fiyonkta karar kılışına hak vermeliyiz. Bununla birlikte, hiç değilse Sermet Muhtar Alus imzalı metinler, sözcükler açısından taransa, İstanbul kültürü epey bir yitik zenginlik edinebilir...

Fiyongayı bırakıyorum.

Masal-romanda ilk ortak duyuş, geçmişin albümlerinden. İstanbul evlerinde, Gül İrepoğlu'nun âdeta sevgiyle, şefkatle anlattığı bu albümlere sık rastlanılırdı:



İbrahim Çallı, "Ada" (İpek-Ahmet Merey koleksiyonu)

"Yapraklar arasında incecik pelür kâğıtlar; fotoğraflar bozulmasın... Albümün kapağı bakır kabartma, üzerinde Fâtih Sultan Mehmed İstanbul'u fethediyor, en sevilen albüm modeli..." Niye Fâtih?

Yanda, bakır kabartma kapağın fotoğrafı.

Durakaldım. Büyüteçle baktım. Çoktan unuttuğum bir ayrıntı. Ama sosyolojik çözümlemeyi gereksinen bir ayrıntı. Niye Fâtih? Niye o sahne? Usul usul belirdi: Birçok evde. İtiraf edeyim ki, ben pek sevmezdim. Çocukluğumda tarih beni ürkütürdü. Tarih dendi mi, hep muharebeler, zaferler, yenilgiler, Mehter Marşı...

Bu albümde romanın "küçük kız"ının peri kanatlı fotoğrafı. Peri kanatlı küçük kızlar, Gül'e benim çocukluğumdan, ablamın çocukluğundan, hatta daha öncelerden miras. Okul müsamerelerinde peri kanatlı giysileriyle küçük kız çocukları, belleğimde yine koşuştular. Peri kanatlı giysinin, mâzideki 'Hürriyet Perisi'yle ilintisi olup olmadığını düşündüm. Peri kanatlı

Sonra Firuzağa İlkokulu'na döndüm; çünkü yazar kendi ilkokulunu anlatıyordu. Demek çocuklar ya da kimi çocuklar hep aynı şeylere ilgi duymuş:

"Mevsimler şeridi sonbahardan başlıyor..."

Gül İrepoğlu, "bundan böyle" zaman değişimini hep sonbaharlarda arayacak. Ben de... Yılbaşına bu yüzden anlam veremezdim. Mevsimleri gösteren çizimlerde, "uçuşan sarı yapraklar arasında" hızlı hızlı yürüyen, şapkası uçtu uçacak adam beni de çok düşündürür, galiba üzerdi. Niye bu havada sokaklara çıkmış? Gül de kaygılanırmış meğer...

Telefon

Bugün, değil İstanbul'da, bütün yurtta, cep telefonları vızır vızırken; daha dün, daha bizim çocukluğumuzda 'telefon' pek az evdeydi. Eserin 43. sayfasındaki telefon sahnesini unutamayacağım; bir Fellini filmini çağrıştırıyor. Benzerini yaşamıştım.

Piyano

Sonra piyano: Yarım yüzyıl öncesinin İstanbul'unda piyano, imparatorluktan arta kalan simgesel değerini ve anlamını koruyordu. Ama eksiltilerle. Meselâ, küçük kız piyano dinlemekten çok hoşlanıyor, bununla birlikte piyano öğretmeninden pek hoşnut değil. Piyano içli sahnelerin çalgısı olmaktan çıkmış; artık metodik öğretişin can yakıcı aleti...



Hamit Görele, "Adalar" (Türkiye İş Bankası koleksiyonu)

Piyano için çok yazdım. Benimkilerde, genç kız hevesi, ailenin eğitim çabası ve evlilikle, çoluk çocukla birlikte kapağı bir daha açılmamış piyanolar. Ben annemin kuşağını anlattım. Küçük kız, kendini açımlarken, piyanonun artık 'heves işi' olamayacağını bilinçle vurguluyor.

Çiçekdürbünü

Fiyonklu İstanbul Dürbünü'nde 'dürbün' de bir çağrıştırma için. Gül İrepoğlu'nun tasası, bir an önce, 'çiçekdürbününe' varıp ulaşmak. "Kaleydoskop" bölümü renklere, şekillere açıldıkça açılıyor.

O çiçekdürbünleri hayatımın en güzel oyuncaklarıydı. İlki, Kadıköyü'ndeki evimizde, hangi oyuncakçıdan alınmış, hatırlamıyorum. Gerçi çiçekdürbünleri kırtasiyecilerde de satılırdı. Çevirdikçe, döndürdükçe, inceden salladıkça kaleydoskoplarda sonsuz şekiller rengârenk belirir, ışıklar fışkırır, alacalar, karanlıklar yağar, bu oyuncak sonsuz hayaller armağan ederdi.

Fakat benimkilerin ömrü kısa sürerdi. Hayallerin, rüyaların nerelerden geldiğini merak eder; çiçekdürbününü kurcalar, derken işe yaramaz hale getirirdim. Bir avuç ince cam kırığı, jelatin parçası, sönük, renkleri kopkoyu, dağılıp gider. Çocuk rüyasız kalmıştır. Sonra yenisi! Yenisine kadar özlemli bekleyiş...

Dürbünde bu kez, 79. sayfada, yıllardır aklımdan geçmeyen, ama çocukluğumda ikide birde gözümün önüne getirmeye çalıştığım "İnci gövdeli sultan". Bu ismi elbette Gül İrepoğlu takmış; o mücevherden sultan bende isimsizdi. Elinde kahve fincanı, diyor yazar, hatırladım; başındaki elmaslı sarığı da. Şalvarı Türk mavisiymiş, ben fıstıkî diye hatırlıyorum. "Önündeki sepette duran yakuttan meyveleri" hiç hatırlamıyorum. Hemen şimdi görmek isterim!

"inci gövdeli sultan"

"İnci gövdeli sultan" bir anlatım zarafeti.

Ve İstanbul fiyongalar içinde...

İstanbul'un Tadı Damağımızda Kalan Lezzetleri

Caddebostan'da büyük bir marketin hayhuyu içinde tanıştığımız Neclâ Hanım'la eşi Okan Bey, önce övdüler, sonra beni suçladılar. Konu, yemek yazıları, yemek kitapları. Okan Bey, "Tadı damağımızda kaldı" dedi. Neclâ Hanım, "Hiç değilse, yeni basımları yapılsa yemek kitaplarınızın" diyor.

Yemek kitaplarım

Övgüler bu kadar. Suçlamalara gelince, bir "devir" açmışken, yemek kültürümüz için yazmaktan vazgeçmişim... Elbette devir falan açmadım. Neclâ Hanım'la Okan Bey'e de anlatmaya çalıştım; yemek yazıları, yıllar önce, ekonomik sıkıntıdan dolayı başladı. Hazırlıklı değildim, böyle bir isteğim yoktu. İyice çıkmazın eşiğindeydim ki, değerli Lütfi Tınç, yönettiği dergiye yazarların, sanatçıların sofralarını yazmamı önerdi; "Sizin çevreniz geniştir" diyordu, ödenemeyen apartman aidatı, şu bu olmasaydı, bilmem yazar mıydım.

Uzun uzadıya düşünülecek zaman değildi. Yazmaya başladım. *Evimizin Tek Istakozu* o ilk dergi yazılarından. İki sebepten asla pişman değilim: Hem yeni bir yazı disiplini edindim, hem yepyeni okurlar kazandım.

Fakat küçük bir sahtekârlık sözkonusu: Ben yemek yapmayı bilmem. Keşke iyi bir aşçı olabilseydim. Tariflerim, 'denenmemiş' tariflerdi. Bunu hep itiraf ettim. Kitapları imzalarken "Dikkat! Zehirlenme tehlikesi!" diye yazdım.

Neclâ Hanım güldü; "Tariflerinizi değil, üslûbunuzu, anlattıklarınızı seviyoruz."

Sahan pirzolası

Okan Bey, "Şöyle sizden bir sahan pirzolası okumak isterdik" dedi. Üçümüz aynı yaşlardaydık. Annelerimizin yaptığı sahan pirzolasını hatırladık...

Önce 'sahan': "İçinde yemek ısıtılan, yumurta vb. pişirilen, derinliği az, bakır, alüminyum, çelik, vb. madenî kap." Kubbealtı Lugatı 'sahan köftesi'yle 'sahanda yumurta'yı anmış. Çelik, alüminyum sahanlar yeni zamanın. Evimizdekiler bakırdı. Bol biberli, bol kimyonlu sahan köftesi kapaklı bakır sahanda pişerdi.

Gelelim sahan pirzolasına; koyun eti hekimlerin hışmına uğramamıştı, bir kilo koyun pirzolası, sinirleri alınmış, iyice dövülmüş. Sahana azıcık sade yağ konacak. Tuzlanmış, hafif unlanmış pirzola özenle dizilecek. Pirzolaların iki tarafi hafifçe kızartılacak. Dokuz on adet arpacık soğanı, kuşbaşı doğranmış domates, kekik, karabiber, tuz eklenecek ve ağır ateşte pişirilecek...

Papaz yahnisi

Yine arpacık soğanlı 'papaz yahnisi' İstanbul mutfağında eskisi gibi rağbet görüyor mu? Bursalı Nezihe Halamız, lezzetini bir türlü tutturamadığı papaz yahnisinin sırrını sonunda çözmüş: Bu yemeğin "bütün hususiyeti" iki çorba kaşığı sirke! Kemikli, yağlı filetodan kuşbaşı kestirilecek. Tencereye sade yağ konacak, etler kendi suyunda öldürülecek. Sonra domates salçası, bol arpacık soğanı, diş diş sarımsak, arzuya göre değişebilen baharat ve ille iki çorba kaşığı sirke! Ağır ateşte pişireceksiniz.

Tuzsuz tereyağı

Demin sahan köftesinden söz açtım. Bursalı Nezihe Halamız sahan köftesinin özelliğini "tuzsuz tereyağı"nda yakalamış. Demek bir zamanlar mutfağımızda tereyağı tuzlu ve tuzsuz diye ikiye ayrılıyormuş. Bu tuzsuz tereyağı hakkında fikir edinemedim.

Şimdi mevsim kış. İstanbul mutfağının kış sebzelerinden oluşma bir çorbası vardı, adı da 'sebze çorba'sıydı. Hazır et sularının ortalarda görünmediği o dönemde, et yemeklerinin suyundan yararlanılarak

yapılırdı: Üç bardak et suyu. Et suyunu bir tencerede saklı tutacaksınız. Soğanı, kerevizi, pırasa, havuç ve patatesi -üç yüz dört yüz gram kadar olacak- yıkayıp, ayıklayıp, temizledikten sonra orta büyüklükte keseceksiniz. Bunlar şöyle bir haşlanacak; fazla değil. Sonra et suyunda pişirilecek.

Sebze çorbasının terbiyesi

Sebze çorbasının özelliği, terbiyesi: Kap içinde yağ, un, yumurta 'tel'le karıştırılacak. Pişmiş çorbanın suyu süzgeçten boşaltılacak, kavrulmuşuna. Eskiler "Kokusu çıkıncaya kadar kaynatmak lâzım" derlerdi. Bu arada yumurta sarısıyla süt karıştırılarak sebzelere süzülecek. Kıyılmış maydanoz serpilecek...

Tariften pek bir şey anlaşılmadı, farkındayım. Ama baştan beri söylüyorum, mutfak bilmediğim uzmanlık alanı.

Neclâ Hanım'la Okan Bey'in hatırını kırmayarak devam ediyorum: Gözümün önünde, akşamdan ıslatılan kuru sebzeler, meselâ kuru fasulye, meselâ kuru bakla. Mutfaktan büsbütün habersiz değildim. Geç saat, tencerede ıslatılan, sabahı bekleyecek kuru baklaları, kuru fasulyeleri şimdi özlemle hatırlıyorum. Onlar o kadar eski tarihlerden kalma ki, işte doğduğum evin mutfağı, işte Kadıköyü, Bahariye Caddesi. Baklaların limonküfü sarı-yeşilleri hayal meyal, iri, yassı Selanik fasulyelerinin üçü beşi her nedense suyun üstüne fırlamış...

Sabahleyin hazırlık başlayacak. Kuru bakla ezmesi yapılacaksa, ince kıyılmış soğan zeytinyağında öldürülecek. Bu şart, yoksa lezzetsiz olur. Sonra dört beş bardak su; akşamdan ıslatılmış bakla, tuz, limon suyu, mutlaka şeker, hepsi bir arada pişirilecek. Bakla taneleri eriyince ateşten alınarak, süzgeçten geçirilecek. Soğuyunca ince kıyılmış dereotu serpilecek, limon ve zeytinyağı gezdirilecek.

Rokfor ve Brüksel lahanası

Yarım asır öncesinin İstanbul mutfağı gerçi koyun eti, sade yağ, kavrulmuş soğan, şu bu ama, sadelikler üzerine kuruluydu; buluş aramazdı. Yazdıklarımı okuyunca, çok kızacak, sevgili bir dostum, geçenlerde Brüksel lahanasının üstüne eritilmiş rokfor dökmüştü, bonfilenin yanına garnitür. Bence bir yıkımdı. Geçmiş günlerin mutfağında ızgara etin yanına garnitür, sote edilmiş kabak, havuç, haşlanmış patatesti.

Sadeliğe o kadar özen gösterilirdi ki, meselâ şimdilerde pek yapılmayan tahanlı patlıcan salatası bile "biraz ağır" bulunurdu, patlıcan o zaman yaz mevsiminin, hepi topu üç dört ayın sebzesi. Anneannem

patlıcanları "sert" ateşte pişiriyor. Kabuklarını ayıklayıp soğuk limonlu suda dinlendiriyor. Bakkal yoğurduna gönül indirilmeyecek; yoğurt bezden süzülecek ve tahanla birlikte iyice karıştırılacak.

Anneannem, patlıcanları limonlu sudan çıkarıyor; çekirdekler temizlenecek, patlıcanlar sıkılacak, çatalla ezilecek; artık yoğurtlu tahana karıştırma zamanı geldi, dövülmüş sarımsak, tuz ilave edin, incecik zeytinyağı gezdirin.

Doğrusu pek severdim.

Kuşkonmaz

Yine o zamanlar İstanbul mutfağının en 'alafranga' sebzesi kuşkonmazdı. Kuşkonmaz da etlerin yanına konacak garnitürler arasındaydı. O günlerin bir tarifinden alıntılıyorum:

"Taze kuşkonmaz alınır. Dışı bir bıçakla veya kabak soyacağı aletiyle çekerek soyulur, ince bir kabuk çıkarılır, temizlenme bittikten sonra uç filizleri hepsi bir yere getirilerek on beşer, yirmişer bağlanır, sap olan kısmı uzunca bırakılarak kesilir. Kuşkonmaz filiz ve sap tarafından iki taraflı bağlanmalıdır ki, pişerken dağılmasın.

Bol suda yarım limonla on beş dakika kaynatılır, süzülür, tekrar başka limonlu bol suyla pişirilir. Piştikten sonra süzgece çıkarılarak etler yanında garnitür olarak kullanılır. Üstüne tereyağı eritilerek konur."

Görüyorsunuz, rokfordu, mozerellaydı, yok; alafrangalık kuşkonmazla başlayıp kuşkonmazla bitiyor. Bazan soğuk da yenirdi: Limon, ince kıyılmış maydanoz, zeytinyağı; daha alafrangalık taslanacaksa, gayet az hardal: Bütün sos da bu. Bu sos pekâlâ Brüksel lahanasına yaraşır.

Gelgelelim yeni zamanlarda herkes kendi mutfağının Ali kıran baş keseni: Bir başka tanışım, güzelim ekşili köfteye portakal kabuğu rendeliyormuş! Mutfaklardan ırak olsun..

Gülbeşeker Günlüğü

9 Kasım 2008 /

Not Defteri'ne gelen kitaplar arasında, *Gülbeşeker* renkli kapağıyla göz okşuyordu.

Memet Fuat'ın bir yazısını hatırladım. Kitapları önce evirip çevirdiğini, âdeta yokladığını, kapağını, kâğıdını, cildini incelediğini, sonra okuduğunu anlatıyordu. Kitapların albenisinden söz açıyordu.

Gülbeşeker albenili bir kitap. Alt başlığı *Türk Tatlıları Tarihi*. Kapaktaki resim, "Jean Brindesi'nin Souvenirs de Constantinople (1885) adlı albümünden renklendirilmiş gravür". Preziosi'nin unutamadığım resmini hatırlatıyordu, ünlü Hacı Bekir tablosu. O resmi de buldum *Gülbeşeker*'de.

Preziosi

Yazarın ismi yabancım değil; Priscilla Mary Işın'ı *Aşçıbaşı* kitabından tanıyorum. *Gülbeşeker* de, *Aşçıbaşı* gibi Yapı Kredi Yayınları'nın verimi. *Aşçıbaşı*, eski yazıdan yeni yazıya, örnek gösterilecek bir çalışmaydı. Priscilla Mary Işın, bu kez kendi, özgün eseriyle okur karşısına çıkıyor. Kitabın editörü, bu soy eserlerin güvenilir kişisi, değerli M. Sabri Koz.

Yeniden kapağa döndüm. Şekercinin tablasındaki şekerlemelere büyüteçle baktım. Kırmızı beyaz, halka halka şekerler, çocukluğumu geri getirdi. Galiba horoz şekeri de var tablada. Fonda Galata Kulesi. Henüz yapıların yığılmadığı İstanbul.

10 Kasım /

Gülbeşeker, bir öykü... roman kişisinin adı mı? Çıkaramıyorum. Fakat gözümün önünden birtakım romanlar, hikâyeler geçiyor. Reşat Nuri'nin bir eserinde olabilir mi?

Gülbeşeker kimin adı?

Kubbealtı Lugatı'na baktım; gülbeşeker, "gül yaprağından yapılan macun kıvamında" bir tatlıymış.

Yazar, *Gülbeşeker*'ine çok çarpıcı bir giriş yazısıyla başlıyor. *Gülbeşeker*'in sıradan bir yeme içme, iştah kitabı olmadığını hemen ayırt ediyorsunuz. İstanbul ve saray ağırlıklı olmak üzere, yaşadığımız toprağın geçmiş zaman dünyasına daha ilk sayfalarda açılıyor, kapılıp gidiyorsunuz. Sanat tarihi, Batılılaşma maceramız, özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonundaki kültür gömleği değiştirme çabamız, Türk tatlıları çerçevesinde, besbelli, inceden inceye tahlil edilecek.

Macaristan ve Avusturya'da baklava 'strudel'e dönüşüyor. Lokum, Fransa'da 'fondan' diye adlandırılmış. Evliya Çelebi'nin tadını çıkaçıkara anlattığı şekerden ağaçları, meyveleri "tıp ilminde maharetli" Rum ve Frenk Galata şekercileri yaparmış. Daha ilk bölümde bir dolu bilgilendirme...

Lokum / fondan

11 Kasım /

1939'da yayımlanmış, Şeker Fabrikaları yayını, *Türk Kadınının Tatlı Kitabı*'nı mutlaka bulmalıyım. Priscilla Mary Işın aynı zamanda bir ironi ustası. "Fransız Kadınının Tatlı Kitabı demek daha doğru olurdu" diyor. "Sayfaları kaplayan kremalar, marmelatlar, gatolar, pudingler, kurabiye olmayan kurabiyeler, pandispanyalar, bisküviler, kekler, fondanlar, tartölet, milföy, savaren, pötifur ve sup anglez, bir avuç tanıdık tatlıyı gölgede bırakıyor." Nice zamanların koz helvası, bu kitapta 'nuga' olmuş. 1930'larda, 1940'larda Batılılaşmadan ne anladığımızın tipik bir göstergesi.

Mabeyn pudingası

Oysa, 1890'larda, bir tarif, dil bilincine kendiliğinden katkıda bulunarak, "mabeyin pudingası"ndan söz açıyor. Yazarın gözünden kaçmamış, vurguluyor. O 'pudinga'ya bayıldım!

Bununla birlikte, 1950'ler İstanbul'u, yukarıda anılan tatlıları yapmayı, ikram etmeyi bir kentsoyluluk gayreti bilirdi. Meselâ tartöletler, kıvamı tutturulamadığından, başa iş açardı. Hanımların misafir günlerinde ille pandispanya ikram edilir, pötifurlar pastaneden alınır, savaren ne anlama geldiği bilinmezken dillerde dolaşırdı.

Chopin Lülesi

Pasta öğretmeni Sabahat Hanım'ın Florya'daki evinde yediğimiz o harikulâde hamur işi tatlının adını hatırladım: Chopin Lülesi...

Hangi romanındaysa, Muazzez Tahsin Berkand'ın genç adamı, sevdiği genç kıza "bir buket viyolet" getirir...

14 Kasım /

Gülbeşeker'i kültür gömleği değiştirilirken neler yitip gider diye de okumak mümkün. 78. sayfadan alıntılıyorum:

"Bina tasvirleri gibi şeker bahçelerine de on beşinci yüzyılda rastlanıyor. Fâtih'in şehzadeleri Bayezid ve Mustafa için 1457 yılında yapılan sünnet düğünü için ustaların 'garip sanatları' kullanarak şekerden camiler, kaleler, köşkler, envai çiçekler ve kokulu otlarla bezenmiş çayırlar yaptıkları biliniyor. Birbirlerine çiçek hediye etme ve başlıklarına çiçek takma gelenekleriyle Avrupalılar'ı şaşırtan Osmanlılar'ın şeker bahçesi merakı, çiçek ve bahçe sevgisinin doğal uzantısıydı. IV. Mehmed'in büyük oğlu Mustafa'nın 1675'teki sünnet düğünü için yapılan şeker bahçeleri arasında menekşe bahçeleri de bulunuyordu."

Menekşe bahçelerini okuyunca durakaldım. 2000'lerde "Menekşeli Bonbonlar"ı yazınca, *Oburcuğun Edebiyat Kitabı*'ndaki bu yazı, ben yaştakilere geçmiş günlerin viyoletli İstanbul'unu hatırlatmıştı. Menekşeli bonbonların İstanbul'da artık hatıra oluşu biraz üzmüş, biraz da Avrupaî İstanbul'un göçmekte oluşuna işaret sayılmıştı. Zarif dostlar, armağan olarak, Paris'ten, Madrit'ten menekşeli bonbon getirmişlerdi.

Menekşe bahçeleri

Meğer İstanbul'da, şeker bahçelerinin menekşelisi, on yedinci yüzyıla uzanıyormuş!

15 Kasım /

112. sayfada menekşe bir kez daha beliriyor. 1830'larda İstanbul şekercileri, çeşit çeşit, şerbetlik şeker yapıyorlar. Yazar çeşitleri sayıyor: "Portakallı, tarçınlı, güllü, limonlu, vanilyalı, salepli, fıstıklı, acı bademli, menekşeli, yaseminli, haşhaşlı, amberbarisli, çilekli, vişneli, narlı, koruklu, kayısılı, şeftalili, erikli, hurmalı, ananaslı, çikolatalı"...

Şerbetlik şeker

115. sayfada "Macun" bölümü başlıyor. Macuncuları da anlatıyor Priscilla Mary Işın. Yazar 1983'ten beri Türkiye'de mutfak tarihini araştırıyormuş. Acaba macuncuları, o, büyüleyici, göz kamaştırıcı macun tepsilerini gördü mü? Görmüş olmalı, canlı anlatımı öyle hissettiriyor. Rengârenk macunlar, "üçgen bölmeli özel bakır tepsilerde", anılar arasından çıkageliyor.

Çocukluğumun 'sanat' eserleri arasındaydı macun tepsileri. Klarnetiyle Cihangir Parkı'nın önüne gelen macuncu, tepsinin kapağını kaldırır kaldırmaz, bütün renkler göz alırdı, kırmızı daha kırmızı olurdu, yeşil birden zümrüt yeşili, maviler denizlerin derin mavisiydi. Bütün o renkler, beni resim sanatının uçsuz bucaksızlığına alıp götürmüştür. Diyebilirim ki, bende resim sevgisi, macun tepsisindeki renklerle başlamıştır.

17 Kasım /

Priscilla Mary Işın, alanında bir başyapıt kaleme getirmiş. *Türk Tatlıları Tarihi* altbaşlığı, aslında, çok alçakgönüllü bir başlık. *Gülbeşeker*, gündelik hayata, toplumsal tarihe, gelenek ve görenek dünyasına açılan, baş döndürücü bir kitap. Sadece keten helvasının, coğrafyamızdaki, birbirinden farklı adlar edinmesi, sadece bu olgu, bizi nerelere, nelere alıp götürmeyecek ki! Bölgeden bölgeye, keten helvası yeni adlar, yeni tatlar edinmekle kalmıyor; bana sorarsanız, gizliden gizliye, çok sesliliğin de bir sözcüsü oluyor.

Keten helvası

Abdülhak Şinasi Hisar'ı onca yıldır yeniden-yeniden okurum. Bir yazısında, "keten helvasının 'keten helvam' nakaratlı bir türkü eşliğinde İstanbul sokaklarında satıldığından" söz açtığını ya unutmuşum, ya okuyup geçmişim.

19 Kasım /

Gülbeşeker'i bitirmek üzereyim.

Küçük pastaneler

Dayanamayıp son cümleleri okudum: "İstanbul'da küçük pastaneler kendi yaptıkları dondurmadan vazgeçip yerine fabrika dondurmaları satmaya başlayınca, güzel dondurma bulmak samanlıkta iğne aramak kadar zor oldu. Hele o nefis hafif yanık süt tadı olan kaymaklı dondurmalar nerelerde?"

Fabrika dondurmaları yiyenlerin fabrika hayatlar yaşadıklarını söyleyebilir miyiz?

Cibali'de, Bir Sabah Çok Erken...

Geçen cumartesi hava çok soğuktu. Biraz hastaydım; perşembe gecesi durup dururken bademciklerim şişti. Hafif ateş, kuru öksürük; haplar, pastiller, burun damlası. Cumartesi sabahı çok erken uyandım. Belki soğuk algınlığının etkisiyle sokaklara çıkmak istedim: Bende hep böyle olur, çivi çiviyi sökecek sanırım...

A. Kadir'in şiiri

Cibali'ye gittim. Sebebini bilmiyorum. Bu kez gönlümü çelen, A. Kadir'in şiiri değildi, Cibali'de tütün fabrikasında çalışan kadınları dile getiren:

Cibali dendi mi,
aklıma siz gelirsiniz, kadınlar.
Çarpık ayakkaplarınız gelir,
kahraman elleriniz.

Gerçi dizeler ezberimdeydi, "ayakkaplarınız"a oldum bittim bakakalırım, bir yazım değişikliği böylesine mi 'sahici' kılar söze döktüğünü... Fakat, dediğim gibi, kılavuzum "Cibali" değildi.

Semtlere beni alıp götüren, çocukluktan, geçmişten izlenimler olduğu kadar, edebiyat eserleri, resim sanatının verimleri, bazan bir si-



Ahmet Ziya Akbulut, "Bayezit Sahaflar ve Eski İmaret Binası"
(MSGSÜ Resim ve Heykel Müzesi)

nema sahnesi, bazan bir şarkının güftesi olabiliyor. A. Kadir'in şiirini, şimdi, Reşat Enis'in romanı takip ediyordu: Acaba *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın*'ın mı etkisi altındayım? Ne müthiş bir toplumsal melodramdır *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın*! Zonguldak'ta nice zamanlar maden ocaklarında çalışmış Osman yine İstanbul'a dönmüş, Haliç'te bir dokuma fabrikasında işçi. Az sonra, aynı fabrikaya, romanın baş kişisi Yıldız gelecek...

Reşat Enis'in romanı

Melodramın toplumsalı olur mu olmaz mı tartışmasına girmeyeceğim. Bütün cinnetiyle, Reşat Enis'in Haliç'li, Cibali'li romanı yıkıp geçer okuru. Necatigil'in değerlendirişi şöyle: "Çok geniş tutulduğu için dağınık, gevşek dokusuna, tesadüfün çokluğu yüzünden inandırıcılığını zaman zaman yitirmesine rağmen bu roman, edebiyatımızda fabrika hayatı, iş kazaları, grev, Zonguldak kömür işçileri ve maden kuyuları kesitlerinde başarılı bir natüralizm belgesidir."

Belleğim yanıltmıyorsa, Ahmet Oktay da çok sever *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın*'ı. Türkân Şoray'ın sinemaya aktarılmasını istediğini hatırlıyorum; kaç kez konuştuk; Yıldız'ı canlandırmak istiyordu. 1939 tarihli *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın*, 2009'da yazık ki unutulmuş bir eser.

Cibali Karakolu

Cibali Kapısı'ndan geçer geçmez, buldum!, beni buraya çeken bir tiyatro oyunuydu: *Cibali Karakolu*. Ben hatırlamıyorum, Cibali Karakolu, Cibali Kapısı'nın yanındaymış.

Hem cumartesi, hem saat çok erken, yollar handiyse bomboş. Cibali Kapısı, çevre, tarihî doku bize hâlâ iki bin yılı söyleyebilir. Cebe Ali'nin yarı gerçek yarı söylence hikâyesi yeniden anlatılabilir. Sur kalıntılarında Osmanlı'dan izler, biraz ötede Bizans konuşmaya çalışıyor.

Muammer Karaca

Cibali Karakolu ise 1950'lerin oyunudur. Edebiyat tarihimizin çok sevilmiş romanlara düşmanlığı gibi, tiyatro tarihimiz de çok sevilmiş, senelerce oynanmış eserlere mesafeli durur. Eve dönünce taradım, bendeki tiyatro tarihlerinde *Cibali Karakolu*'ndan handiyse söz açılmamış. Muammer Karaca'nın tiyatro çabasından bir iki satır söz açılırken, anılıp geçiliyor.

Tünel'deki Karaca Tiyatrosu'nda *Cibali Karakolu*'nu seyredişimiz dün gibi hatırımdadır. Muammer Karaca'yı, Gülriz Sururi'yi, Âdile Naşit'i hiç unutamam. Neyse ki, Gülriz Sururi anılarında, *Kıldan İnce Kılıçtan Keskince*'de o döneme yer vermiş. *Cibali Karakolu* için, bizde ilk politik taşlamadır diyor.

Ben yaştakiler ve benden büyükler, Muammer Karaca'nın estirdiği fırtınayı unutamazlar. Güldürü tam sululaşacakken mesafesini öne çıkarır, denetimli oyunculuğuyla göz kamaştırırdı. Günün iktidarından, Menderes'ten yana görünürdü ama, *Cibali Karakolu*'nda olduğunca, hicvini de eksik etmezdi...

Karadeniz Caddesi

Karadeniz Caddesi'ne çıkan dik yokuşun başladığı küçük meydandaydım o sabah. Çarşı yeni yeni hareketleniyordu. Teşvikiye'deki evimizde, bitişik daire komşumuz Leon Bey'in Haliç'te bir manifaturacı dükkânı vardı. Her akşam eve dönerken, bu küçük meydan çarşısının fırınından ekmek getirirdi, daha çıtır çıtırmış, ekmek ekmek kokarmış.

Fırını aradım. Bir fırın vardı ama, Leon Bey'inki miydi?

Cübbeli Ali

Cebe Ali gibi, bir de Cübbeli Ali söylencesi var. Cübbeli Ali ekmekçiymiş, İstanbul'un fethi sırasında öyle çalışmış ki, hiçbir asker ekmeksiz kalmamış.

Geçmişteki gezintilerimde Gül Camii karşıma çıkmıştı. Yine oraya uzandım, Gül Cami Sokağı'na. Büyük kubbe, büyük kubbeyi çevreleyen küçük kubbeler. Aslında kiliseymiş, III. Selim zamanında minare eklenerek camie dönüştürülmüş. Altında bir yeraltı dehlizi olduğu söylenir.

Aya Teodosia

Bazı kaynaklar, Aya Teodosia Kilisesi'nin çok daha eski tarihte, on beşinci ya da on altıncı yüzyılda Gül Camii olduğunda birleşiyor. Galiba akla daha yakın. Son Bizans imparatoru, fetihten bir gece önce, burada dua etmiş, İstanbul Bizans kalsın diye; dört bir yan güllerle bezeliymiş. Söylenceler, tarihin böylesine iç içe geçmişliği irkiltiyor.

Ben, taa sekizinci yüzyıla geri dönebilmek arzusuyla gitmiştim Gül Camii'ne. *Hepsi Alev*'i yazıyordum. Romanın kişilerinden III. Leon, korkunç, zalim bir ikona kırıcı. Zulümler sırasında bir kadın öldürülüyor, adı Teodosia. Fakat dokuzuncu yüzyılda hatırası kutsanacak ve adına Aya Teodosia Kilisesi yaptırılacak... Dedim ya, tarih irkiltiyor.

Şadırvan, çeşme, çınar ve Âdile Sultan'ın yadigârı kütüphane, o kış sabahı çok daha güzel, insancıl şeyler söyledi.

Semtin ara sokaklarındaydım. Günlerden pazar değildi ama; küçük, yıprak bir evin penceresinden bakan genç kız, Necatigil'in şiirine alıp götürdü. Benimle yaşıt bu şiir, Varlık dergisinin 1 Mayıs 1949 tarihli sayısında yayımlanmıştır, adı "Boşluk":

Pencerede oturan kız
Eli alnına dayalı
İçi sıkılıyordu
Çalışan kızlardan olmalı.

Şerefiye Sokağı

Şair bir pazar günü geçer oradan. Neresidir? Yıllardır sorar dururum. Ama bu sabah çözdüm: Şerefiye Sokağı olmalı. Geçen altmış yıl mısraların söylediğini değiştirememiş:

Yüzüne saçları gibi
Yaymış kederi
Seyrediyordu
Sokaktan geçenleri.

Sokak tenhaydı, benden başka yaşlı bir kadın, elinde file yerine poşet, iki delikanlı, sigara içerek yürüyorlar. Yalnız penceredeki kızın yüzünde değil; yaşlı kadının, delikanlıların yüzlerinde de keder, usanç. Bir an baktım, öyle gördüm. Hiçbiriyle göz göze gelmemeye çalışarak. Belki keder bana yapışıp kalmış...

Pencerede oturan kız
Gözlerinde yorgunluğu
Bir bezginlik içinde
Gün bitmek bilmiyordu.

Cibali Karakolu'na geri dönmeye çalışıyordum, Karaca Tiyatrosu'na, kahkahaya, sahnedeki görkemli Muammer Karaca'ya, yolun başındaki gencecik Gülriz Sururi'ye, zıpzıpları andırır, o kadar sevimli Âdile Naşit'e. Ana kız, Âdile Naşit'le Gülriz Sururi, yaprak dolması sarıyorlar, yarın on bir matinesine, *Âvare* filmini seyretmeye gideceklerler, hem ağlayıp hem dolma yiyecekler. Gözümün önündeydi sahne. Belki *Cibali Karakolu*'ndan, belki *Ednan Bey Duymasın*'dan.

Âvare

Gelgelelim boşunaydı. Gülmek şöyle dursun, gülümseyemiyordum bile.

Birazdan Unkapanı, Tepebaşı; trafik yoğunlaşmıştır...

Troçki 'Hôtel Tokatlian'da...

Troçki adını ilk kez, sevgili okul arkadaşım Masis Kürkçügil'den işitmiştim. Atatürk Erkek Lisesi'ndeki yıllar... Masis sonra, bir dönem yayıncılık yaptı, Troçki'nin düşün yazılarını iki ciltte derledi. O iki cilt hangi yıl yayımlandı, hatırlayamıyorum.

Attilâ İlhan

Ömer Sami Coşar'ın *Troçki İstanbul'da* kitabı elimin altında; 1969'da yayımlanmış. Troçki'nin düşün yazıları ağır gelmiş; Ömer Sami'nin monografisiniyse polisiye roman okur gibi okumuştum.

Troçki, daha sonra, Attilâ İlhan'la karşıma çıkacaktı. Attilâ Ağbi, ondan, yazısında çizisinde çokça söz açmıştır. Konuşmalarında, söyleşilerinde de Troçki'yi, siyasî mücadelesini, muhalefeti dolayısıyla ölümcül bir mücadeleye atılışını ikide birde anardı.

Mîna Urgan

Gerçi Mîna Urgan da, *Bir Dinazorun Anıları* adlı, zamanında beklenmedik satış rekorları kırmış anı kitabında Troçki'yle Büyükada'da yüz yüze geldiğini anlatır ama, o denizli, sandallı sahne bana nedense pek inandırıcı gelmez. Çocukken ya da yeniyetmeliğimizdeki bazı kurmacalar, ileri yaşta gerçeklik sanılabiliyor...

Virginia Woolf monografisine, cilt cilt *İngiliz Edebiyatı Tarihi*'ne hayran olduğum Mîna Urgan, *Bir Dinazorun Anıları*'nda, Yahya Ke-

mal'li bir sahne de kaleme getirmişti. Çocuk Mîna, Yahya Kemal'in şiirindeki bozuk vezni yakalayıveriyor; ünlü şairin sinirini oynatıyordu.

Bozuk vezin dedim ama, galiba, Mîna Urgan, Yahya Kemal'in José-Maria de Héredia'dan aparttığı bir dizeyi yakalıyordu, "o sırada on iki yaşında" iken. Çok geçmeyecek, Beşir Ayvazoğlu'nun "Bir Dinazora Göre Yahya Kemal" yazısı, bu sahneyi teşrih masasına yatıracaktı. Nefis yazısında Ayvazoğlu, "Peki, Mîna Hanım, hatırlayamadığı mısra için başka bir vesileyle atıfta bulunduğu Yakup Kadri'nin *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*'na niçin bakmamış? Orada hem sözkonusu mısraın doğrusu, hem Héredia'nın mısraı, hem de aynı iddia var" diyordu. (Bkz. *Yaza Yaza Yaşamak*)

Yahya Kemal'in yanlışı

Mîna Urgan'ın hemen her eseri için bir şeyler yazmaya çalışmışken; *Bir Dinazorun Anıları* karşısında sus pus kalmıştım. Mîna Hanım, televizyondaki söyleşisinde, bu suskunluğumun sebebini öğrenmek istediğini söylemişti. Belleğin ettikleri, diyemeyeceğime göre, yine susmuştum...

Troçki'ye ve Tokatlıyan'a geri dönüyorum.

Sürgündeki Troçki, Sovyet Konsolosluğu'nda barınamaz. Coşar'dan iz sürelim: "Stalin'in rakibini kapının önüne koymakla tehdit ediyorlardı. Nihayet Troçki, eşi ve oğlu, polisi haberdar ediyorlar ve Tokatlıyan Oteli'ne yerleşmek üzere hazırlıklara başlıyorlardı. İstiklâl Caddesi'ndeki otelde, ikinci katta 67, 68 ve 70 numaralı odaları ayırtmışlardı. 8 Mart (1929) Cuma geceyarısı, Troçki ile eşi, bir otomobile biniyor, diğer bir otomobilde oğlu, vesikalar ve kitaplarla dolu sandıklarla birlikte yerleşiyordu. Tokatlıyan'a ön kapıdan değil, arkadaki bagaj kapısından girmişlerdi."

8 Mart 1929

Tokatlıyan'ın en şaşaalı dönemi, Fransızca tanıtımlarda, adı, "Grand Hôtel" diye geçiyor, hemen "restaurant"ı da vurgulanarak. "M. Tokatliau"nun büyük oteli! Grand Rue de Péra'da. 120 odalıymış. Şehrin göbeğindeymiş. Lüks odalarında banyo ve tuvalet, hijyenik, büyük konfor... Elektrik ışığını, "chauffage central"i, asansörü eklemeyi unutmayarak. İki özel yemek salonu, "vastes" yani büyük, görkemli başka salonlar, çay salonu, pastane, bar, bilardo salonu...

Grand Rue de Péra

Meşhur Pera Palas'la rekabet halindeki Tokatlıyan Oteli, Pera Palas'ı gölgede bırakacak; hem imparatorluğun sonunda, hem Cumhuriyet'te, nice yıllar, İstanbul'un en gözde oteli olacaktır.

Mîna Hanım gibi bellek yanıltmacalarına uğramadıysam -yaşım artık el veriyor-, Tokatlıyan'ın son günlerini görmüştüm. Önce dışardan: Cihangir'e taşındıktan sonra, Beyoğlu'na çıktığımız günlerde, önünden geçerdik. Her nedense, bordo, koyu vişneçürüğü, kadife perdeler beliriyor, tozarmış, eprimiş perdeler. Her nedense, pencere -kocaman, devâsâ pencereler- önünde oturan ihtiyar, çökkün bir adam. Sanki hep aynı adam, ne zaman önünden geçsek otelin, sanki umarsız bir bekleyiş içinde.

Tokatlıyan'ın son günleri

Bir kez de içine girmiştik. Fakat niye? Niye girdiğimizi bilmiyorum. Geçmiş günlerin -sonradan okudukça öğreneceğim- şaşaasından en küçük bir iz kalmamıştı. Tam tersine, yürek yakan, kendince, bambaşka bir ihtişamı olan yıkılmışlık, göçmüşlük içindeydi otel. Âdeta sona ermişti...

Oysa anılar ve romanlar, geçmiş güzel günlerini göz kamaştırıcı sahnelerle saptıyor. Ne var ki, kimi romanlarda, meselâ Etem İzzet Benice'ninkilerde, o göz kamaşması çabuk geçer; otel, lânetli bir mekân kimliği edinir! Meselâ 1932 tarihli *Beş Hasta Var*'da, hayatı mahvolup gidecek genç, güzel kadın, Mütareke senelerinde, Tokatlıyan'ın salonlarında alkol ve uyuşturucuya yenik düşmektedir.

Etem İzzet Benice

1936 tarihli *Yosma*, akıllara durgunluk verici bir cesaretle, sefih milletvekilinin Yosma'yla kaçamak gecesini anlatır, hem de ne rüşvetler, para oyunları, dinmez hırslar dökülüp saçılarak. Benice'nin romanından bu bölümü, *Türk Romanından Altın Sayfalar*'a alırken epey tereddüt etmiştim.

Yosma, meğer, Çelik Gülersoy'un okuduğu, önemsediği bir romanmış. Güzel eseri, şimdi bu yazı için çok yararlandığım *Beyoğlu'nun -Yitip Gitmiş- 3 Oteli*'nde *Yosma*'nın bir başka Tokatlıyan sahnesine yer vermiştir.

Gülersoy'un Tokatlıyan anıları elbette benimkilerden daha berrak, daha çok. Ana caddeye bakan kahve salonunda bazı akşamüzerleri geçmiş. "O camlı kapı!.." diye anlatışları yankıyıp durur. Camlı kapıdan giriyorsunuz, kahve salonundan geçilerek "patisserie"ye uğranabiliyor. "O pastane!.." Tokatlıyan'ın pastanesindeki bütün ürünler özel yapım, pastalar, şekerlemeler, çikolatalar, dondurmalar, Paris çağrışımlı bonbonlar. Bunlar hepsi, otelin alt katındaki, gözlerden ırak imalâthanede yapılıyor.

Gülersoy'un anıları

"Ben" diye yazıyor Çelik Bey, "Tokatlıyan'a, bir 'Müze-Otel'i, bir turizm ekolü sahnesini kaybetmiş olmamızın yanında, ayrıca bir hicranım, bir tutkum ve hasretim için yanarım: Kalaydı, o diyar. Kalaydı ve bir biçimde yaşasaydı, o pasta ve yemek sarayı."

Müze-Otel

Gülersoy, Tokatlıyan'da kalmamış ama, son parlak günlerinde odaları görmüş. Bu odaların, Necip Fazıl'ın unutulmaz şiirindeki "Otel Odaları"na hiç mi hiç benzemediğini söylemem gereksiz. İngiliz, bazıları Fransız maun dolaplar, yine maun ya da pirinç karyolalar, komodinler, divan, iki koltuk, sandalyeler, mutlaka yazı masası, ayrıca bir şezlong. Aplikler, tavanda büyük bronz avize, kristallerle bezenmiş. Yerler halı kaplı, bazan da parke döşemede özel Tebriz halıları.

Kısacası, on dokuzuncu yüzyıl sonunun Avrupaî otel görkemi, yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde varlığını koruyormuş. Troçki, o, görünümü varlıklı otelde kalmış.

Willy Sperco

Willy Sperco, Venedik kökenli "lövanten", Çelik Gülersoy'un dostu. Onun yazılarından seçmeler kitabını vaktiyle Gülersoy yayımlamıştı. Willy Sperco, Troçki'yle tanışma fırsatı bulmuş, Tokatlıyan'da uzun uzadıya görüşmüş. Üstelik, baş başa bir görüşme.

Sperco'nun şu ilginç tespitini alıntılamadan geçemeyeceğim:

"Troçki'nin izni ve lutfuyla gerçekleştirdiğim röportaj, haftalık Candide dergisi ve daha sonra Le Temps tarafından yayınlandı. Sansasyon yaratan bu röportaj sırasında, bana bütün ciddiyetiyle, İngiltere'nin yakında ABD ile savaşa gireceğini beyan ettiğini hatırlarım! 'Yönetmek, önceden kestirebilmektir' derler. Bir zamanlar iktidarda bulunan ve yeniden Rusya'nın başına geçmek isteyen bu zatın öngörülerinin değerini, siz takdir edin!"

Willy Sperco, daha sonra, Troçki'nin öngörülerini bir yana bırakıyor. Otelin sükseli günlerindeki hayır balolarını, saatlerce süren danslı çayları, akşam yemeklerini, düğünleri, nişanları, resepsiyonları anıyor. Tokatlıyan efsanesine bunlar galiba daha çok yaraşıyor...

1672'de Yeni Cami

Bahriye Çeri'nin *Bir Cihan Kaynanası: Nahid Sırrı Örik* adlı araştırmasından öğrendiğimize göre, *Sultan Hamid Düşerken* romancısı, 28 Mayıs 1946 tarihli Tanin gazetesinde "Bir Eski Kitabın Şahitliği" yazısını yayımlamıştır.

Antoine Galland

Örik'in söz açtığı eski kitap, Antoine Galland'ın İstanbul'da tuttuğu günce. Avcı Mehmed zamanı, Fazıl Ahmed Paşa sadarette. Galland, İstanbul'la birlikte Edirne günlerini de kaleme getirmiş. Tanin'deki yazı, güncede Anadolu Hisarı'na ve Rumeli Hisarı'na ne kadar önem verildiğini saptıyormuş.

Git git anlaşılıyor ki, Nahid Sırrı, edebiyatımızın en değerli, fakat en talihsiz yazarları arasında. Bir iki yayınevi eserlerini bugünün okurlarıyla buluşturmayı denedi; arkası gelmedi. O zamanlar mirasçısı yok sanılıyordu Örik'in. Galiba varmış. Sadece roman sanatına dair yazılardan oluşacak, Nahid Sırrı Örik imzalı bir kitap edebiyatımızı yepyeni tartışmalara alıp götürebilir. Yazarın tarih tutkusunu dile getirdiği yazıları derlenebilir. Tiyatro için kaleme getirdikleri herhalde birçok tiyatrosevere ışık tutacak. Evet, gözüpek bir yayıncı aranıyor!..

Tanin'de Antoine Galland'ın güncesini tanıtan Nahid Sırrı, öyle anlaşılıyor ki, daha o günlerde günceyi Türkçe'ye çevirmeye başlamış.

Çünkü, Türk Tarih Kurumu, Antoine Galland / *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*'ü 1949'da yayımlamış. Henüz ilk cilt. İkinci cilt içinse, -inanılır gibi değil ama- 1973'ü beklemek gerekecek.

Balzac, Loti, Benoit

Geçmiş zaman kelimeleriyle bezeli bu yetkin çeviri, bize bir yandan da 'çevirmen' Nahid Sırrı'yı söyler. Onun Balzac'tan, Loti'den, Pierre Benoit'dan çevirilerini de çok severek okumuştum.

Galland'ın güncesi 1973'ten sonra yeniden yayımlandı mı, bilmiyorum. Tarih Kurumu basımları gözüm gibi sakınırım.

XIV. Louis, Paris parlamentosu üyelerinden, Nointel markisi Mösyö Olier'nin İstanbul'a büyükelçi olarak atanması teklifini kabul eder. Olier, kâtiplerini seçtikten sonra, ressam Quarrey -eseri hakkında yazık ki fikir edinemedim- ile Antoine Galland'ı "hususî hizmeti"ne alır. Galland "İbranca", Arapça bilmektedir; Yunancası ve Latincesi kusursuzdur.

Seyahat böyle başlar. İstanbul'da ve "IV. Sultan Mehmed'in hemen daimî ikametgâhı olan" Edirne'de iki yıl... Sonradan *Bin bir Gece Masalları*'nın Fransızca çevirmeni olarak tanınan Galland, 1672 yılı 1 Ocak Cuma günü güncesini tutmaya başlar. O gün kar lapa lapa yağmaktadır. "Ekselans" dâvet edildiği halde, "Cevzitler tarafından yapılan âyine" katılamaz. "Türklerin bugün Ramazan'a başlamış oldukları akşama doğru minarelerinde ışıklar yanmasından" anlaşılmıştır...

IV. Mehmed'in ikâmetgâhı

Antoine Galland, daha ilk satırlarıyla, bizi alıp Avcı Mehmed zamanına götürür. Bundan sonrası, İstanbul tarihi ve yaşaması için çok zengin bilgilerle yüklüdür.

İsterseniz, 16 Mart 1672 Çarşamba gününü yaşayalım:

16 Mart 1672

Büyükelçi kayıkla limanda dolaşmış. "Boğdan" prensinin evini görmüş. Ev, dışardan bakıldığında pek basitmiş; ne var ki, dairelerine girildiğinde, birbirinden değerli tablolar göz kamaştırıyormuş.

Haliç'te yol alınmış. Venedik balyozunun köşkünde bir süre dinlenilmiş. Yine deniz yoluyla geri dönülmüş ve "Vâlide Camii'nin önünde" karaya çıkılmış.

Safiye Sultan'ın temelini 1597'de attırdığı bu caminin inşası yarım kalmış, ancak yıllar sonra, 1663'te yeni Valide Sultan'ın sağladığı olanakla günümüzün Yeni Camii ibadete açılmıştır. Darülhadîs, mektep, çarşı, sebil ve türbeyle bütünlenmiş camiin açılış töreninde, Turhan Sultan'ın camie emeği geçenlere hediyeler verdiği tarihlerde yazılı.



Fuat Soyhan, "Cami içi" (özel koleksiyon)

Seyyah Grelot, Yeni Cami'den söz açarken, "İstanbul camilerinin en şirin ve en güzel bina edilmiş bulunanı" olduğunu belirtiyor.

O zaman hepi topu dokuz yıllık camii, "Ekselans" ve yanındakiler, IV. Mehmed'in özel izniyle ziyaret edebilmişler. Hatice Turhan Valide Sultan 1683'te ölecek, Yeni Cami'de yaptırmış olduğu türbesine gömülecek... Özel izin

Antoine Galland ince ince tasvir ediyor. Büyükelçi "uzun uzun tetkik" etmiş. "Hatta, üst dehlizlere de çıktı ve Padişah'ın geldiği zaman namaz kıldığı yerle arzu ettiği takdirde bir müddet kalmak mutadında bulunduğu odayı gördü." Odanın duvarları bir uçtan bir uca çiniyle kaplıymış. Tavan, hafiften beyzî, arabesk nakışlarla donanmış, ortasında küçük bir kubbe var.

Galland da, tıpkı Grelot gibi, Yeni Valide Camii'ni Sultanahmed ve Süleymaniye'yle kıyaslamak ihtiyacını duyuyor: Daha ufak olmasına rağmen, ötekilerden daha "müzeyyen". Dört bir yanında çini fırtınası estiriyor; zemin "güzel halılarla örtülü". Padişah'a, Vâlide Sultan'a ait dairelerdeki halıların güzelliği göz kamaştırıyor artık.

Kandiller, bir adam boyundan biraz yükseğe asılmış. Nice nice kandilin arasında, pek çok... "sayısız miktarda" deve yumurtası, "camdan şişeler" ve benzeri başka bezek. Antoine Galland anlamlarını çözemiyor; fakat tümünün, hep bir arada, "muazzam" bir görünüm yarattıklarını söylüyor.

Cam bir dolap var. Cam dolapta, "bütün bu tezyinat cümlesinden olarak" caminin bir "suret"i korunuyor. Bu eser, çok ince bir işçilikle, fildişinden yapılmış. Öyleyken, caminin yapısını, özelliklerini bir bütün olarak gözler önüne seriyor. Cam dolap

"Kıblenin yanındaki bir sütun altında oldukça eski, fakat üzerinde arabesk yazılar bulunan ve Mekke'den getirilmiş nadir şey şeklinde muhafaza edilen bir halı" görülüyormuş. Galland, büyük olasılıkla, Kâbe örtüsünden söz açmış.

Galland, "vâize mahsus kürsü"yü, Batı'nın yüksek öğretim kurumlarındaki kürsülere benzetiyor. Yalnız, önemli bir ayrımla: Camideki kürsü, bağayla, incilerle bezenmiş, soyut şekiller kuşanmış.

Bir tarafta birçok dinleyici toplaşmış. "Bir Türk" onlara "Kur'an dersi" veriyormuş. Dinleyiciler sessiz, ağırbaşlı, "hürmetkâr bir dikkat- Dinleyiciler

le" dinliyorlarmış. Az ötede, başka bir topluluk, dinî bir eseri okuyup yorumluyormuş.

Genç bostancı

Derken şu sahne: "Diğer bir tarafta, bir başka Türk, genç bir bostancıya şarkı söylemeyi" öğretiyor. Dinî bir şarkı mı, bir ilâhî mi, Galland belirtmemiş. Genç bostancının sesi çok güzelmiş. Kendini şarkıya o kadar dikkatle vermiş ki, âdeta esrimiş, ileriye geriye sallanıp duruyormuş.

Antoine Galland'ın önemli gözlemini de alıntılamak gerekiyor:

"Türkler musikiyi bizim yaptığımız şekilde, yazılı kaidelerle ve notaya alınmış havalarla okutmazlar, bütün bunlar hafıza ile ve ustanın ağzından öğrenilir. Bu usul mucibince, bu talebe hocasının kendinden önce terennüm ettiğini tekrar ediyordu. Bizim acul mizacımız bu kadar büyük bir zahmete katlanmak için gerekli sabrı bize vermez. Fakat Türkler bundan bezmeyecek kadar soğukkanlılığa sahiptirler."

Güncede 16 Mart 1672 günü burada noktalanıyor.

Doğrudan tanıklıkları okudukça, toplumsal hayatımızın geçmişine dair daha seçik, daha gerçek sahneler gözümüzün önüne gelebiliyor.

Turhan Sultan

İstanbul, imparatorluk başkentindeki hayat, tarihî kişiler, sonradan yazılmış metinlerde, kendi tarihçilerimizin metinlerinde bile garip, tatsız bir 'oryantalizm' edinmiş. *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar*'ı okurken, Turhan Sultan için bir iki kitaba baş vurdum. Emeği büsbütün yadsınamayacak M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*'nda kaleme getirmiş:

"(Kösem) Turhan Sultan'ı yetiştirdikten sonra Sultan İbrahim'e hediye etti. Turhan Sultan çok güzeldi. Yüzündeki çiçekbozuğu güzelliğini bir kat daha arttırıyordu. Teninin cazibeli beyazlığı, gözlerinin kadife gibi derin maviliği, kumral saçlarının göz kamaştırıcı parlaklığı Sultan İbrahim'i kendinden geçirmişti."

Uluçay'ın kaynağı, Ahmed Refik'in *Kadınlar Saltanatı*. İrkiltecek kertede yalınkat...

Prokopius'tan Andaç Fenerbahçe

Şişli'yi anlatırken Peride Celal'in ilk romanı *Sönen Alev*'den söz açmıştım. 1938 tarihli, yetmiş bir yıllık *Sönen Alev* Şişli'yi geniş caddeleri, 'mutena' apartmanları ortasında görmüş.

Değerli yazarımızın benimle yaşıt, altmış yaşındaki romanı *Dar Yol* ise birçok sayfasını Kalamış'a ve Fenerbahçe'ye açar. Geçenlerde Fenerbahçe'deydim, bugünün marinalı Fenerbahçe'sinde. Eve dönünce, dünkü çehresini, hatırladığım Fenerbahçe'yi, hiç değilse bir romanla paylaşmak isteğiyle, *Dar Yol*'u yeniden, baştan sona taradım.

Peride Celal

Dar Yol çok güzel bir romandır, dönemi için çok da 'yenilikçi' bir roman.

Bizim edebiyat tarihimizin 'hırsız' bir tabiatı var. Hemen hemen hepsi aynı şeyi yazıyor: Peride Celal'in romancılığının iki ayrı dönemi olduğu ileri sürülüyor. Şimdi herkesin büyük kolaylık diye baş vurduğu bilgisayar dağarında da, iddia ederim, aynı bilgi karşımıza çıkacaktır.

Edebiyat tarihi

Bu bilgiyi, bu saptayımı herkes hangi kaynaktan yürütmüş? Merak etmedim. Tahmin etmek için bilici, kâhin olmak gerekmiyor. Birçok gözlem, saptama hep o kaynaktan: Behçet Necatigil'in *Edebiyatımızda*

İsimler Sözlüğü'nden. En yeni basım 'edebiyat ansiklopedileri' bile, Necatigil'in belirttiklerinden öte yeni bir şey söylemiyor, ne yazık ki.

Peride Celal'le ilintili yorum şöyle, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*'nde:

"Daha sonra gözlem, sanat ve çözümleme yatırımlarıyla, öncekilerden çok ayrı ve Türk romanının gelişim çizgisi üzerinde ağırlığı olan romanlara geçti."

Yeni dönemin ilk romanı, *Divançe* şairi için, 1954 tarihli *Üç Kadının Romanı*. Önceki eserler, "romancılığının ilk on beş yılında" yazılmış, "aşk ve serüven" romanları. *Dar Yol* onlar arasında kalmış.

Necatigil'in yorumuna gönül borcu duyuyorum. Kaleme getirmeseydi, Peride Celal romancılığındaki büyük değişim belki ayırtına varılmadan, gözden ırak kalacaktı. Bir yandan da Necatigil'in "gözlem, sanat ve çözümleme yatırımlarıyla" dolup taşan *Dar Yol*'u okumamış olduğunu düşünüyorum. Bence büyük değişim, büyük dönüşüm bu romanla başlar.

Dar Yol

Gerçi Peride Hanım'a zor kabul ettirebilmiştim: *Dar Yol*'un yeniden yayımlanmasını asla istemiyordu. Galiba Fenerbahçe tasvirleriyle kandırabildim. Eser, 1996'da, övünç duyduğum şu ithafla yayımlandı (Oğlak Yayıncılık): "Değerli yazar dostum Selim İleri'ye, *Dar Yol* sizin isteğinizle yeniden doğuyor. Sevgilerle." İtiraf edeyim ki, bu yeni basımı âdeta kendim için istemiştim: Kitaplığımdaki eski *Dar Yol* artık hırlım pırtımdı...

Peride Celal, Fenerbahçe'yi 'köy' diye anıldığı günlerde çizer. Çizer diyorum, çünkü eser boyu sürüp giden tasvirlerde bir peyzaj ressamının gücü söz konusudur. Zaten romanın kişilerinden biri de genç bir ressamdır.

'Köy'...

Evet, 'köy'; Kadıköyü'nün sayfiye havası taşıdığı günlerde, bir yaz semti, bir yaz köyü. Belki bin bilmem kaç yıl önce de yaz yöresiymiş. Bizans'ın ünlü kronikçisi Prokopius, 'gizli' olmayan tarihinde, imparator Justinianus'la imparatoriçe Theodara'nın Fenerbahçe'deki yazlık saraylarından söz açıyor. Saray görkemliymiş. Ama daha önemlisi, yeri, mevkii göz kamaştırıcıymış. Dünyanın hiçbir yerinde, diyor Prokopius, bir saray için bundan güzel yer bulunamazdı... Saraydan iz kalmamış.

Theodara

Bizans'ın yapılarının silinip gitmesi farklı farklı yorumlanır. Kimilerince, kiliseli Bizans'a karşı hunharlık yüzyıllar boyunca varlığını korumuştur. Bu yoruma katılamıyorum. Çünkü aynı hunharlık camili Osmanlı'nın mirasını da silip süpürmüş; yıkıp yok etmeye bugün de devam ediyor.

Bizans yapıları

Bizans'tan, Fenerbahçe'deki Hera kaidesi -bir zamanlar üstünde muazzam bir Hera heykeli varmış- on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar, orada, yerli yerindeymiş, dört yüzünde Grekçe yazılar. Derken 'çalınmış'!

Hera kaidesi

Fenerbahçe'ye ille 'Fenerbahçesi' diyen, Fenerbahçe demekle yetinenleri apaçık kınayan aziz dostum Çelik Gülersoy'dan iz sürersek, "Osmanlı Fenerbahçesi" de gözümüzün önünde har vurulup harman savrulmuş:

"Ünlü gezgin yazarlardan Fransız rahibi Grelot, 1600'ler sonuna ait eserinde, şehre, Adalar'a ve denize çok güzel bir bakış açısı bulunan bu noktaya Kanunî'nin bir köşk yaptırdığını kaydederek, onun mimarîsi ve çevresi hakkında da bilgiler verir:

Bunlara göre, köşk, çevresi sütunlu balkonlu ve revaklı, kare formunda bir paviyondur ve bahçesi de, geleneksel Osmanlı bahçe mimarîsinden farklı olarak, iki yanı düzenli ağaçlık yollarla ve çiçek tarhları ile süslüdür. Salon ortasında fıskıyeli bir havuzla ve Grelot'nun yaptığı desende, uzaktan figürler halinde birkaç bina ve müştemilâtı, koğuşlar fark ediliyor.

Kanunî'nin köşkü

Sarayı, yakın zamana kadar son bir parçası kalabilmiş, kalın bir duvar çevrelemekteydi. 1960'ta kotra limanı yapılırken, bu son izler rıhtım altında kalmıştır."

Kanunî'nin döneminden 1960'a kaç yıl geçtiğini siz hesap edin. Çocukluğumdaki Fenerbahçe'den günümüze değişenleri, yok olanları, yok edilenleriyse ben acıyla hatırlıyorum. Meselâ *Dar Yol*'daki şu anı apaçık hatırlıyorum:

"Kahveye yaklaştığımız zaman elektrik lambaları birdenbire yanarak denize doğru bir tarafı pembeleşen gökyüzünün altında iri sarı damlalar gibi parladılar."

Bunlar ne harikulâde yaz akşamlarıydı! 'Sakin' akşamın tam başladığı saat...

Belvü

Romanlara geçmiş Belvü usul usul göçüyordu. Ama Belvü'nün karşısına düşen, sıra sıra Fenerbahçe köşkleri bana hep masal evleri gibi gelirdi. Bir ikisi neyse ki yerli yerinde. Fenerbahçe Plajı'na tramvayla giderken, önlerinden geçerdik. Oralarda yaşayabileceğim aklımın ucundan geçmezdi. Sadece güzellikleri, sadece görünümleri! Yetip artardı.

Müfid Ekdal

İstanbul'un geçmişini gerçekten öğrenmek isteyenlerin çok yararlanacağı özlü bir çalışma, Müfid Ekdal'ın *Kapalı Hayat Kutusu / Kadıköy Konakları* adlı eseridir (Yapı Kredi Yayınları). Müfid Ekdal, inanılmaz emek ürünü olan çalışmasında, Kadıköyü'nün evlerini -konaklar, köşkler, villalar, hatta iki katlı sevimli küçük evler...- tek tek kaleme getirir. Çocukluğumun en unutulmaz Fenerbahçe evi, Villa Mon Plaisir, kitabın 405. sayfasında karşımıza çıkar.

"Kotra Limanı'na bakan evlerin caddeye en yakın olanı 79 numaralı binadır." diyor Müfid Bey. Sonra, Villa Mon Plaisir'in yapısal özellikleri, tarihçesi, öyküsü beliriyor. Meselâ: "Bu dar bahçede çatıyı aşan bir çam ağacı yetişmiş, âdeta bir kartpostal görüntüsü meydana gelmiştir." Meselâ "... dantel gibi işlenmiş balkon demirleri..." Devam ediyorum: "Demir bahçe kapısının üzerinde hafif bir kavisle desen verildikten sonra yerleştirilmiş tabelada Villa Mon Plaisir yazar."

Gönlümün Villası

Zevkimin Villası diye mi çevirmeli, bence, Gönlümün Villası. Duvarlarındaki "küçük renkli seramiklerden" dört tablo, Printemps, Été, Automne, Hiver, yani İlkbahar, Yaz, Sonbahar, Kış benim için öncesiz sonrasız güzellik ve uyumdu. Kendimi hatırladığımdan beri o dört pano gözümün önünden gitmez.

Sonra kış gelir, ilk soğuklar, ilk yağmurlarla birlikte, panolar saç örtüler kuşanırdı, saçtan kapaklar. Hiç değilse Hiver'i açıkta bıraksalar, hiç değilse Kış'ı görsek diye üzülüp dururdum.

Horoz rüzgârgülü

Göremeyince; çatıdaki yaldızlı, horoz rüzgârgülüne bakmakla yetinirdim.

Marinanın hayhuyundan çıkınca, dönüşte, Gönlümün Villası'nı iyice içine kapanmış gördüm...

Çocukluğumun Oyunları

Yaşlandıkça, geçmiş, ne tuhaf!, büsbütün ışık çakımlarında beliriyor, çıkageliyor. Dün ne yaptığımı, kiminle buluştuğumu, görüştüğümü zorlukla hatırlarken; yarım yüzyıl öncesini daha dünmüşçesine hatırlayabiliyorum. Hem, yalnızca hatırlayış da değil. Çok zaman var ki, çocukluğum, yeniyetmeliğim rüyalarıma girer oldu. Daha geçen gece rahmetli anneannem sesleniyordu:

Açıl kilidim açıl / Açılmaz / Anahtarı nerede? / Suya düştü / Su nerede? / İnek içti / İnek nerede? / Dağa kaçtı / Dağ nerede? / Yandı kül oldu / Külü nerede? / Savruldu...

Bakla Tarlası Apartmanı

Anneannemle ikimiz Şifa'daki Bakla Tarlası Apartmanı'nın en üst katındaydık. Vakit öğle, mevsim yazdı. Anneannem gülümsüyordu. Ama ben öğle uykusuna yatırılmış çocuk değildim; şimdiki yaşımda, yorgun ve bıkkındım.

O zamanlar, çocukluğumda masal tekerlemesi sandığım söz dizisini sevgili anneannem söyledikçe, aradan geçen onca yılın yükü sanki hafifliyor; çocuk olamasam bile, bir çocuğun duygularına, küller savrulurken, kavuşuyordum. Küller savruluyordu; koskoca dağın yanıp kül olduğuna inanmıştım yine...



Şeref Akdik, "Kurbağalıdere" (Yapı Kredi koleksiyonu)

Meğer bu söz dizisi, "Açıl kilidim açıl" oyununda geçermiş. Bir gün, Mehmet Halit Bayrı'nın değerli eseri *İstanbul Folkloru*'nda okumuştum.

Fış fış kayıkçı

Çocukluğumun İstanbul'undaki oyunlar, hâlâ geçmiş zamandan bir şeyler söylerdi. Annebabalarımızın oynadıkları oyunlardan bazıları, bizim günlerimize kalmıştı. Gerçi annemin anlattığı "Fış fiş kayıkçı"yı biz oynamazdık ama, onun da söz dizisi şimdi rüyasız yankıyıp duruyor:

Fış fış kayıkçı / Kayıkçının küreği / Tıp tıp eder yüreği / Akşama fincan böreği...

Ben hep akşama sahiden fincan böreği yiyeceğimizi hayal ederdim. Kotarılması ıncıklı cıncıklı fincan böreği sofraya bazan gelir, bazan gelmezdi.

Düğümlü mendil

Çocuk oyunları arasında bana en hüzün vereni "Yağ satarım"dı. Oyunlar hüzün mü vermeli, niye verirdi, unutmuşum. Bununla birlikte Cihangir İlkokulu'nun küçücük avlusu gözümün önündedir. Yere çömelmişiz. Ebenin elinde düğümlü mendil, "*Yağ satarım / Bal sa-*

tarım / Ustam öldü / Ben satarım..." diye dönenip duruyor. Ahenk mi, ustanın ölümü belki de, yaralayıp geçiyor.

Yine Cihangir. Fakat bu kez sokak arasındayız, köşe kapmaca oynuyoruz. Durmadan köşelerden köşelere koşuşturuluyor. Ben ebe olmuşum, bir türlü o köşelerden birini kapamıyorum! Köşe kapmaca, git git, korktuğum bir oyun olacak. Aptalcaydım herhalde; arkadaşlarımın şaşırtmacalarına, yapmacıklı hareketlerine bakakalır, bir türlü köşe möşe kapamazdım.

Köşe kapmaca

"Saklambaç" daha Ajda Pekkan'ın şarkısı olup çıkmamıştı. Cihangir gibi apartmanı bol bir semtte bile saklambaç için saklanılacak köşe bucak vardı, boş arsalar, ağaç arkaları, kapısı hep açık apartman girişleri.

Saklanıp, "Oldu!" diye bağırdıktan sonra büsbütün saklanır, ebeyi gözetlerdik. Bizi bulamıyorsa, kahkahalarımızı koyuverir, kahkahalarımızdan yakalanırdık.

Yazın, demin andığım Şifa çevresinde de saklambaç oynadığımızı hatırlıyorum. Şifa zaten bahçelikti, hele göze alıp, Yoğurtçu Park'a doğru inerseniz, handiyse ağaçlıklar çıkardı karşınıza.

Bu geçmiş zamandan arta kalmış oyunlar sürüp giderken, 1955'lerde ya da biraz sonrasında bütün İstanbul'u sarıp sarmalayan, çocukları büyükleri ardına takan "Hulahup" saltanat kurdu. O ne tuhaf kauçuk çemberdi! Hiçbir zaman beceremedim; gelgelelim çemberi, bazan ikişer üçer çemberi beline geçiren öteki çocuklar, çemberi, çemberleri firdolayı döndürürlerdi boşlukta. Benimkisi ilk döndürüşte yere düşerdi.

Hulahup

Kırmızılı, mavili, çingene pembeli çemberler, "Hulahup" sağlığa zararlı mı dendi, ne olduysa, saltanatı kısa sürdü. Çok geçmeden ortalıktan kayboldu.

Körebeyi sevmezdim. Hele, Beyoğlu'ndaki Saray sinemasında Memduh Ün'ün *Üç Arkadaş* filmini seyrettikten sonra, körebeden büsbütün soğudum. İçli *Üç Arkadaş*'ta Muhterem Nur, bir sahnede, "Görmeyen gözlerimden ümitsiz gözyaşları akar..." diye bir şarkı söylüyordu...

Üç Arkadaş

Çember çevirmek galiba en başarılı olduğum oyundu. Ne ebesi var, ne gözünüz bağlanıyor. Saklanmak zorunda değilsiniz. Hulahupun

ürkünç çemberlerine benzemiyor. Ağaçtan, telden, madenden çemberinizi çevirip duruyorsunuz. Sanki hep o çıngırak sesini işitebilmek için çevirirdim çemberi.

İstanbul Folkloru'nda Mehmet Halit Bayrı diyor ki:

"İki tel şeritle sabitlenmiş olan bu çemberlerin şeritlerinin birbirini kestiği noktaya dayanan bir ahşap kolu ve yine bu noktada bir çıngırağı bulunur. Çocuk, kolu tutarak çemberi sürer. Çemberin her devrinde kolun üzerindeki çıngırak çalar. Çemberin bu şeklini çocuklar ancak üç dört yaşına kadar kullanır."

Beş altı yaşımdayken de çıngıraklı çembere bayılırdım.

İp atlama

İp atlama daha çok kız çocuklarının oyunuydu. Ne var ki, ip atlama, bizim evde sabah sporuydu. İp atlama, babamın yüksek öğrenim için gittiği Zürih'ten kalma alışkanlığıydı. Birkaç kez bana da denettirmiş, her atlamaya kalkışımda ipe dolanışım umutsuzluğa düşürmüş, beni artık kendi halime bırakmıştı.

Ah bu çocuk oyunları! Çıngıraklı çember dışında, galiba hepsinde başarısızdım. Meselâ, eskilerin "Kafa karış" dediği oyunda, nice güzelim misketimi kaptırmışımdır.

Yeri gelmişken kafa karışı anlatayım: Misketlerinizi alın, bahçeye çıkın. Yan yana duracaksınız. İlk çocuk misketini atar, ikincisi, kendi misketiyle ilkininkini vuracak. Vurursa, ilk çocuğun misketi onun! Misket de derdik, bilye de. Bilyelerin bazıları ebruli renkler kuşanmıştı; günlerce seyredebilirdim.

İp atlama kız çocuklarının oyunuydu dedim; "Uzun eşek" ise, erkek çocuklarının oyunuydu. Ebeler dizilirler, ebe olmayanlar onların sırtına atlar. Bel incitmek için bire bir.

Gülhane Parkı

1950 sonrasının İstanbul'unda Gülhane Parkı bugünkünden çok başka bir düzenleme içindeydi. Yaz başlangıcından güz ortasına, Gülhane'de panayır, luna park havası eserdi. Söylemem yersiz; ateşsiz silâhlarla oynanan poligonların görüp görebileceği en başarısız atıcıydım. Fakat hevesim geçmezdi.

Kukla tiyatroları

Gülhane'deki kukla tiyatrosunu unutamam. Belki bir gün o kukla tiyatrolarının da rüyasını görürüm. Şimdi ayırt ediyorum: Bende sanat heyecanlarının ilklerinden kukla tiyatrosu. Bir çocuk oyunu değildi ama, çocuğu sanata alıp götüren eşsiz bir dünyaydı.

Kuklacının kuklalarından birinin benim olması en büyük arzularımdandı. Hiç olmadı.

Arnavut'un "Ha mori, mori!" haykırışları, Gülhane Parkı'nda gördüğüm kukla tiyatrolarında hâlâ dinmemişti. İbiş, korkudan titrer, "Bırrrrrrr!" diye bağırır, gelip Arnavut'a vurur, sonra hemen kaçardı. İbiş'in kocaman burnu vardı, fesi hep çok uzun püsküllüydü.

Kuklacı İtalyanlar

İstanbul'a kukla, on sekizinci yüzyılda gelmiş. İtalyanlar getirmiş. Sokak sokak dolaşıp, çağrıldıklarında, paravanayı çarçabuk kurarlarmış. Sonra gösteri başlıyor!

Dedem çok severmiş kukla tiyatrosunu. Göksu'da seyretmiş. Def ve kemençe eşliğindeymiş şu şarkı:

Sürü sürü cezveler kaynasın
Rabiyemin göbeği oynasın
Yarında çarşıya varayım
Rabiyeme bir hotoz alayım

Başta çıngıraklı çember, o çıngırak sesi, şimdi hepsi Fellini filmi gibi...

Yaşadığım Şişli

Değerli yazarımız Peride Celal'in ilk hikâyesi, Yedigün dergisinde, 1935 yılının Kasım ayında yayımlanıyor. Yedigün, adından anlaşılacağı gibi, haftalık dergi. Hikâye sonbahar ayının son haftasında yayımlanıyor.

1938'deyse, Semih Lûtfi Kitabevi'nden ilk roman: *Sönen Alev*. *Sönen Alev*'in bendeki anısı, 1950'lerde. İlkokul birinci sınıfı Cihangir İlkokulu'nda okudum. Başöğretmenimiz Ref'i Bey ve eşi Müeyyet Hanım aile dostlarımızdı. Kızları Lâmia'yla yaşıttık. Sık sık, Güneşli Sokak'taki evlerine giderdik.

Etajerde kitaplar

Küçük oturma odasında, tam balkon kapısı yanında bir etajer dururdu. Etajerde sıra sıra kitaplar yan yanaydı. Server Bedi imzalı *Selma ve Gölgesi*'ni, Cronin'in *Karanfilli Kadın*'ını ve *Sönen Alev*'i hatırlıyorum. *Sönen Alev*'i, Münif Fehim'in yaptığı kapak resminden dolayı çok severdim. Zaten kitap sevgimde bu kapak resimlerinin derin etkisi olmalı.

Sönen Alev'inkinde 'rop dö şambr'lı bir genç adam, oturuyor, hafiften öne doğru eğilmiş; şapkalı, mantolu bir genç kadın, oturuyor, hatıralara, sanki bir acıya, ıstıraba dalıp gitmiş.

Roman, "Saat iki var" diye başlar. "Şişli tarafında, genişçe caddelerden birinde, mantosuna sıkı sıkı bürünmüş bir kadın süratle ilerliyor."

Peride Celal ilk romanlarını, ilk öykülerini sevmez. Bir söyleşimizde şöyle demişti: "İlk yıllarda biraz da gazetelerin istediği tarzda, sıradan, hafif şeyler yazdım. Zaten onlara dönüp bakmadım bir daha."

Oysa bu eserlerde, kimileyin çok ince tahliller çıkar karşımıza, tahliller, tasvirler, geçmiş günlerin âdeta belgeseli. Meselâ *Sönen Alev*'de Şişli, sabaha karşının o saatinde, "Caddenin bir tarafında, geç kalmış müşteri bekleyerek uyuklayan taksi şoförleri"yle belirir. "Seyrek elektriklerin ziyası" caddeyi alacalarla aydınlatır. Cadde boyunca "güzel, yüksek apartımanlar"...

Taksi şoförleri

Benim, Şişli'yle tanışmam, galiba *Sönen Alev*'le.

Gerçi, daha önce, 1925'te yayımlanmış *Sözde Kızlar* da bir Şişli 'sahne'siyle açılır. Peyami Safa'nın genç kızı, Pangaltı'da, sinema önündedir. Faytonlarla otomobiller yan yana. Cadde, Şişli'ye doğru uzayıp gidiyor. Yine gece, yine geç saat.

Faytonlar ve otomobiller

Yirminci yüzyılın başındaki Şişli, romanlara, operetlere geçmiş, varlıklı, yepyeni bir semttir. *Lüküs Hayat* operetinin ünlü şarkısını hatırlayın.

Gençliğimin Şişli'si, *Lüküs Hayat*'taki şaşaasını biraz yitirmişti. Gerçi yine gösterişli bir semtti. Gençliğimin Şişli'sini en çok Site Sineması'yla hatırlıyorum. Site Sineması, Nişantaşı'ndaki Konak gibi, İstanbul'un görkemli sinemalarından biriydi. Açılış filmi, belleğim yanıltmıyorsa, *Sayanora*. O günlerde *Sayanora*'nın şarkısı dillerden düşmezdi.

Halaskârgazi Caddesi üstündeki sinemanın büyük binasında, bir de, öğleden sonraları, akşamüzerleri, danslı, müzikli Çayhane vardı, gençlik lokali. Derken en üst katta, Site Tiyatrosu açıldı. Bir dönem Cahide Sonku'yla Cahit Irgat Site Tiyatrosu'nda oynadılar. İkisinin de yazık ki çöküş günleriydi.

Çayhane

Halaskârgazi Caddesi mağazalarıyla İstanbul'un en şık alışveriş yörelerinden biriydi ve Beyoğlu'yla yarışıyordu.

Şişli adının nereden geldiği bilinmiyor. Bir yakıştırma, şiş yapan bir ailenin buradaki konaklarına değiniyor: Şişçilerin Konağı. Git git 'şişçi' Şişli olmuş. Ama dediğim gibi, yakıştırma. Bu konak neredeymiş,

Şişli'nin adı

hangi tarihte yapılmış, kaynaklar sus pus. Şişli, 1850'lerde bir uçtan bir uca kırlıkmış. Şehir, hele büyük Beyoğlu yangınından sonra, Harbiye'ye doğru büyüdükçe, Osmanbey, Şişli, civar semtler yavaş yavaş oluşmuş.

Konaklar, ilk apartmanlar, yirminci yüzyılın başında birdenbire Şişli'nin gözde semt olmasına yol açıyor. Azınlık yurttaşlarımız, İstanbul'daki yabancılar, alafranga Osmanlı-Türk aileleri apartman hayatını tercih ediyorlar. Fakat konak hayatı da uzun süre varlığını koruyor.

Bulgar Kilisesi

Bugün Bulgar Kilisesi (Bulgar Eksarhhanesi) dışında o konak mimarisine örnek verilebilecek pek bir şey kalmamış. Atatürk Müzesi, Şişli'nin üç dört katlı ahşap evlerinden geriye kalan tek korunaklı yapı.

Bununla birlikte Şişli apartmanları varlığını koruyor. Yalnızca adları bile, 1920'ler İstanbul'unun izlerini taşır, özlemini söyler, yüksek tavanlı, geniş salonlu bazan birkaç salon, geniş koridorlu, bol odalı bu apartman katları, değişen hayat şartları ortasında, birer ikişer, 'iş yeri' olmuştur.

Kırık Hayatlar

Oysa, Halid Ziya Uşaklıgil'in *Kırık Hayatlar* romanı, Kâğıthane gezintisinden dönüşte, bütün Şişli'yi konaklar, saltanatlar ortasında dile getirir. Halid Ziya'nın kendisi de epey bir zaman Osmanbey'de oturmuş; *Kırk Yıl*'da anlatır.

Sözde Kızlar'da geçiyor muydu, hatırlayamıyorum, Şişli'nin bir özelliği de elektrikli tramvayı, önce atlısı, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde elektriklisi. Şişli, Beyoğlu'ndan sonra, İstanbul'da elektrikle aydınlatılan ikinci semt.

1950'lerin sonuna kadar, Şişli'den "mutena semt" diye söz açılmış. Ne var ki, tehlike çanlarının çalmaya başladığını yine Peride Celal'in bir eseri, 1954 tarihli *Üç Kadının Romanı* söylüyor. Roman kişilerinden biri, caddeleri, Halaskârgazi Caddesi, Abideihürriyet Caddesi, Büyükdere Caddesi görkemli Şişli'nin arka, yan sokaklarda çökkünleşmeye başladığını fark eder. O mutena konutlar, o mutena yerleşme bölgesi, bu arka, yan sokaklarda bayındırlıktan uzak görünüm edinmiştir...

1980'lerde Eksercioğlu Sokağı'ndaki Köşe Palas'a, yıllarımı geçireceğim iki oda çatı katına taşındığımda, "*Şişli'de bir apartıman / Yoksa halin yaman*" sadece nostaljik operet şarkısıydı. Şişli, bütünüyle, orta halliler, dar gelirliler semtiydi artık. Köşe Palas, Sülün Palas, Zümrüt

Saray gibi apartman adları geçmişten kalma; apartmanların yüzleri kararık, oturanları çetin hayat koşullarında.

Son *Yaz Akşamı*'nı, *Kırık Deniz Kabukları*'nı, *Kafes*'i çatı katında yazdım. Sonra, Sıracevizler'e taşınınca, *Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak*'ta çatı katını, yaz günleri boğucu sıcak, kış günleri sokaktan soğuk. Ama mutlu zamanlar yaşadım; çok acı ve çok güzeldi diye düşünüyorum bugün.

Acıydı, yalnızlığa ve ıssızlığa sürükleniyordum. Güzeldi, kendi kendime var olabilmeyi öğreniyordum.

Uzun yürüyüşlere çıkardım. Bazan ara sokaklardan geçerek, Kurtuluş son durağa, bazan caddeden Taksim'e kadar. Kurtuluş'un gizli bir apartman müzesi olduğunu o günlerde fark ettim, Eski Şişli'den izdüşümler denebilir. 1898'de açılan Etfal Hastanesi'nin, tıpkı Okmeydanı'ndaki Darülaceze gibi, Abdülhamid'in emriyle yapıldığını o günlerde öğrendim, Şişli Camii'nin benimle yaşıt olduğunu. Şişli Camii "tamamen klasik Osmanlı mimarisi tarzında inşa edilmiş" son camiymiş. Kaç kez Hürriyet Abidesi'nin önünden geçtim, 1910'ların rüzgârını yakalamaya çalıştım.

Etfal Hastanesi

Bazan, şimdilerimden habersiz, Sıracevizler'de dolaştım. Buradaydı Kervan Sineması. Gençliğimde, lise sonda falan, Sinematek günlerine gelirdik Kervan'a. Tam karşısında küçük bir kitabevi vardı; şimdi büfe, döner, tost, sandviç. Sinematek zamanında oradan almıştım Sartre'ın *Duvar*'ını, Camus'nün *Yabancı*'sını; Attilâ İlhan'ın şiir kitapları yan yana dururdu. Ülkülerim, hayallerim başımı döndürüyordu.

Kervan Sineması

Aynı yoldan 2009 Mart'ında, işte bugün, yorgun argın geçen, elinde Migros poşetleri, yaşlılığın eşiğinde, boş yere dik durmaya çalşan... hiç ben olabilir miyim?!

İlk Romanımda Leylâklar

Geçen haftaki Radikal Kitap'ta Asuman Kafaoğlu-Büke'nin "Genç Bir Roman" yazısı beni çok sevindirdi. Bu sevincimi saklamayacağım.

Sırma, Burcu ve Derviş'le Asmalı Cavit'te buluşacaktık; perşembe gecesiydi. Derviş Şentekin Radikal Kitap'la çıkageldi. On ikinci sayfada fotoğrafımı görünce -Muhsin Akgün'ün çektiği- şaşırdım. Sonra Asuman Kafaoğlu-Büke'nin *Destan Gönüller* için yazdıklarını okumaya koyuldum. Masadaki arkadaşlarımı handiyse unutmuştum.

Yazar, *Destan Gönüller* otuz altı yıl sonra yeniden yayımlandı diyor. Durakaldım, o çarçabuk geçip gitmiş otuz altı yıla. Belki otuz yedi, hatta otuz sekiz. *Destan Gönüller*'i bir iki yıl iç dünyamda geveleyip durmuştum.

"Genç Bir Roman" otuz yedi otuz sekiz yıl öncesini ürperterek yaşattı.

Doğan Hızlan

Baştan beri roman sevdalısıydım. Ne var ki, *Destan Gönüller*'e kadar yazdığım -ya da, yazdığımı sandığım- romanlar, taslaklar yayımlanmadan yitip gitti. *Destan Gönüller*, Doğan Hızlan'ın yönlendirmesiyle yazıldı. Çünkü otuz sekiz yıl önce, artık hikâyelere kapılıp gitmiştim, önce *Cumartesi Yalnızlığı*, sonra *Pastırma Yazı*. Ama aziz dostum



Şeker Ahmed Paşa, "Çiçekli Natürmort" (Sakıp Sabancı Müzesi)

Hızlan, romana tutkumu bildiğinden, o eski Hürriyet Yayınları kurulunca, "Niye roman yazmıyorsun ki" dedi.

Zaten *Destan Gönüller*'in isim babası da Doğan Hızlan'dır.

Asuman Kafaoğlu-Büke, şu çok incelikli saptamayı dile getirmiş:

"Selim İleri *Destan Gönüller*'i yirmi dört yaşında yazmış. Genç yaşta yazdığı ilk romanında, kendine yakın hissettiği başka gençlik romanlarının da izini sürmüş, adı geçen romanlardan iki tanesi özellikle kurguda önemli rol oynuyor: Dostoyevski'nin ilk romanlarından sayılan, yazarın yirmili yaşlarda yazdığı *Beyaz Geceler* ile Kerime Nadir'in yirmi bir yaşında yazdığı *Hıçkırık*."

Beyaz Geceler

Hıçkırık'tan git git silinen anılar; ama *Beyaz Geceler*'i Sabri Gürses'in özenli çevirisinden (Can Yayınları) yeniden okudum, yenilerde. Bir kez daha vurulup kaldım.

Ekliyor eleştirmen: "Bu eserlerin de *Destan Gönüller* gibi erken dönem eserleri olmalarının bir anlamı olduğunu düşünmeden edemedim."

İçim burkuldu, fakat tuhaf bir sevinçle. Kimsenin dikkatini bile çekmemişti o yıllarda. Gerçi sonra da. Bir *Beyaz Geceler* yazmak çılgınlığına kapılmıştım.

"*Beyaz Geceler* ile *Hıçkırık* arasındaki en belirgin ortak özellik, sevilmeden seven kahramanları." İşte, *Destan Gönüller*'de tam da bunu yazmak istemiştim.

Peki, ama niye? Altmış yaşımda, şimdi, çözümlemeye çalışıyorum.

Turgenyev

Petersburg'un beyaz gecelerinde geçen Dostoyevski romanı, Turgenyev'de iç paralayıcı bir alıntıyla başlar: "... Yoksa o bir an için bile olsa, / Senin kalbinin yanı başında / Olmak için mi yaratılmış?.."

Beyaz Geceler'i hangi evimizde okuduğumu anımsamıyorum, Sabri Gürses'in çevirisinden alıntıladığım Turgenyev dizeleri, o eski kitapta, Nihal Yalaza Taluy'un çevirisiydi. Aradım ama bulamadım, Varlık Yayınları'nın kitabı eski *Beyaz Geceler*'i. Cihangir'de olabilir: Kasvetli Kumrulu Yokuş Sokağı'na handiyse ölümcül bir yalnızlıkla baktığımı gözümün önüne getirir gibiyim.

Destan Gönüller'i Teşvikiye'deki baba evinde yazdım. Açık seçik hatırlıyorum: *Hıçkırık*'ı biraz da, sevilmeden seven Kenan'dan etkilendiğim kadar, geçmiş İstanbul'u anabilmek için seçmiştim. Edebiyat tarihinin -alçakça- hor gördüğü Kerime Nadir bu gençlik eserinde bütün bir 'leylâklar İstanbul'u' anlatır. Romancı o güzelim leylâkların İstanbul'dan göçüp gideceğini hissetmişçesine, uzun uzadıya tasvir eder eflâtun İstanbul çiçeğini.



Hüseyin Avni Lifij, "Peyzaj" (özel koleksiyon)

İlk romanımı yazarken, leylâk, daha o zaman, İstanbul'da yaşama gücünü yitirmişti. Bahçeler, ahşap evler, köşkler İstanbul'undan apartman İstanbul'una paldır küldür geçiş, leylâk ağaççıklarının sonu olmuş. Tanıklık ettim. Söylemem yersiz: Leylâksız, mor salkımsız İstanbul... mor zambakların sadece çiçekçi vitrinlerinde göründüğü 1950'lerden kopmuş bu yeni İstanbul beni üzdü, pek hülyasız göründü bana. Hele, Çallı'nın pembe-eflâtun manolyalarını bir gün keşfedince...

Mor Salkım

İlk romanımda leylâklardan, bahçelerden söz açmalıydım!

Asuman Kafaoğlu-Büke'nin saptadığı gibi, *Destan Gönüller*'le son yazdıklarım arasında, hiç değilse, çiçekler bahçeler açısından akrabalık sürüp gider. Belki bu sebeple Tanpınar'ın yaz bahçeli, yaz geceli şiirlerine tutkunum:

Ne güzel geçti bütün yaz,
Geceler küçük bahçede.

Tokat'ta askerliğimi yaparken, Avcı Er Eğitim Taburu'nun bahçesinde mor zambakları görünce, eski tanış!, *Destan Gönüller*'i hatırlamıştım.

"Sonbaharda bomboş bir bahçeye bakarken, elinde leylâklarla mezarlığa giden *Hıçkırık*'ın kahramanı Kenan'ı düşlemek, kendini onunla özdeşleştirmek, sonra bu leylâkların kokusunu duymak, tam Selim İleri'nin romanlarından alışık olduğumuz bir sahnedir."

Hıçkırık'ın kahramanı

Coşum, coşumculuk, ilk günden beri başattı. Bir yazarımız, gençliğindeki kötü etki Kerime Nadir'den sonraki eserlerinde kurtuldu diye yazdı. Buna yıllarca üzüldüm. Dilerim ki kurtulmamışımdır.

"Genç Bir Roman"ı okuduktan sonra, *Destan Gönüller*'i evirip çevirdim. İstanbul orada tam bir değişim-dönüşüm ortasında, dönüm noktasında. Dönüm noktasını yazmaya çalışmıştım.

Bir kaynağım daha vardı: Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*. Eleştirmenin "sevilmeden seven kahraman" saptamasına *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* çok denk düşer.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu

Teşvikiye'deki evde *Destan Gönüller*'i -henüz adsızdı- yazıyorum. Masamda -bugün de aynı masa- Peyami Safa'nın eseri. Rilke'nin eseri, Dostoyevski'nin, Kerime Nadir'in eserleri. Galiba *Garipler Sokağı* da, Oktay Akbal imzalı.

Garipler Sokağı

Değerli Asuman Kafaoğlu-Büke, dedim ya, ürperterek geri getirdi kırk yıla yakın geçmişi.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'na geri döneceğim. *Garipler Sokağı*'ndayım birdenbire: Fatih'te, orta hallilerin yaşadığı, Salih'i hatırladım, bir aşktan kırık. Benim ilk kılavuzumdur Oktay Akbal! Oktay Akbal olmasaydı diye yeniden heyecanlandım, bugüne nasıl gelebilirdim?!

Sonra *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nun bendeki ilk baskısını açtım. "Nâzım Hikmet"e kara sevdayla adamış romancı. Yine, ağlamamak için zor tuttum kendimi. Sonrasındaki kavgayı artık keşke hiç kimse bilmese! Edebiyatımıza, kültürümüze simsiyah lekesi düşmüş bu kavga, hem Nâzım Hikmet'in hem Peyami Safa'nın ne çok zaafını söylüyor.

Nâzım Hikmet

Bir başyapıttır *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*. Yazarlık yaşamım boyunca beni büyüledi.

Necatigil, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*'nde "İstanbul'un kenar mahallelerinden birinde küçük bir evde annesiyle birlikte yaşayan, babasız, on beş yaşında bir çocuk" diyor, "bacağında sekiz yaşından beri çektiği fistüllü, akıntılı bir kemik hastalığından..."

Otuz yedi mi, kaç yıl önceyse, Teşvikiye'deki evde *Destan Gönüller*'i yazıyorum bu gece yarısı. Erenköy'deki köşkte Nüzhet'e deli gibi âşığım. Fakat Nüzhet, Doktor Ragıp'la evlenecek. Hayır, hayır; ben Birsen'e ve Meliha'ya âşık Yusuf'u yazmaya çalışıyorum...

İlk romanım, ne yapalım, üzülme, başarısızdın ama içtendin, diyor.

"Karşılaştırmalarda Yusuf hep yitiren, kaybeden oluyor." Yitirendim. Fakat coşumlarım beni hiç terk etmedi!

OKUDUĞUM KİTAPLARIN İZİNDE






Geçmiş Zaman Edipleriyle Geçmiş Zaman Semtlerinde...

İngilizce bir kitap görmüştüm; çat patın da çat patı İngilizcemle okumam imkânsızdı. Ama kitap albenisiyle, görsel malzemesiyle bir şeyler söylüyor, bir şeyler anlatıyordu:

Victoria Çağı'nda, on dokuzuncu yüzyıl Londra'sı. Londra odak, bu odaktan taa Hindistan'a kadar uzanılıyor. İngiliz edebiyatının o çağdaki, o dönemdeki yazarları ve şairleri yaşadıkları ve yazdıkları coğrafyada inceleniyor. Semt planları, krokiler, hatta birkaç harita!

Rossetti, Kipley, Conrad

Meselâ Christina Rossetti Londra'nın külrengi sokaklarında, inancına kapanmış, tiyatrolardan, operalardan uzak, yapayalnız yaşarken; Thomas Hardy kırsal alana açılıyor, Kipley Hindistan'ı yazıyor, Conrad denizlerde yol alıyor... Bu eserler nerelerde, hangi evlerde, hangi mekânlarda yazılmış ve bu eserler nereleri dile getirmiş...

Şimdi adını unuttuğum yazar, bir bakıma, İngiliz edebiyatının belli bir dönemini bütün bir toplumsal coğrafyayla, deyiş yerindeyse, mekân tarihiyle açımlıyordu. Ne kadar okumak isterdim bu kitabı! İsmini vermeyeceğim, filan yayınevi, son anda çevirtmekten, yayımlamaktan vazgeçti, hevesim kursağımda kaldı.

Birkaç hafta önce, Dergâh Yayınları'nın okurla buluşturduğu incecik bir kitap beni yine heyecanlandırdı:

Bu kez Victoria Çağı, Londra söz konusu değil. İstanbul'dayız.

Kitabın adı, *"Yeni Kitap" Dergisinde On Yazar - On Mülâkat*. Kitabı hazırlayan Muharrem Dayanç belirtiyor: "... 1927-1928 yılları arasında Yeni Kitap dergisinde, dönemin önemli edebiyatçılarıyla yapılan ve Osmanlı Türkçesiyle bu dergide yayınlanan konuşmaları, günümüz Türkçesine yakın bir imlâyla, Latin alfabesine aktarmaya karar verdik." İyi ki bu karara varılmış, iyi ki bu derleme ortaya çıkmış. Kendimi birdenbire 1920'lerin sonunda, geçmiş zaman edipleriyle baş başa buldum!

Yeni Kitap dergisi

Önce, "büyük romancımız" Hüseyin Rahmi Bey'in Heybeliada'sına gittim. Söyleşiyi gerçekleştiren Mecdi Sadrettin Bey'in şu tespiti beni uzun uzadıya düşündürdü:

Mecdi Sadrettin, Yedikule'nin, Saraçhanebaşı'nın "rutubetli evlerinde" de, Şişli'nin "konforlu apartmanlarında" da "maruf romancı"nın eserlerine rastladığını söylüyor. Hatta, "Anadolu'nun kerpiç evlerine kadar"... Bu okur rağbeti, bugünün sönük ortamıyla kıyaslandığında, biraz ürperiyorsunuz.

Tanınmış romancı, "Heybeliada'nın mürtefi noktasındaki zarif köşkünde", arkadaşı Miralay Hulusi Bey'le birlikte yaşıyor. Yazıdan çiziden arta kalan saatlerinde, resim yapıyor, fotoğraf çekiyor. Çalışma odası üst katta. Pencerelerden Adalar ve uzaktaki İstanbul görünüyor. Sabahları güneş bu odaya doğuyor ve "riyakâr" mehtap yine bu odadan seyrediliyor.

Heybeli'deki köşk

Günümüzde bakımsız bir müze olan o zarif köşkte, koltuklarda, Hüseyin Rahmi'nin "bizzat" ördüğü tentene yastıklar... Bu 'tentene' sözcüğünde durakaldım. Nakış işlerinden anlar geçinirim ama, tentene ilk kez karşıma çıkıyordu. İmdadıma Kubbealtı Lugatı yetişti: Tentene, halk ağzında, dantel demekmiş.

Hüseyin Rahmi dantel işlemekle yetinmiyor, piyano ve ut çalıyor. Artık büsbütün Heybeli'ye çekilmiş, "münzevî" bir hayat yaşıyor. Oysa eskiden, gençlik yıllarında, Beyoğlu'na sık inermiş...

Piyano ve ut

Büyükada'dan kalkan vapuru görünce, biz de Hüseyin Rahmi'den izin isteyerek ayrılıyoruz, iskeleye yol alıyoruz. "Evet, tam vakti. Ancak yetişirsiniz..."



Hoca Ali Rıza, "Beylerbeyi'nde Sokak" (Lüset-Mustafa Taviloğlu koleksiyonu)

Vapurlar İstanbul'u

İstanbul o günlerde vapurların. Bir başka vapurla, bu kez, Vaniköyü'ne gidiyoruz. "Vaniköyü'nde Boğaziçi'nin mavi dalgalarıyla kucaklaşan güzel bir yalı, insanı hayale daldıran yüksek ve sık ağaçlı mükemmel bir bahçe." *Sergüzeşt* romancısı Sezâî Bey'in, işte "âsûde yuvası".

"Boğaziçi bu mevsimde çok güzel olur... Gelirken yorulmadınız ya?.."

Yorulmamıştık. Ne var ki, biraz şaşırdığımızı itiraf etmek zorundayız: Edebiyat tarihleri, Sezâî Bey'in ömrünün son yıllarında epey maddî sıkıntıya düştüğünü belirtir. "Senelerden beri Boğaziçi'nin cazip ve mahrem bir köşesinde kendi hatıralarıyla baş başa" yaşayan "üstadın" sıkıntısı, nerdeyse, dostlar başına. Büyük Millet Meclisi kendisine bir takdirname göndermiş; "Ömrüm oldukça bu büyüklüğe minnettarım." Takdirname üstü örtük geçmiş ama; "Bana maaş bağlamışlar." Ne günlermiş...

Hâmid'in evi

Ulu Şair Hâmid'i, "şirin, güzel bir yuva"da ziyaret ediyoruz. Dört bir yan fotoğraflarla donatılmış. Bu fotoğraflarda Ulu Şair'in yaşamından duruk görüntüler; anılar-anılar dökülüşüyor. Burası, Hâmid'in "mâzisi ile baş başa" yaşadığı yazı odası.

Anlatıyor Ulu Şair: "Londra'da yazdığım yegâne eser, *Finten*'dir. Aradan epeyce zaman geçmişti, *İlhan*'ı yazmaya başladım."

İlhan Londra'da mı yazıldı, tam kavrayamıyoruz. Kavrayacak, sorup soruşturacak vakit kalmıyor; çünkü yazı odasına "yaşlı ve kibar bir hanımefendi" giriyor. Hâmid tanıştırıyor:

İlk nişanlı

"İlk nişanlımdır, hanım. Daha, Fatma Hanım'dan evvel... On dokuz yaşlarında bir gençtim. Nişanlanıverdi idik."

Hanımefendi, ayrılış sebeplerini kısaca dile getirdikten sonra, "Hâsılı efendim, kısmet değilmiş, olmadı" diyor.

Bu müthiş sahne, bize Thomas Mann'ın ünlü *Lotte Weimar*'da romanını hatırlatıyor, çağrıştırıyor. Okuyanlar bilir, bu ironik eserde, Lotte, o eski sevgili, yaşlı Goethe'yi ziyarete Weimar'a gelir. Lotte hâlâ gençlik sevdasındadır. Goethe ince ince alay etmekten kendini alamaz. Bakın, aynı an! Hâmid uzun uzadıya güldükten sonra diyor ki:

"İsabet ki almamışım. Baksanıza efendim. Hanım altmışını geçti. Ben, bununla ne yapardım sonra..."

Yeşilköy

Şimdi "Yeşilköy'ün zevk ve zarafetle döşenmiş âsûde bir köşkünde"yiz. Halid Ziya Bey, herkesten uzak, bu köşkte, "senelerden beri kitapları ile baş başa kaygusuz, pürüzsüz bir ömür sürüyor."

Fakat hatıralarını anlatırken, ikide birde, İzmir'e uzanıyor, gençliğinin geçtiği İzmir'e. Sonra çocukluğuna geri dönüyor, bu kez yine İstanbul, "... Saraçhanebaşı'nda şimdiki Tayyare Şehitleri Âbidesi'nin bulunduğu yer, bizim evin bahçesi idi." Çocuk Halid Ziya'yı, ara sıra, Güllü Agop'un oyunlarına götürüyorlar. O, bu oyunları hiç unutmayacak. Okuma yazmayı iyice söktükten sonra, tiyatro edebiyatına merak saracak. Şimdi, yılların ardından, iki eser hâlâ etkiliyor "geçen nesl-i edebînin en büyük romancısı"nı: "Recaizâde Ekrem Bey merhumun *Vuslat*'ı ve Sezâî Bey'in *Şîr*'i..."

Devirler devirler geçiyor. 1927'nin sonbaharındayız. "Aralık pancurlardan zerre zerre" sonbahar güneşi süzülüyor.

Kırık Deniz Kabukları'nı yazarken, Yeni Kitap dergisindeki mülâkatı okumuş olmak isterdim. Oğlu Vedad'ın on yıl kadar sonra canına kıyacağından habersiz, mutlu anılarla donanmış bir Halid Ziya. Besbelli, kendisi de mutlu; çünkü Güllü Agop'un oyunlarını dinmemiş bir coşkuyla anlatıyor...

Zamanımız iyice daraldı.

"Hâşim Bey... bugün, mutlaka sizi görmeliyim."

Uzun ısrarlar karşısında Ahmed Hâşim, *Göl Saatleri* şairi yenik düşüyor: "Durun öyleyse... Bu akşam saat yedi buçukta, Löbon'da olmaz mı?"

Ne kadar isterdim, yaz başlangıcında bir akşammış, Löbon'da Ahmed Hâşim'le karşılıklı oturmayı, söyleşmeyi, birlikte çay içmeyi... Sonra Hâşim vapura yetişecek.

Dedim ya, İstanbul'un vapurlar çağı...

"İstanbul'u terennüm eden mısralar" Arasında...

Coğrafya öğretmenim Didar Hanım

Nerden şimdi, bu yaz sabahı çok erken uyanıp, sıtmalı özlemlerle, çoktan ölmüş annebabam, çoktan geçip gitmiş gençliğim, okul yıllarım, tek tek kaybettiğim sevgili öğretmenlerim, onlar arasında, yitik kişiler, yitik anılar arasında, coğrafya öğretmenimiz Didar Hanım!

Coğrafyanın elenikasını bir türlü sökemezken, enlemleri boylamları bile birbirine karıştırırken, göller ırmaklar, hatta denizler bende adsız sansız kalmışken; öğretmenim, sırf kitap okuyorum, edebiyatı seviyorum diye, geçer notunu benden esirgemezdi. Daima şık, daima dimdik yürüyen Didar Hanım'ın edebiyat tutkunu olduğunu çabuk keşfetmiştim; çünkü bir gün Yahya Kemal'in "İstanbul Ufuktaydı" şiirini ezberden okumuş, İstanbul'un coğrafî özelliklerine bu başlangıçtan sonra geçmişti.

İstanbul ufuktan,
Sîmâsını göstermeden önce,
Kalbimde göründü;
Özlentili kalbimde bütün çizgileriyle,
Binbir kıyı, binbir tepesiyle,
Binbir gecesiyle.

Birdenbire "özlentili" vurup geçmişti; 'özlenti': İlk kez işitiyordum. Yahya Kemal'in dizesinde geçmesine rağmen, sözlükler bu gün de özlentiden habersiz. Nice zamanlar, bir öykümde, bir romanımda özlenti ille geçsin istedim. Daha geçmedi... "Özlentili"

Öğretmenimiz, "İstanbul'u terennüm eden mısralar bitecek gibi değildir" diyordu. Şiirler değil de, "mısralar".

Abdülhak Şinasi Hisar, *Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde*'ye bir de altbaşlık seçmiştir: "Aşka dair seçilmiş mısralar ve beyitler." İşte yine mısra!

Kalıp, vezin, uyak düzeniyle yazılmış eski şiirimiz, Abdülhak Şinasi'nin tespitiyle, birer "öz mısra" arayışının ifadesidir. *Geçmiş Zaman Köşkleri* yazarı, ünlü dizeyi de anıyor: "Eğer maksud eserse mısra-ı berceste kâfidir"... Şimdi yine, yankılarda, edebiyat öğretmenimiz Rauf Mutluay'ın eski şiirimizi bu dizeyle billûrlaştırması... Öz mısra

Asaf Hâlet Çelebi, yeni bir şiiri, değişen şiiri yorumlarken, şiir okumalarımızı yönlendirmek ister.

"Şu halde şiirin sathında kalmayıp asıl kıymeti yapan gizli mantığı nasıl anlamalıdır? Bunun için iki şey tavsiye olunabilir:

1- Her mısraı gazete okur gibi değil, fakat tasavvur ederek okumak,

2- Mukayese etmek."

Asaf Hâlet "şiirde en ufak hayalleri düşünmeye" mecbur olduğumuz gibi, "bu hayallerin sıralanmasını takip" etmekle de yükümlü olduğumuzu söylüyor. Belki, böylece, yeni şiirde, 'bütünlük' arayışının ilk temsilcilerinden biri oluyor.

Şairin bu endişesi yanında, şiir okuru, belki eski alışkanlıkla, çoğu kez, yanıp sönen, bellekte iz bırakan dizeler ardında yol alır. Çoğu kez tek bir dize, bazan bir beyit, zaman zaman bir dörtlük. Herkes coğrafya öğretmenimiz Didar Hanım gibi ezberleme yetisiyle donanmamış ki. Çok sevilmiş, okurken coşulmuş şiirler, zamanla sanki erir, ancak birkaç dize varlığını korur.

"İstanbul'u terennüm eden mısralar..."

Saat daha sekiz bile olmadı, öylesi dizeleri sıralamaya çalışıyorum.

Bir yandan da "terennüm", terennüm etmek; hem de çeşit çeşit anlamıyla. Kubbealtı Lugatı'ndan iz sürüyorum: Sözcük, dilimize Arapça'dan geçmiş. Nağme ile söyleme, güzel bir sesle şarkı söyleme / ku-

lağa hoş gelen etkili nağme / anlatım, ifade... Didar Hanım herhalde bu sonuncusunu söylüyordu.

Özellikle on dokuzuncu yüzyıl sonundaki şiirimizden öylesi dizeler; çoğunu, *Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde*'nin sayfaları arasında bulabilirim. Belleğimdekilerin hemen hepsi duru Türkçe'ye yakın, duru Türkçe'yle örülmüş dizeler.

Araba Sevdası

Recâîzâde'nin nefis bir İstanbul romanı olan *Araba Sevdası* bir gün yeniden okunacak mı? Bu güzel romanın, roman sanatımıza açtığı yol üzerinde Berna Moran durmuştu. İnanıyorum ki, yarın yeni değerlendirmeler de yapılacak. Ne var ki, 'şair' Recâîzâde, büyük olasılıkla, birer ikişer dizeleriyle hayat bulabilecek:

Anarım ah ile her yerde seni!

Oğlu Nijâd'a bir içli ağıt yazmış, vaktiyle ezbere bilirdim. Hatırlamaya didindim, bölük pörçük dizeler:

Bu ayrılık bana pek yaman geldi pek...

Sabir Efendinin Gelini

Hakkı adamakıllı yenmiş bir İstanbul romanı vardır: *Sabir Efendi'nin Gelini*. Yazarı Ercüment Ekrem Talu, Recâîzâde'nin küçük oğlu, Nijâd'ın kardeşidir. Anılarında ağabeyinin o kadar acı hayat hikâyesini içtenlikle dile getirir. Hece Yayınları bu anıları günümüz okuru için yayımladı; günümüz okuru ne ölçüde ilgilendi, bilmiyorum. Orada Nijâd'ı, Boğaziçi'nde hayatı, kardeşini çok severken ve ölümü tevekkülle beklerken tadarız. Elbette buruk bir tat.

Gözüm nuru oğulcuğum, Nijâd'ım!

Ölümden sonra, evlâdını kaybedişten sonra, Recâîzâde, Boğaziçi sırtlarında, tepelerde, kırlıklarda yapayalnız dolaşmış olmalı:

Yollardaki ufak ufak izlere
Senin sanır bakar bakar ağlarım.

Tanpınar'ın, kimi yazılarında yenilikçiliğini övdüğü, kimi yazılarında edebî değerine kuşkuyla yaklaştığı Abdülhak Hâmid'den, belki İstanbul'u terennüm etmeyen, ama ağdalı dilden iyice uzak iki dize ezberimdedir. İlki: "*Bir şey diyecektim ah unuttum...*" Çok dokunur. İkincisini, *Daha Dün*'de anmıştım: "*Şu sükût dinse!*" Beni bugün de sarsıyor.

Fikret'in İstanbul için lânetinden, "Sis"ten bana en çok dokunan: "*Ey kimsesiz, âvâre çocuklar... Hele sizler/ Hele sizler...*"

Cenab Şehâbeddin

Günümüzde herhalde hiç okunmayan Cenab Şehâbeddin'in incelikten örülmüş dizeleri söz konusu, her biri İstanbul esinli:

"Bir gül koparıp bana verirdi"...

"Kalbim seni bir yaz kuşu dinler gibi dinler"...

"Senin aşkın, senin hayalin, adın!"

"Yine evvelkiler gibi solacak"...

Cenab Şehâbeddin'den şu dört dize, bana, *Kırık Deniz Kabukları*'nın sonunda yazdığım gibi, bütün bir Edebiyat-ı Cedide romanını armağan eder. O romanların hem alafranga hem alaturka dünyasını hissederim:

Tâ uzaklarda işte bir piyano,
Tâze parmakların temasıyla
Ağlıyor bir hazân havâsıyle...

"Margerit"

İstanbul Türkçesi bazan yabancı dilden, özellikle Fransızca'dan sözcüklere yakınlık duyardı. Örnekse, menekşe diyemezdi de, hele çiçekçiden alınmışsa, ille 'viyolet' derdi, bir küçük buket viyolet... Ben bile hatırlıyorum, 1960'ların ortalarına kadar sürmüş olmalı. Hüseyin Suad da (Yalçın) Celâl Sahir'e adadığı şiirinde, "*Ne olur seninle ben şimdi / Kelebek, margerit olup ebedî / Yaşasaydık o ince hislerle*" diyor, otuz kırk yıl sonraki Türkçe tangoların güftelerine yol açarcasına.

Yahya Kemal'le Ahmed Hâşim'e yaklaştıkça, tek dizeler, beyitler saltanatı ağır ağır çöküyor. Yahya Kemal'den o ünlü iki dizeyi seçmiş Abdülhak Şinasi, antolojisine: "*Mehtâb, iri güller ve senin en güzel aksin / Velhasıl, o rüyâ duruyor yerli yerinde.*" Ama "Geçmiş Yaz", bana sorarsanız, artık 'bütün' bir şiirdir; dizelerini bütününden ayırmak olanaksızdır.

Hâşim'in son şiirleri de öyle; "Ağaç", "Süvari", "Bahçe", "Karanfil" hep öyle. Zaten yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde şiirimiz bambaşka bir havaya bürünüyor. Sonra daha başka havalara da bürünüyor. Gözümüzün önünde, dayanılmaz güzellikte!

Sararmış Sayfalarda Edebiyat

Cahit Uçuk

1990'lardaydı; Cahit Uçuk'un Arnavutköyü'yle Bebek arasındaki evindeydik. Çocukluğumun kahvaltı sofralarını hatırlatan çeşit çeşit reçeller, peynirler, siyah zeytin, yeşil zeytin, çörekler kurabiyeler, bir akşam çayı. Daha o gün, yaşanırken, âdeta hatıralarda kalmış akşam çayı.

Zaten Cahit Hanım geçmişten söz açıyor, edebiyatın hayatımızdan uzaklaşıp gittiğini söylüyordu: "... Şimdi düşünüyorum da, gazetelerde her gün edebî yazılar yayımlanırdı. O hikâyeli dergiler, tefrika romanlı gazeteler ne güzeldi! Edebiyat gündelik hayatın içindeydi, hayatın bir parçasıydı. İnsanlar tefrika romansız gazete düşünemezlerdi."

Durakalıyorum. Bugün hangi gazetede tefrika roman?!

Cahit Uçuk'un sesi yankıyor: "Bugün bunların hepsi yok oldu, hatta yok edildi."

Yedigün

Bir zamanlar çok sevilmiş romanların yazarı, 1930'lu, 40'lı yılları anıyordu. Gerçekten de o yılların gazetelerinde, haftalık dergilerinde edebiyatın, edebiyat inceliği taşıyan yazıların seçkin bir yeri var. Gazeteler, dergiler bir yandan popüler edebiyatın verimlerine yer veriyor, bir yandan da Halid Ziya, Halide Edib, Reşat Nuri gibi ustaların



Hoca Ali Rıza, "Kızkulesi" (özel koleksiyon)

önemli çalışmaları yayımlanıyor. Sedat Simavi'nin Yedigün'ü yıllar boyu her hafta okuruna hikâye sanatından eser sunuyor.

Bakıyorsunuz, Yedigün'ün o sayısında Sadri Ertem'in bir hikâyesi, bakıyorsunuz, ertesi hafta Reşat Nuri Güntekin yazmış. Peride Celal'in yayımlanan ilk öyküsü Yedigün'de.

Yedigün'ün iki ayrı roman tefrika ettiği olmuş: Aynı sayıda Halide Edib'in *Tatarcık*'ıyla M. Turhan Tan'ın *Lâle Devri* adlı tarihî romanı bir arada görünüyor. İlki edebiyatı doğrudan doğruya solumak isteyen okura ses yöneltiyor, ikincisi tarih meraklılarına edebiyatı aşılıyor.

Yedigün'ü bu açıdan inceleyecek olanlar, edebiyatın daha değişik görüngeleriyle karşılaşırlar: Yurtta ve dünyada olup bitenlere açılan Yedigün, olaylarla ilintili yorumları edebiyat adamlarına yazdırtmış. Savaşın eşiğindeki dünyayı bir edebiyat adamı elbette daha farklı yorumluyor, daha kaygılı, insancıl, barıştan yana.

Münif Fehim

Yedigün'ün bir başka özelliği, edebiyatla resim sanatını kaynaştırmak istemesi. Münif Fehim gibi bir usta, demin andığım *Tatarcık*'la *Lâle Devri*'ni ilüstrasyonlarla bezemiş. *Tatarcık*'ta yeni zamanın modern yaşamı, *Lâle Devri*'nde tarihî dekor... Münif Fehim'in dergide pek çok çalışması göz okşuyor.

Edebiyat eserini resimle bezemek zaten o dönemin yaygın tutumu. Sözgelimi roman kişileri çizgilerle, figürlerle de beliriyor; okur, daha kapağını açmadığı romanın kişileriyle bir kapak resminde yüz yüze geliyor...

CHP-DP çekişmesi

1950'lerde, 60'larda tefrika romanlı gazeteler, öykülü haftalık dergiler yine sürmektedir. Gerçi edebiyat adamının siyasete, olup bitenlere yaklaşımı, yorumu geri plana itilmiş. Peyami Safa yazıyor ama, artık gazeteci kimliğine bürünerek. Yurtta siyaset keskinleşmiş; Türkiye, CHP ve DP saflarında neredeyse ikiye bölünmüş. (1954 tarihli ve Samim Kocagöz imzalı *Yılan Hikâyesi* bu bölünüş konusunda belgesel anlam taşıyor bugün.)

Romancının Dünyası

1970'li yıllar yaklaşırken, gazetelerin tefrika roman iştahı birdenbire kesilir. O günlere ilişkin, edebiyat sosyolojisinin yakından ilgilenmesi gerekli belge, Kerime Nadir'in *Romancının Dünyası* adlı anı kitabındadır. Roman sanatına kuşaktan kuşağa okur yetiştirmiş Kerime Nadir, anılarında, gazete sahiplerinin birer ikişer tutum değiştirmelerini büyük

içtenlikle anlatır, değişimdeki sebepleri ironiyle yansıtarak. Gazetelerdeki, dergilerdeki duygusal öyküler için de durum farklı değildir: Has edebiyatın yanı sıra, popüler edebiyat da pılısını pırtısını topluyor.

Öyleyken, popüleri gerçekçisi, edebiyat evlerden ırağa düşecek. Peki ama, o günlerin gazete, dergi okuru bu değişimden hoşnut muydu?

Annem

Evimizin edebiyatla ilişkisini hatırlamaya çalışıyorum. Annem roman okurdu. Klasik bir roman okuruydu: Önce sonlarını okurdu romanların; "Bu roman acıklı" derdi, "bu roman mutlu bitiyor..."

Babam, Teknik Üniversite'de öğretim üyesi olmasına rağmen, ikide birde Namık Kemal'den, Tevfik Fikret'ten, Âkif'ten ezbere dizeler söylerdi. Yahya Kemal'in -1950'ler- Hürriyet gazetesinde yayımlanan şiirleri kesilir, saklanırdı. Bu şiirleri büyüklerin tartıştıklarını hatırlıyorum; biz küçükler sessizce dinlerdik.

Anadolu'yu bilemem; ama İstanbul'da evler 'kitapsız' değildi. Cronin'in ünlü bir romanı vardı, *Karanfilli Kadın*. Çocukluğumun geçtiği Cihangir'de pek çok hanım bu romanı okumuştu. *Karanfilli Kadın*, bir zaman için, misafir günlerinin düşsel konuğu oldu. Şimdinin televizyon dizilerini aratmayacak -gelgeç- bir şöhreti oldu *Karanfilli Kadın*'m.

Karanfilli Kadın

Bursalı Nezihe Halamız İstanbul'a, Lâleli'ye taşındığında, işte o evde, kitap dolu etajer: *Amber* üç cilt, yanında yine Cronin imzalı *Yeşil Yıllar*, yazarını hatırlayamadığım *Rapsodi*. Bir daha 'göremediğim' ve hep okumak istediğim bir kitap da o etajerde: Rikkat Köknar'ın yazmış olduğu *Beyaz Köşktekiler*. Sonra *İnce Memet*, *Kalb Ağrısı*, Bedii Faik'ten *Sam Amcanın Evinde*, karmakarışık.

Karmakarışık ama, edebiyattan büsbütün uzak değil.

Evimizin kitaplarına gelince; romanlar, çocuk kitapları, Atatürk'ün hayatından anekdotlar, anılar, sahneler dile getiren eserler, ablama okul ödevi verilmiş 'ciddi' romanlar -meselâ *Yaban*-, ansiklopediler ve benzerleriydi. Mutfakta rafta iki ayrı yemek kitabı yan yana dururdu. Babamın bilimsel kitaplarını ayrı tutuyorum; onlar koca bir kitaplığı doldururdu.

Güneşli Sokak

Başöğretmenim Ref'i Bey'le eşi Müeyyet Hanım'ın Güneşli Sokak'taki evlerinde bir dizi kitap, hepsi yan yana, yine etajerli bir sehpadaydı. Bu kitaplar ne eksilir ne çoğalır, fakat yan yana geliş sıraları sık sık değişirdi.

Zavallı Necdet

O sıralarda, Beyoğlu Lüks sinemasında Belgin Doruk'la Göksel Arsoy'un başrollerde oynadıkları *Zavallı Necdet* gösterime girince, Müeyyet Hanım "Bu bir romandır" demişti. Şimdi nice yıllar geçmişken, "Bu bir romandır" sözünü daha içli, daha büyülü işitiyorum...

Arnavutköyü'nde oturan Ferit Amca'yla Bedia Yenge kitap kurduydular. Servet-i Fünûn edebiyatının verimleri, hepsi ciltli, hepsi eski yazı, özenle korunmuştu. Dergiler hep ciltlenmişti. Başta andığım Yedigün'ler kocaman ciltlerde, Peyami Safa'nın yayımladığı Aydabir'ler daha küçük boy ciltlerde, Varlık'lar, Yücel'ler... Nâzım Hikmet'in ilk basım şiir kitaplarını o evde görmüştüm.

Solmaz Hanım

Yarımyüzyıl öncesinin İstanbul'unda bir başka bol kitaplı ev, Solmaz Hanım'ın eviydi. Solmaz Hanım'ın gerçek ismini açıklamayacağım; ben onu roman kişisine dönüştürdüm: *Solmaz Hanım, Kimsesiz Okurlar İçin* en sevdiğim romanlarımdan. Solmaz Hanım orada da kitaplar-kitaplar okur. Gerçek yaşamdaki Solmaz Hanım ise, günün Türk edebiyatını izleyen seçkin bir okurdu.

Colette'in *Claudine'in Evi*'nde anlattığı gibi, bu evde de, dört bir yan kitaplarla dolup taşardı. Geçmişten kalmış kitaplarla birlikte Varlık Yayınları'nın cep kitapları; meselâ Orhan Kemal'den *Baba Evi*, Oktay Akbal'dan *Suçumuz İnsan Olmak*, Necatigil'den *Çevre*, *Dar Çağ*... Bir dizi Yeditepe Yayınları; meselâ Halikarnas Balıkçısı'ndan *Ege'nin Dibi*, *Gülen Ada* -Balıkçı kendi resimlemiş öykülerini-, Asaf Hâlet Çelebi'den *Om Mani Padme Hum* -adına pek şaşırırdım; sonra resimler: Fikret Ürgüp, Fahrünnisa Zeid, Selim Turan, Arif Kaptan...-, yine Orhan Kemal'den *Çamaşırcının Kızı*...

Bu yazıyı Cahit Uçuk'un üzüntüsüyle bitirmeliyim: "Bugün bunların hepsi yok oldu, hatta yok edildi."

Yazarların Mektuplarındaki Ayrıntılar

Stefan Zweig ünlü denemesinde mektup yazmayı başlı başına bir sanat sayar. Mektup, edebî türlerden biri ve en yaygın, herkese en açık olanıdır. Yüzyıllar boyunca, mektup yazan kişi, bir anlamda edebî etkinlikle haşır neşir olmuştur...

Stefan Zweig

Bununla birlikte mektup yazma sanatının sonuna gelinmiştir!

1924'te kaleme alınmış denemeye bakılırsa, gazete-yazı makinesi-telefon üçgeni mektuba özgü duyarlı ve gizemli haberleşmeyi usul usul ortadan kaldırmıştır. Mektup yazanlar gitgide azalmakta. Üzülmemek elde değil. Çünkü mektup sanatı hem her insana açık, hem de özgür bir sanat. Şöyle diyor Stefan Zweig:

1924

"İnsan bir dosta, bir yabancıya günün getirdiklerini, bir olayı, bir kitabı, bir duyguyu iletebiliyordu; üstelik bunu kolayca, bir armağan verme kastı bulunmaksızın, bir sanat yapıtından sorumlu olmak gibi tehlikeli bir gerilime düşmeksizin yapabiliyordu.

Böylece geçmiş zamanlarda, mektupların henüz insanlar arasında bağlar kurabildiği, insandan insana iletilen mesajların sihirli bir güç taşıdığı huzurlu bir dünyada sayısız küçük mucizeler gerçekleşebilmiştir." (Ahmet Cemal'in çevirisi.)

1924'te bu saptama, bizim dünyamıza denk düşmüyor. Mektubun saltanatı, kırık dökük de olsa, bizde daha uzun yıllar sürmüş. Latin alfabesiyle yayımlanmış ilk kitaplar arasında, 'en yeni mektup numuneleri' birkaç tanedir. 1929 sonrasının bu mektup tutkusu, galiba, 1988'de, Leyla Erbil'in eşsiz romanı *Mektup Aşkları*'yla noktalandı. Derin bir hüzünle sarmaş dolaş bu ironik eser, mektupların sönüp gidişini de vurgular.

Mektup Aşkları

Yıllardır mektup yazmıyorum, yazamıyorum. Mektupları pek ender yanıtlayabiliyorum. Oysa yirmi-yirmi beş yıl öncesinde uzun mektuplar yazar, heyecanla yanıt beklerdim. Sonraları mektuplardan acı duymaya başladım. Tıpkı fotoğraf! Gerçekten de o anki duygularımız kâğıtta, yazıda varlığını koruyor; nice zamanlar geçip gittikten sonra tekrar okuduğumuz mektuplar, bir süreci âdeta dondurmuş oluyor.

Mektuplar, kartpostallar, önce, Cihangir'deki evimizde. Hatıralar arasında en eski onlar: Almanya'daki babamdan, Fransa'dan Japonya'ya, hep gezilerdeki dayımdan... Dayımın gönderdiği kartpostalları *Gramofon Hâlâ Çalıyor*'da bir iki roman sayfasına dönüştürmeye çalıştım.

Kartpostallar

Edebiyatımızda mektup derlemeleri yazık ki pek yok. Belki de yayıncılar, mektup derlemelerinden oluşma kitapların alıcı bulamayacağını düşünmüşler, yıllar yılı düşüncelerinden caymamışlar.

Gerçi mektupların derlenmesi de bir mesele. Zeynep Kerman'ın mihnetli emeği olmasaydı, Tanpınar'ın eşine dostuna yazdığı mektupları okuyamayacaktık. Tanpınar, özellikle Paris ve Londra'dan yazdığı mektuplarda İstanbul hasreti söyler, Boğaziçi, lüfer, bir kadeh rakı...

Tanpınar'ın mektupları

Yeni kitaplığımda mektup derlemelerini yan yana dizmeye çalışıyorum. İlk mektup kitabım, *Dost Mektuplar* olmalı, Varlık Yayınları'ndan, Yaşar Nabi derlemiş. Halid Ziya'dan Abdülhak Şinasi'ye, Nahid Sırrı'dan Ziya Osman'a, birçok yazarın, şairin Yaşar Nabi'ye yazdığı mektuplar gerçekten etkileyici bir tat bırakıyordu, ama bu tat damağımızda kalıyordu. Çünkü *Dost Mektuplar*, dar kapsamlı bir seçmeydi. Bir gün tümü yayımlanır diye epey umdum, bekledim.

Behçet Necatigil'in Mektuplar'ı (Yapı Kredi Yayınları, 2001) her zaman ayrı bir köşede durur. *Serin Mavi* de. *Serin Mavi*, büyük şairin eşine yazdığı mektuplardır. İstanbul çoğu kez yaz mevsiminde görünür *Serin Mavi*'de, boğucu yaz günlerinde, akşamlarında, Beşiktaş'taki al-

çakgönüllü evinde tek başına çalışan şair, eşine ve iki kızına güzel bir yaz geçirmelerini temenni eder. Kısa bir dinlencede o eşe ve çocuklara sonsuz sevginin mektupları.

İki Gözüm, Aziz Kardeşim, Efendim epeydir ortalarda görünmüyordu. Eski kitaplığı tararken buldum. *İki Gözüm, Aziz Kardeşim, Efendim* Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Halid Ziya Uşaklıgil, Mehmed Rauf gibi imparatorluk zamanı edebiyat adamlarından Ahmed Hâşim'e, Yakup Kadri'ye, Hamdullah Suphi'ye açılan geniş yelpazede, İzzet Melih'e yazılmış mektuplar. (Derlemeyi Nüket Esen hazırlamış.)

Bu mektupları yıllarca saklamış olan tiyatro oyuncusu Şirin Devrim, İzzet Melih'le ressam Fahrünnisa Zeyd'in kızı. Ailesini anlatan bir anı kitabı da yazmıştı. Mektupların kaderi ailelerin özeniyle ilintili; Şirin Devrim saklamamış olsaydı, o mektuplardaki bilgilerden, maceralardan yoksun kalacaktık.

İzzet Melih, aslında, edebiyatımızda pek iz bırakmamış bir yazar. *Leylâ* adlı tek perdelik oyunu doğrudan doğruya Fransızca mı yazılmış, yoksa sonradan mı Fransızca'ya çevrilmiş, kaynaklarda değişik değişik bilgiler... *Sermed* adlı romanı (1918) Türk edebiyatından silinip gitmiş ama, yayımlandığı dönemde Fransızca'ya çevrilmiş. Pierre Loti *Sermed*'e önsöz yazmış. 1938'de basılmış *Her Güzelliğe Âşık*, 1960'lı yıllarda sokağa, kaldırıma düşmüş kitaplar arasında hâlâ boy gösterir dururdu.

İzzet Melih
Devrim

Ne var ki, *İki Gözüm, Aziz Kardeşim, Efendim*'de derlenmiş mektuplar, İzzet Melih'in iş hayatında mevki sahibi olduğunu sezdirmeye yetip artıyor. Nüket Esen'in Şevket Rado'dan alıntısı bu mevki ve kazanç başarısını vurgulamakta:

Şevket Rado
anlatıyor

"O zamanlar, İzzet Melih yalnız parlak bir muharrir değildi; Türkiye ile münasebeti olan yabancı banka ve şirketlerin çoğunda vazifesi vardı. Otomobilli, uşaklı, her bakımdan debdebeli bir hayat süren, hatta Paris'teki ünlü Claridge'de bile hissesi olduğu rivayet edilen, son derece meşgul ve çok gösterişli bir şahsiyetti."

İstanbul'un kaymak takımından bir beyefendi!

Fakat hazin hikâyeler çok. Bu meşgul, gösterişli ve belki de gösterişçi kişiye mektup yazan, her zaman olduğunca, maddî sıkıntılar içindeki Mehmed Rauf, o duygun *Eylûl*'ün yazarı, 25 Mart 1920 tarihin-

de 'Şule Neşriyat Evi'ni açtığını açıklar. "Müessesenin bir köşesinde tütün ve pul satılmak için bir camekân" vardır. Mehmed Rauf, Reji İdaresi'nde önemli görevi olan İzzet Melih'ten tütün bayii için ruhsat rica etmektedir.

Şule Neşriyat Evi

İlk incelikli ruh çözümleme romanımızın yazarı, ömrü boyunca yan işlerle hayatını kazanmak durumundadır. İzzet Melih'e mektup bunun acı bir kanıtı. Şule Neşriyat Evi İstanbul'un acaba hangi köşesindeydi?

Öteki yazarlarımız için de durum parlak değil. Kendisine Reji'de kaç para aylık verileceğini uzun uzadıya yakınmalarla dile getiren, soran Ahmed Hâşim, bir yandan da 1920'lerin önemli edebiyat dergisi Dergâh'ta *Sermed* romancısının aleyhinde yazılar çıkmaması için var gücüyle çaba harcar; pek başarı gösteremez...

Geçen yüzyılın başındaki edebiyat panoraması hem seçkinci ve seçkin olmak isteyen, hem de maddî sıkıntılarla boğuşan edebiyat adamlarının bir dizi görüntüsü sayılabilir. Tabiî arada kavgalar, çekiştirmeler eksik değil. Ahmed Hâşim, İzzet Melih'e, Yahya Kemal'i bol bol çekiştiriyor. Anlaşıldığı kadarıyla, Yahya Kemal, şair olma yolunun birtakım karanlık, karmaşık çeteciliklerden geçtiği kanısına varmış. Herkesi birbirine düşürerek herkesin tek dostu olmak isteyen Yahya Kemal'in tutumu, Ahmed Hâşim'e en öfkeli satırlarını yazdırır:

Dedikodular

"Bilmem haberiniz var mı, yok mu? Yahya Kemal ismindeki pespaye, son aylarda Yakup'la (Kadri Karaosmanoğlu), Falih'le (Rıfkı Atay), Necmettin Sadak'la, Kâzım'la, Naci ile bozuşarak, hariçte iftirayı silâh gibi kullanarak bunların telvis-i aileleri, şahısları ve hayatları aleyhinde yapılacak her teşebbüsü yapmaktadır. Yahya Kemal uzun müddet beni tarafına çekerek bu dostların aleyhine çevirmek istedi ve bu maksatla onlara atfen ve benim aleyhime her yalanı, her iftirayı kullandı."

"Yahya Kemal ismindeki pespaye"

Mektupların verdiği bilgiler şaşırtıcı olabiliyor. 28 Nisan 1923 tarihli ve Halid Ziya imzalı mektup, Grand Hotel de Louvre'dan yazılmış. *Aşk-ı Memnu* romancısının, İzzet Melih ailesine ait bir kürkü İstanbul'dan getirip, Paris'te kapı kapı, dükkân dükkân dolaşarak satmaya çalıştığı, gelgelelim alıcı bulamadığı gözler önüne seriliyor ve doğrusu, burukluk yaratıyor...

28 Nisan 1923

Müsâmeretnâme'nin Bilinmeyen Yazarı

Müsâmeretnâme ilk kez Cevdet Kudret'in *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* seçkisinde karşıma çıktı. 1960'lı yıllardı; hikâyemizi, romanımızı keşfetmek isteğiyle dolup taşardım. Fakat yayın dünyamızın olanakları kısıtlı, ilgi alanı hayli dardı.

Hele, edebiyatımızın geçmiş birikimi neredeyse göz ardı ediliyordu. Geçmiş birikimi okurla buluşturan kaynakların başında, Cevdet Kudret'in demin andığım eseri gelir. Bu seçki bizim kuşağa ışık tutmuştur.

Cevdet Kudret

Cevdet Kudret'ten öğrendiğime göre; *Müsâmeretnâme* iç içe geçmiş uzun hikâyelerden oluşuyordu. Yazarı Emin Nihat kimdi? Ne doğum tarihi, ne kesin bir ölüm tarihi. İlk yenilikçi hikâyecilerimizden olan Emin Nihat, gizler kuşanmış, sonra da unutulup gitmiş. Oysa Cevdet Kudret, 'gece toplantıları kitabı' anlamına gelen *Müsâmeretnâme*'de, Divan edebiyatı hikâyeleriyle, halk hikâyesiyle Batılı hikâyenin yan yana yol aldığını ileri sürer: Bir 'geçiş' dönemi eseri.

Tanpınar'ın tespiti

Tanpınar da, ünlü edebiyat tarihinde, Emin Nihat'tan ve eserinden söz açmak gereğini duymuştur. Ne var ki, *Müsâmeretnâme* yeni yazıya aktarılmamıştı. Yazarının kim olduğu bilinmediği gibi, şimdi eser de,

eski yazıyı bilmeyenler için bir meçhuldü. Cevdet Kudret'in verdiği bilgilerle, değerlendirişiyle yetinmek zorundaydık.

Kâğıthane tasviri

Öykülerden birinde, -Cevdet Bey alıntılamıştı- Kâğıthane'ye ilişkin bir tasvir, on dokuzuncu yüzyılın bu çok sevilmiş gezinti yerinin daha yaz bitmeden terk edildiğine işaret ediyordu. Buna şaşıp kalmıştım. Çünkü hayalimdeki Kâğıthane, bütün yaz şenlikliydi. Emin Nihat ise mevsimin kısalığını şöyle anlatıyordu:

"Gide gide hep Kâğıthane'nin mevsimi geçip, çayırlar, çağlayanlar kurudu ve artık kimseler gelmez olup seyir günleriyle eyyam-ı adiyyenin hiç farkı kalmadı ve daha sonraları o koca derenin suları çekilip kurbağa sesleri dahi işitilmez oldu."

Boccacio

Müsâmeretnâme için Tercüman 1001 Temel Eser dizisini bekleyecekmişim. M. İsmet Uzun'un sadeleştirmesiyle, Emin Nihat'ın eseri *Gece Hikâyeleri* adı altında yayımlanacaktı. Boccacio'nun *Decameron*'uyla benzeş teknikte kaleme getirilmiş yedi öykü, yedi anlatı elbette ilgimi çekti. Emin Nihat, bence, Ahmet Mithat Efendi'nin *Letâif-i Rivayat*'ından farklı bir çizgide arıyordu hikâyeyi. Eskiyle yeni arasında gelgitler, zaman zaman, 'atak' bir tutumla yeniye açılıyordu.

2003'te Özgür Yayınları, Sabahattin Çağın ve Fazıl Gökçek'in çevrim yazısıyla *Müsâmeretnâme*'nin özgün metnini yayımladı. Bu çaba için hep yazmak istedim. Bir türlü olmadı. Günlerin hayhuyunda Emin Nihat ve *Müsâmeretnâme* belirsizleşti. Zaten, günün modalarına, dayatmalarına yenik düşmüş okurun da Emin Nihat'a ayıracak zamanı yoktu...

Ahmet Arif Paşa'nın güncesi

Bu kış mı, geçen sonbahar mı, arkadaşım Merih Ünalan, Emin Nihat diye bir yazarı tanıyıp tanımadığımı sordu. Emin Nihat'ı ve eserini, büyük-büyükbabası Ahmet Arif Paşa'nın çevrimyazısını yaptırttıkları güncesinden, hatıratından öğrenmiş. Emin Nihat Bey, Hazine-i Hassa Emlâk-ı Hümâyûn Başmühendisi Ahmet Arif Paşa'nın babasıymış. Söylemem yersiz: Çok heyecanlandım.

Ahmet Arif Paşa, yarı günce yarı hatırat, defterinde, "Sual: İsim, Şöhret" diye yazdıktan sonra, "Cevap" diyor, babasını anlatırken: "Emin Nihad Bey (asıl adı Mehmed Emin olup, Nihad kalem mahlasıdır). Şöhreti: Yazıcıefendizâde. Diğer şöhreti: Mâbeyinci." Devam ediyor: "Sual: Tarih-i veladet ve mevlidi / Cevap: 4 Şevval 254. Üsküdar, Tunusbağı."

Ahmet Arif Paşa, babasının on dört yaşında devlet hizmetine girdiğini anlatıyor. Eğitimi, bölük pörçük kalmış. "Cennetmekân Sultan Gâzi Abdülmecid Han"ın hizmetinde başlayan görevler, "Cennetâşiyan Sultan Aziz Hazretleri" devrinde de sürmüş. Padişahlardan nişan almış; "ecnebî nişanı" yokmuş. "Lehulhamd hakkında bir şikâyet vâki bulmamış ve taht-ı muhakemeye" hiç alınmamış. Maaşı inip çıkmış, dönemin iktisadî bunalımları sebebiyle. Şu bilgiyi de alıntılamalıyım:

Görevler

"Türkçe kitabet eder. *Müsâmeretnâme* isimli bir eseri mevcut olup bazı sergüzeşt-i havidir."

4 Şevval 254'te doğan Emin Nihat Bey, oğlunun anılarında, usul usul hayat kazanıyor, ne tuhaftır ki, ölüme yol alırken. Ahmet Arif Paşa, babasının ölümünü ince ayrıntıya yer vererek anlatmış.

4 Şevval 254

1296 tarihinde ölen *Müsâmeretnâme* yazarı, "Peder merhum", hayatı boyunca "daimî bir öksürük ile" boğuşmuş. "Kendisi" çok gençken, bir selâmlık gününde, hava çok sıcakmış, "teşrif-i şahaneye müntaziren birkaç saat mezkûr havanın tesiri altında kalmış". Bekleyiş sırasında, "hararetin sevkiyle beş kuruşluk" dondurma yemiş ve o günden sonra "işbu daimî öksürüğü kazanmış". Zaten zayıf bünyeliymiş. Ayrıca, anlaşıldığı kadarıyla, tutkulu bir yaradılış: Geceyarılarına kadar çalışmalar, titiz "tabiatı ile" kendini yiyip bitirmeler... Derken, edebiyat tarihimize ışık tutacak şu sahne!:

1296

"... Üsküdar'da geceleri sabahlara kadar işgal-i zihin ve fikr ederek yazı yazmakla..." / "... terk-i hal ü rahat ile çalışmış ve yedi hikâye on iki ciltten ibaret olup *Müsâmeretnâme* nam eserini..."

Üsküdar'da

Emin Nihat Bey, yaşamı boyunca pençesinden kurtulamadığı öksürük yüzünden, geceleri uyuyamaz olmuş. "Vefatından takriben on altı sene mukaddem gece uykusu için afyon" kullanımına "başlayıp, bir hayli müddet sonra terk eylemiş ise de sonradan yine kloridsat dö morfin şeklinde hap alarak ve ara sıra terk ederek birkaç kereler de kodein almış ise de her iki haptan da fayda görmemiştir." Çaresiz kalış saltanatını kurmuştur artık. Tekrar morfin, "kübid tâbir olunan katran suyu", "iposülfid dö su" şurubu; gelgelelim öksürük dinmez. O kadar ki, gıda alımı bile başlı başına bir sorun olur.

Emin Nihat Bey başlangıçta "yumuşak pişmiş pilâv ve bir parça sebze" yiyebilirken, "sonra pilâvı da hazmedemez olur". "Pişmiş süt

ile az pirzola ve ara sıra Kıbrıs-broş-köksu ve malaka şarabı", sindirime yararlı olur umuduyla; derken hepsi "göğsünü" sıkar. Kızıltoprak'ta hava değişimine gidilir. (On öykü olarak duyurulmuş *Müsâmeretnâme* tam bu dönemde yedi öyküyle paldır küldür noktalanır.) Tek gıda artık et suyu!

Çiğ etin suyu

Hekimler, "çiğ etin suyunu sıkıp" içmesini salık verirler. "Hususî mengene satın alınmış ise de bu âlet çabuk" bozulur; eşi Hatice Hanımefendi, "etleri ateşte az kızartıp suyunu el ile sıkmak suretiyle et suyu" sağlamaya çalışır. "Vefatına kadar bu şekilde devam" edilmiş. "Çünkü bu tedbir ile hiçbir açlık hissetmeden hayatını devam ettirebilmiş". Emin Nihat Bey hepi topu kırk iki yaşında ölür...

Hekimler, bilhassa Vahid Bey, "bir aralık yağsız etten köfte şeklinde ve küçük parçalar halinde yutmakta tecrübe" olunmasını isterler; *Müsâmeretnâme* yazarı yutamaz. Sindirim git git durağanlaşır. Ceviz yaprağı özü işe yaramaz. Yeniden morfin! "Çünkü hem uyku uyuyamadı hem de öksürük ziyade olup göğsünün sıktığı cihetle morfine devama mecbur oldu."

Gaz limonatası

Morfin "fevkalâde hararet" vermektedir. "Gaz limonatası" kullanılır. İşe yaramaz. Hekimlerin "konsulto"ları son bir çare olarak, "nargile içindeki sıcak suya iki dirhemden az terementin (terementin?) ruhu ilâvesi"dir. Nargile içen Emin Nihat on dakika kadar rahat nefes alabilir, sonra boğularak öksürür. "Hâsılı hangi tabibe müracaat" olunsa, yeni bir yıkım!..

Başta Cevdet Kudret, *Müsâmeretnâme*'yi bize ulaştıranlar, böylesi bir ölüm tablosunu bilselerdi, diye düşündüm. Âdeta Emile Zola'dan sayfalar. Ve Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde kim bilir ne müthiş satırlarla dile getirirdi...

Merih Ünalan dostumun annesinin büyükbabası Ahmet Arif Paşa, içli bir yazıklanışla noktalıyor, babası Emin Nihat'ın ölümünü:

"Nihayet ecel-i bîamanın elinden kurtulmak mümkün olmayıp, ..." ailesini keder içinde bırakarak, hasretlere koyarak, vefat etmiş. Allah'ın rahmeti üstünden eksik olmasın...

Edebiyat tarihimizin önemli bir sayfasını kazandırdığı için Merih'e ve ailesine teşekkür ediyorum.

Halid Ziya'da Batılı İstanbul

Zeynep Kerman'ın *Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış* adlı eserini yeniden okuyorum. "Bu kitap" diyor Kerman, "1985 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde takdim ettiğim doçentlik tezimdir."

Zeynep Kerman

Eseri, ilk yayımlandığında, 1990'lı yıllarda okumuştum. Prof. Dr. Zeynep Kerman, Uşaklıgil'in taş baskı kitaplarına kadar geniş bir yelpazeden büyük romancımızı değerlendiriyor, emek ürünü çalışmasıyla biz okurları derinden etkiliyordu. O zamanlar bir kitap tanıtma yazısı yazmıştım. Sonra bir iki kez daha eseri anmaktan kendimi alamadım.

Dergâh Yayınları

Yeni basım Dergâh Yayınları'ndan. Büyük boy, rahat okunur bir kitap; beni yeniden oku! diyen albenili bir kitap. Ben de öyle yapıyorum, yeniden okuyorum. 1990'larda söylediğimi bir kez daha söylemek ihtiyacını duyarak: Kerman'ın eseri kolay kolay aşılamayacak bir çalışma. Günümüzün gelgeç yazısında çizisinde, kimse, Halid Ziya'ya böylesine donanımlı yaklaşmayacak, yaklaşamayacak...

Yaşlandıkça, hatıralar çok tuhaf şekilde tazeleniyor. *Aşk-ı Memnu*'dan Beşir'in yalnızlığına açılmış sayfalar, ablamın Türk Dili ve Edebiyatı kitabındaydı. Ortaokuldaydım, ablam lisede. İkide birde, Be-

Beşir

şir'in kızgın güneşler özleyerek üşümesini, doğduğu toprakları özleyişini okur; için için üzülürdüm. Hikâyelerimde ve romanlarımda, duyuş olarak bu yurtsamanın herhalde yansıları var.

TV dizisi *Aşk-ı Memnu*

Günümüz değerli edebî eserleri ekranda har vurup harman savurduğundan, 'asıl' *Aşk-ı Memnu*'daki Beşir'in sıtması, gönül çökkünlüğü, bir zamanlar beni etkilediği gibi yolun başındaki başka yeniyetmeleri etkileyebilir mi, kestiremiyorum. Edebî eserlerimizi günümüze çok yanlış bir tutumla -sözüm ona- 'kazandırmaya' çalışıyoruz.

Zeynep Kerman, çağı içindeki özgün Halid Ziya'yı yorumlarken, hem yazarın hem çağın görünümünü çiziyor: On dokuzuncu yüzyılın sonunda bir yazarı Batılı yaşayışla ilgilenmeye neler yöneltmiş? Bireydeki ve toplumdaki Avrupa ilgisi nereden kaynaklanıyor, Avrupaî yaşayışa nasıl dönüşüyor? Bu, hayatî önem taşıyan sorular, Halid Ziya ve eseri çerçevesinde yanıtlanmış.

Şu cümle, Halid Ziya'nın gençlik romanı *Nemide*'den (1887):

Musiki ve ata binmek

"Genç kızın şimdiki meşguliyeti başlıca musiki ile ata binmekten ibaretti."

Kerman'ın yorumunu hemen alıntılıyorum:

"O devirde, şehirde bir Türk kızının ata binmesinin pek mümkün olduğunu sanmıyoruz. Bu unsur da Avrupaîdir ve âdeta Batılı bir romanın pasajının bize uygulanması izlenimini vermektedir. (...) Nemide'nin bazen atla yalnız başına gezintiler yaptığı da olur. Genç bir kızın değil atla, çarşıda bile yalnız dolaşamadığı, yanında mutlaka aileden bir büyük hanımın bulunmasının kaide olduğu devirde, böyle bir unsurun Batılı kaynaklardan geldiği açıkça görülür."

Sultanahmet'teki konak

Romandaki İstanbul, Sultanahmet'teki konaktan Kanlıca'daki yalıya, daha bakir alanlardaki çiftliğe, zeytinliklere açılır. Romancı, besbelli, Avrupa edebiyatından okuduğu eserlerin etkisi altında kalmış, uyarlama sahneler kaleme getirmiş. Kerman'ın tespiti olmasa, okunulup geçilecek.

Romanlardaki İstanbul, ilk örnekler göz önünde tutulursa, Batılı yaşayışa, gerçeklikten değil, hevesten esinlenerek yol almıştı, diyebilir miyiz?

Abdülhak Şinasi'nin 1931'deki gözlemi bence çok önemli:

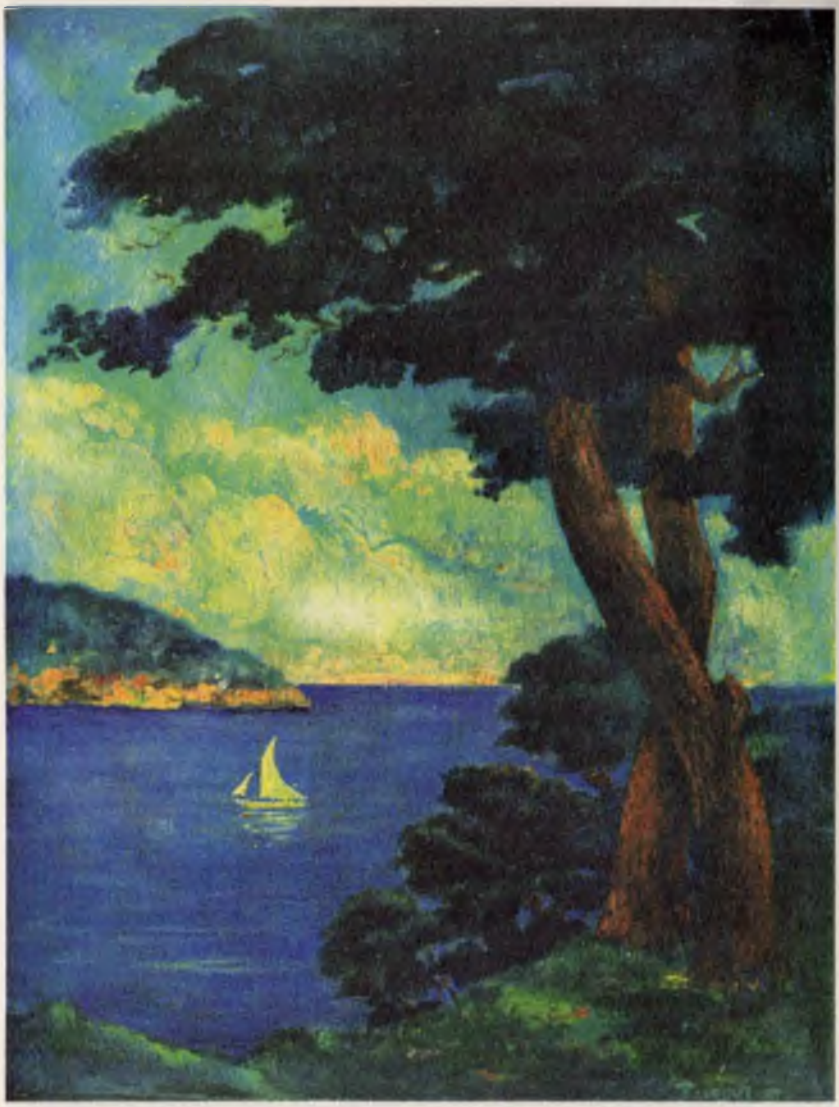


Saim Özeren, "Boğaziçi" (özel koleksiyon)

"Roman bizde bir taraftan Namık Kemal, Samipaşazâde Sezâî (*Sergüzeşt*) ve Halid Ziya'nın eserleriyle edebiyata girmiş, diğer taraftan da bilhassa Ahmed Mithad Efendi'nin romanlarıyla avam hikâyesi mahiyetini almış ve garbın cinaî romanlarının adaptasiyonu şekline düşmüştü. Hüseyin Rahmi ile halk tabakalarının güldürücü bir tasviri mahiyetini gösterdi. Edebiyat-ı Cedide, Fecr-i Âti ve ondan sonraki nesil de bazı kayda şayan eserler vücuda getirdiler. Fakat bu eserler bizde hususî bir roman an'anesi yaratmamış ve ekseriyeti itibariyle edebiyatımızda mühim bir mevki işgal edememiştir. Halbuki bizim de millî bir romanımız yani bir Türk romanımız, yani hususiyetlerimizi gösteren, tabiatımızın bir vesikası ve hayatımızın bir aynası olan, kalbimiz gibi hassas ve başımız gibi mütefekkir bir romanımız olmalıydı."

Milli bir romanımız...

Şöyle denebilir mi: Romanlarımızda Batılı İstanbul, başlangıçta biraz özenti, biraz ütopikti...



Turgut Zaim, "Ada" (Türkiye İş Bankası koleksiyonu)

Nitekim Zeynep Kerman, Halid Ziya'nın gençlik dönemi romanları arasında, *Ferdi ve Şürekâsı*'na özel bir yer ayırıyor. Bu gençlik dönemi romanlarının sonuncusu olan *Ferdi ve Şürekâsı*'nda, "sonradan görme zengin bir aile ile fakir, mütevazı fakat görgülü bir ailenin çatışması" dile getirilmiş.

Toplumsal hayatta artık 'gerçeklik' taşıyan bir değişim göze çarpmaktadır. Nemide'nin atla gezintilerine, böylesi romantik sahnelere pek benzemeyen bir değişme; Kerman'dan iz sürelim: "Paranın aşk karşısında ön plana geçmesi, hem bu iki romana (*Ferdi ve Şürekâsı*'nın öncelindeki romanlar), hem de aşkı romantik bir şekilde ele alan eski Türk kültürüne zıt, önemli bir değişmedir."

İmparatorluk, hem başkenti İstanbul'da hem yaygın coğrafyasında 'para'nın kuracağı saltanatla yüz yüzedir şimdi. Ferdi Efendi, ticarethanesinde harıl harıl çalışmakta, daha çok kazanmanın yollarını aramaktadır. "Tanzimat'tan sonra yeni yeni görülmeye başlanan burjuva tipinin başarılı bir temsilcisi"; fakat, "Ferdi Efendi'nin konağı, içinde yaşadığı dekor, âdeta zengin ve gösterişli eşyaların sergilendiği bir mobilya mağazasına" benziyor!

Ferdi Efendi'nin ticarethanesi

Zeynep Kerman'ı okurken, 1875 tarihli *Felâtun Beyle Rakım Efendi* aklıma geldi. Ahmed Mithad, Ferdi Efendi'nin ruh ikizi Rakım Efendi'yi yüceltmekte, olumlu bir kişi olarak tanıtmakta sakınca görmemiştir. Rakım Efendi, şüphesiz burjuva hayatına açılmakta, bir yandan da, geleneksel yaşama biçimini korumakta. Belki bu yüzden, para değerleriyle gelenekteki paraya horgörü hiçbir zaman birleşemediğinden, Rakım Efendi bir şablon kişi. Ferdi Efendi ise, mobilya mağazası kılıklı konağıyla, çok daha gerçekçi çizilmiş...

Kerman, git git, daha belirginleşecek karşıtlığı yorumluyor:

"Bilindiği üzere, Tanzimat'tan sonra Türkler de ticaret hayatına atılırlar. Bu, toplumda zarurî bir değişiklik yaratır. Aileden intikal eden servetle yaşayanlarla çalışma ve şahsî teşebbüs sayesinde zengin olan şahısların, aynı sosyal şartlara sahip olsalar bile, dünya ve hayat görüşleri birbirinden farklıdır."

Türkler ticaret hayatında

Ticaret hayatı Halid Ziya'ya yabancı değildi. Onun *Kırk Yıl*'ı, ailesinin ticaret hayatında yükselişine dair bölümler içerir. Üstelik, ticaret hayatı, İstanbul'da değil, Anadolu kentlerindedir.

Anılardaki Halid Ziya, özellikle Abdülhak Şinasi'nin yazdıklarında, para işlerinden adamakıllı anlar. Hesabını kitabını iyi bilir. Hatta, biraz eli sıkıdır. Şüphesiz, hayatının ve kişiliğinin bu yanıyla, Ferdi Efendi'yi biraz andırmaktadır.

Ne var ki, daha sonra, *Mâî ve Siyah*'ın Ahmed Cemil'inde belirecek 'ikinci' bir Halid Ziya, sanata, edebiyata, kültüre vurgundur. Kerman, *Ferdi ve Şürekâsı*'ndaki İsmail Tayfur'u Ahmed Cemil'in öncülü kabul ediyor. İsmail Tayfur'un hülyasını da vurgulayarak:

"İsmail Tayfur mektepteyken neler düşünür, neler olmak isterdi! Gâh mühim bir ceridenin (gazete) başmuharriri, gâh bir nezaretin mühim bir memuru, gâh zamanın büyük bir edibi olurdu."

Büyük edip olmak hülyası, Halid Ziya'nın yaşamöyküsünde gerçekleşmiş. Yeşilköy'deki evinde, oğlu Halil Vedat'ın intiharına kadar, *Aşk-ı Memnu* romancısını mutlu bir hayat sürerken hissedebiliyoruz. Ütopyasındaki Batılı yaşayışı enikonu sağlayabilmiş. Değişen koşullar da yardımcı olmuş. Yeşilköy'deki zevkli döşenmiş ev, hiç de mobilya mağazasını çağrıştırmıyor.

Halil Vedad

Ama *Ferdi ve Şürekâsı*'nda irkilten bir yangın gecesi var. Kültür gömleği değiştirmeler, galiba, hep yangınlı oluyor...

Gizli Bir Siyaset Yazarı

Memet Fuat, "Hâşim'in dili ilk şiirlerinden son şiirlerine doğru sürekli arınmış, Türkçeleşmiştir" diyor. Ahmed Hâşim'in duru Türkçe şiirleri okunuyor mu bugün? Genç şiirseverler Ahmed Hâşim'in şiiri üzerinde duruyorlar mı?

Geçmişte, hem dilci hem edebiyat tarihçisi Agâh Sırrı Levent şu yargıya varmış: "Bence Hâşim, Türk edebiyat tarihinde Fuzulî'den sonra gelen en büyük şairdir."

Ahmed Hâşim'in şiirini herhalde "O Belde"yle sevdim. Bu şiir ders kitabımızdaydı. Gerçi dili ağırdı ama, kimi dizeleri, şiirdeki ses ve ahenk çok etkilerdi. "Melâli anlamayan nesle aşina değiliz" dizesi hâlâ içimi yakar.

"O Belde"

Ahmed Hâşim, daha 'ay' şiirlerinde çok başka bir duyuşla yola koyulur. Bu şiirlerde, küçük bir çocuk annesiyle birlikte ayışığında dolaşır. Hep sonbahar ve "*Ey eski kamer, sen bizi elbette bilirsin!*" Ahmed Hâşim'de 'göl', saatler içinde belirir; yeryüzü, doğa, derin bir ıssızlıkta, kimsesizlikte konuşmaya koyulur. Bazan çok usta işi bir 'estamp' çıkar karşımıza. Günlerce, belki yıllarca izlenmiş, duyumsanmış olan, şimdi, her biri resimli şiirlere dökülüvermiştir. Siyah kuşlar geçer, ayışığında leylekler bekleşir, yıldızlardan örülü kuğular geçer...

Dicle kıyılarında

Belki yitik sözcükler ama; bu şiirlerde "arzın", "ahçar ü nebatı" bende ışıltılı, değerli taşlar, kuyumculuklar oldu hep. Ya da, yeryüzünün kayalarını, bitkilerini, sanatında yalınlık doruğuna erişmiş bir ressamın eserinden görebildim.

Şairin "Ölümünden birkaç hafta evvel söylediği" sonbahar dizelerini Ahmet Hamdi Tanpınar anıyor: "*Bir kuş düşünür bu bahçelerde / Altın tüyü sonbahar uygun*"... Bu adsız sansız kuş daha önce "kuytu bir bahçede" ötmüş, akşam, kızıllık, belki sonbahar, yine bize seslenmişler ve Ahmed Hâşim hepsini işitmiş, hissetmiştir. Dicle kıyılarında, ayışığında dolaşan bir anne-oğulun hikâyesiyle başlayan şiir serüveni, gitgide, 'ben' kişisinin bile silindiği, yok olduğu, yalnızlığına karşın huzur veren bir görünüme açılır. Zaten orada sona erecektir, ütopyadaki, yokülkedeki erinçte.

Hâşim'in düz yazıları

Memet Fuat gibi titiz, kılı kırk yaran bir eleştirmen bile Ahmed Hâşim'in siyasetle ilgilenmediğini, toplumsal sorunlardan uzak durduğunu ileri sürüyor. Ahmed Hâşim'i irdeleyen yazılarda, "Karanfil" şairinin çağına tanık olmayı gereksinmediği, çağının politik sorunlarına ilişmediği, kendi kabuğuna çekilerek yaşadığı, toplumsal açmazları neredeyse bilinçli bir tutumla göz ardı ettiği kimbilir kaç kez ileri sürülmüştür.

Bence haksız bir değerlendiriş. İnci Enginün'le Zeynep Kerman şairin tüm düzyazılarını günümüz okuruna kazandırdıktan sonra, Hâşim'in şairliği ölçüsünde usta bir yazar olduğu apaçık ortaya çıktı. Üstelik gizli bir siyaset yorumcusu!

Tarihî perspektif

İşte; mimarimizin kişiliksizleşmesinden, özelliklerini yitirişinden söz açan Hâşim, tarihî perspektifi gereksiniyor: "İttihat ve Terakki yalnız siyasî bir partinin adı değildi, yarım yamalak tarihî bilgilerin ve ham bir zevkin kaynaklarından akıp gelen ilmî ve estetik bir akımın da ismiydi. Bir taraftan, sözde inkılâpçı ve yenilik taraftarı olan İttihat ve Terakki edebiyatı, diğer taraftan, ruh ve mânada garip bir mâzi hayranlığıyla malûldü: Bu edebiyat 'hal'den nefret eden, 'mâzi'ye hayran, 'şehir'den korkan, 'köy'e doğru kaçan bir edebiyattı. Çoban türkülerinin şaheserleri yendiği ve tozlu kıyafethanelerden fırlayan, kırmızı şalvarlı hortlakların, tiyatro sahnelerinden taşarak, korkunç bir maskara alayı halinde, hayata akın ettiği zamanlar, 'merkez-i umumî'nin iyi günlerine rastlar."

Şehir değil, köy. Şaheser değil, çoban türküsü. Tiyatro değil, kırmızı şalvar. Yalnızca mâziye hayran değil, toplumsal gelişmeye bilinçsizce düşman belki de. Gelişemezlik ortasında "merkez-i umumî"nin kötü günleri gelip çatar. Salt İttihat ve Terakki değil, büyük bir imparatorluk da göçüp gidecektir...

Gelgelelim İttihat ve Terakki'ye, garip bir aymazlıkla, daima olumlayıcı gözlemlerle yaklaşılmış. Ahmed Hâşim'in müthiş saptayımı dikkat çekmemiş. Şehir edebiyatının 'burjuva' edebiyatı sanılması, köycülüğün, kapalı iktisadın ilericilik gibi benimsenmesi, "korkunç bir maskara alayı"nın hükümranlığı yıllar yılı sürüp gitmiş.

Bireyci, toplumsal sorunlara kayıtsız denilmiş Hâşim, İttihat ve Terakki'nin edebiyata bir köylü kıyafeti düzdüğünü, ağzına da yeşil kamıştan yontulmuş bir düdük verdiğini söylüyor. Bu yaman alaycılığın yedeğinde, toplumsal hayatımızın, yenilikçi, "asrî" geçinerek, nasıl çarçabuk gülünçleştiğine değiniyor: Bir yanda edebiyat kamıştan düdüğünü çalmakta; bir yandan servi tırnakları çelik bıçaklar gibi parıl parıl erkekler, kürkler içindeki ve altın renkli yılan gözleriyle bakan kadınlar asrîliği temsil ediyorlar...

Yeşil kamıştan düdük

Siyasetle ilgilenmediği ileri sürülmüş "O Belde" şairinin İttihat ve Terakki'yi enine boyuna yorumlamamış olmasına üzülmemek elde değil. Yazarların gönülden yazabilecekleri konularda desteksiz kalarak susmaları, düşünce hayatımızın yürek yakıcı talihsizliklerinden.

Yakın arkadaşları, Abdülhak Şinasi'yle Yakup Kadri, Hâşim'in, kendisine yöneltilmiş "Ya seydi!", "Arap Hâşim" gibi hitaplardan üzüntü duyduğunu anılarında anlatırlar.

"Ya seydi!"

1928'in yaz mevsiminde bu konuda, gazetelerde günlerce süren bir tartışma kopmuş. 28 Temmuz'da şöyle yazıyor Ahmed Hâşim: "İşte bu aynı gazetenin geçen haftaki nüshalarından birinde Babıâli'de senelerden beri sürüklenen Peyami Safa isminde biri, anlamadığım bir sebepten dolayı hakaret dâvasına mevzu teşkil edilebilecek derecede ileri giden bir lisanla, yazılmış fikirlerime değil, sırf şahsıma taarruz ediyordu. (...) Fuzulî ve Ruhî'nin vatanında doğmaklığımı bir ayıp gibi yüzüme çarpıyor ve çolak olduğuna bakmadan mevhum bir tahta kılıncı çekmekten bahsediyordu. Daha ne bayağılıklar!" İşin acısı, "bayağılıklar", Peyami Safa'nın da, Ahmed Hâ-

şim'in de anlatımlarında günlerce sürüp gider: Irk, milliyet, Arap, Kürt, Laz, Arnavut!..

Bilinç ışıltısı

Yurdumuz ve insanlık için bilinç ışıltısı neyse ki Hâşim'in unutulmayacak bir cümlesinde: "Büyük milletler harslarını temessül edenleri (özümseyenleri) benimsemeyi bir şeref ve haysiyet meselesi addederler."

Adları bireyciler, etliye sütlüye karışmazlar arasında ısrarla sayılan nice düşünce, edebiyat adamı, çoktan irdelenerek çözümlenmiş olması gereken birtakım meseleleri, geçmişten şimdiye, dünden bugüne sanki hâlâ söyleyip duruyor...

"Kaç def'a geçtiğim bu sokaklar, bugün yine"...

Yahya Kemal yılı

Geçenlerde Ali Pektaş aradı; 2008 sona eriyor 'Yahya Kemal yılı' sizce nasıl geçti diye sordu, önemli ve çetin bir soruydu. Yahya Kemal yılı elbette iyi niyetle ilân edildi.

Gerçekleştirilen toplantılar, söyleşiler, tek tük televizyon programı; peki ama sonrası?

Beşir Ayvazoğlu'nun değerli eseri *Yahya Kemal "Eve Dönen Adam" / Ansiklopedik Biyografi*'nin Kapı Yayınları'nca okurla yeniden buluşturulması, Yahya Kemal yılının en önemli kazancı oldu. Ali Pektaş'a söyledim. İtiraf edeyim ki, Ali Çolak'tan ödünç alarak. Çünkü Çolak, bir yazısında özellikle vurgulamıştı.

Kendi Gök Kubbemiz

Üç dört gündür Yahya Kemal'in imzasını taşıyan kitapları, eski ve yeni basımlar, karıştırıp duruyorum. Bu kitapları 1960 sonrasında edinmeye başlamıştım, o on yılın iyice sonlarında. Meselâ, Yahya Kemal Enstitüsü'nün yayını *Kendi Gök Kubbemiz*'i 1967'de; kurşunkalemle tarih düşmüşüm: "3. 4. 1967". Sonra Bakanlık yayını *Kendi Gök Kubbemiz*'i edinmişim, Yapı Kredi Yayınları'nınki, derken İstanbul Fetih Cemiyeti'nin yayını.

ca, yeni zihniyetle, bugünkü muaşeret ve hayat şartlarına uygun gene millî bir İstanbul ve bir millî Boğaziçi yaratmak işi kalır."

Bu umut, bu beklenti, hiç değilse İstanbul okullarında, bu yıl tartışılabilirdi. Yahya Kemal'i genç kuşağa kazandırmanın yollarından biri olabilirdi...

Nuruosmaniye Camii

Andığım yazısında, çok sevdiğim "Geçmiş Yaz"ın şairi, İstanbul'un mimarisi üzerinde ısrarla dururken, bazı camileri özellikle anar. Nihayet sıra Nuruosmaniye Camii'ne gelir, alıntılıyorum:

"Bu tarihte 'üslûp şuursuzluğu' başlar. 1775'te Birinci Mahmud'un Mahmudiyye unvânını vermek niyetiyle binâ etmeye başladığı ve bitiremediği, kardeşi ve halefi Üçüncü Osman tarafından ikmâl olunan ve asıl bânîsinin ismi hazfedilerek, hem yanlış, hem mânâsız "Nûr-u Osmaniye' unvânını alan cami, üslûpta millî şuursuzluğun bir nümunesidir. Kendi millî mimarimizden ne mikyasta ayrıldığımızı gösterir."

Yahya Kemal'den mi esinliydi, artık hiçbir zaman öğrenemeyeceğim, rahmetli babam, Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye kapısından her girişimizde, caminin mimarisini âdeta hor görürdü, uzun zaman hor görüşün etkisi altında kaldım. Bugün, Yahya Kemal ve babam ne demiş olurlarsa olsunlar, asıl düşüncemi değiştiremiyorlar: Nuruosmaniye Camii bence İstanbul'un en güzel camilerinden biri.

Doğan Kuban

Zaten Doğan Kuban'ın yorumu ve değerlendirişiyle (*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'ndeki "Nuruosmaniye Külliyesi" maddesi) Yahya Kemal'inkiyle enikonu çelişiyor:

"Nuruosmaniye Külliyesi İstanbul kent siluetinin en barok yapısı olan camii ile hem kent alanlarının kullanılışındaki tarihî sürekliliğinin, hem de Osmanlı imparatorluk kültüründe, yeni bir dönemin en güçlü simgesidir. Bu dönem on dokuzuncu yüzyıldaki gibi, Avrupali modellerin henüz doğrudan ithal edilmediği, fakat varlıklarının bilindiği, Osmanlı'nın yenileşme gereksinimini kesinlikle kabul etse de kendisine güvenini sürdürdüğü bir dönemdir."

Geçip giden Yahya Kemal yılında, şairin yaklaşımıyla Doğan Kuban'ınki gündem oluşturamaz mıydı?

"Geçmiş Yaz" ve Atatürk

Demin "Geçmiş Yaz"ı hatırladım; Ayvazoğlu'nun ansiklopedik biyografisine baş vurmamak olmazdı. Öyleyken, bir Atatürk anısı daha karşımıza çıkıyor:

"Yahya Kemal'in 1934 yılında yazdığı bu şiirdeki 'velhasıl' kelimesi, Arapça orijinali olan 'elhâsıl'ın halk arasındaki söylenişidir. Atatürk'ün bu şiiri okuduktan sonra, 'Öz Türkçe diyoruz, fakat dikkat etmeliyiz ki Yahya Kemal velhâsıl kelimesini şiire sokmuştur. Bu kelime burada kullanılışı ile ne kadar Türkçedir' dediği söylenir."

Aziz İstanbul'un harikulâde gözlem ve tespitleri arasında, İstanbul semtlerinin "her biri diğerinden başka" oluşu da vardır. Yahya Kemal'in 'hatırladığı' İstanbul'da, "bir semtten diğerine geçerken, bir yıldızdan bir yıldıza geçmiş kadar başkalık" duyulurmuş. Önce *Bir Akşam Alacası* adlı romanımda, sonra İstanbul yazılarımda değinmiştim. Gökdelenli İstanbul'u savunan kimi kişiler sarakaya almıştı. Oysa, "Ruh" diyor Yahya Kemal, "bu kadar çeşitli manzaralar arasında sıkılmazdı; bu tenevvü (çeşitlilik) sonu gelmez bir şehir manzarası vehmini verirdi."

Gökdelenli "hendesenin yeknesaklığı" karşısında o vehim şimdi dinmez özlem...

Kalbimdeki Reşat Nuri Güntekin

Vaktiyle bir yazı yazmıştım; adı "Kalbimizdeki Reşat Nuri"ydi. On üç on dört yıl geçti. Edebiyatımıza yürekten bağlı kişilerin dışında, Reşat Nuri kalbimizde hatırasını koruyor mu, bilmiyorum.

Gerçi romanlarından yola çıkılarak gerçekleştirilmiş televizyon dizilerinin gördüğü rağbete bakıp, koruyor demek mümkün. Ama söz konusu dizilerde Reşat Nuri'nin soylu eseri darmadağın ediliyor, tanınmaz hale getiriliyor, kimse umursamıyor. Bu irkiltici umursamazlığa şaşakalarak, 'kalbimizdeki' Reşat Nuri diyemiyorum artık. Sadece kendi sevgimi, hayranlığımı söylemeye çalışıyorum.

"Kirazlar"

Çalıkuşu romancısından okuduğum ilk eser bir öyküydü, "Kirazlar", çok acı bir öykü. Belleğim kandırmıyorsa, ilkokul üçüncü sınıftaydım; "Kirazlar" ders kitabımızda yer almıştı. Şimdilerde, sorsanız, "Kirazlar"ın yazarlık hayatımda ilk itici güç, yola çıkarıcı olduğunu söyleyebilirim. Geriye dönüp baktığımda, "Kirazlar"dan üstün bir etkileniş hatırlayamıyorum.

Reşat Nuri okumalarım galiba hep böyle oldu. Meselâ, yaz ortasında, sıcak temmuz günleri; o sıcak temmuz günlerinde ürperip tit-



Şevket Dağ, "Boğaziçi'nden" (Yapı Kredi koleksiyonu)

reyişim akla sığacak gibi değil. Odama kapanmış, yatakta titriyor, derin bir acıyla kavruluyordum. Bu, Reşat Nuri Güntekin'in *Akşam Güneşi* romanıydı. Gözyaşlarımı tutamıyordum, diyemeyeceğim. Acı öylesine yoğundu ki, ağlamak, arınmak olasızdı. 1920'lerden kalma *Akşam Güneşi*, yazılışından nice yıllar sonra, edebiyat tutkunu bir yeniyetmeyi allak bullak ediyordu. Hele roman bitip, faciayı andırır 'son'la baş başa kalınca, büsbütün yemeden içmeden kesilecektim. İntiharı andırır bir son... İntiharı diyorum, çünkü *Akşam Güneşi*'nde yeşil gözlü Jülide'nin çekip gidişiyle Nazmi için hayat sona erer. Ömrün geçiciliği ortasında, yaşını başını almış Nazmi Bey için, genç, hırçın, 'mükedder' Jülide bir akşam güneşidir. Son bir kez parlar ve söner.

Akşam Güneşi

Edebiyat tarihçileri, eleştirmenler, Reşat Nuri'nin eserlerinde geniş memleket coğrafyasının varlığını özellikle vurgularlar. Bunda, babasının askerî hekim, kendisinin Millî Eğitim Müfettişi olması ne ölçüde rol oynamıştır, bence ayrıca araştırılmaya değer. Meselâ *Akşam Güneşi*'nin geçtiği yer, bir bakıma, roman için yaratılmış düşsel bir yerdir. Aynı şekilde, *Çalıkuşu*'nun köyleri, kasabaları gerçeklikteki haritada karşımıza çıkmaz.

Reşat Nuri'de İstanbul

Anadolu'yu yazdığı ileri sürülmüş Reşat Nuri, İstanbul'u çoğu kez roman başlangıçlarında ve roman sonlarında mekân edinmiştir. Ne var ki, çok çarpıcı gözlemler, tespitlerle.

Necatigil, *Miskinler Tekkesi*'nde eski hayatımızın birçok cephesiyle belirdiğini söylüyor. Bu sebepten, *Miskinler Tekkesi*'nin bir "töre romanı" olduğuna işaret ediyor. Gerçekten de *Miskinler Tekkesi*, çok geniş coğrafyasında, bütün imparatorluğun son dönemine açılır. Fakat artık geriye bir 'istihza' kalmış; şan, debdebe sona ermiş. Geriye o acı istihzanın eşliğinde tüyler ürpertici yoksulluk, yoksunluk kalmış.

Asıl bildiri, Tamaşalık mahallesinin tasvirleri aracılığıyla iletilir: Tepeler, çukurlar, kızgın kayalar, "sade bir dâva" sayılan ölüm, yarı çıplak çocuklar... "Ancak günün birinde de bu çocuklardan bir veya birkaçının fistolu ipek entariler, boncuklu pelerinler; kıvırcık başlarında kordelâlar, hatta renkli Japon şemsiyeleriyle ortaya çıktıklarını, oyuncak bebekler gibi ellerinden tutularak gezdirildiklerini görürdünüz. O vakit, hemen anlamalı ki, o günlerde kibar mahallelerinden birinde bir ufacık kız çocuğu ölmüştür."

Miskinler Tekkesi, toplumsal karabasanın tarihî perspektifini Sultan Mahmud'a kadar genişletir. Mekân, bu kez, pâyitaht İstanbul. Anlatıcının dedesi, "o büyük adam", Sultan Mahmud'un "önünde kalan ekmek kırıntılarını yüzüne gözüne sürerek toplar, sırf bu iş için yaptırılmış bir sedef kutuya koyarak dualar, senâlarla el üstünde konağa" getirirmiş.

Konak ailesi için 'asalet', görkemli "konak ve bir miktar da Arap ve Çerkes halayık" demektir. Gerçek bir yangın, asaleti bir ölçüde sona erdiriverir ama, konağın yangından sonraki durumu, söz konusu yangına toplumsal karabasanla ilintili simgesel anlamlar da yüklemiş gibidir:

Konak ailesi

"Tavanlardan kopup sarkan muşamba parçaları üstündeki boyalı ve yaldızlı resim artıkları; kış gelirken kenarlarına bez, yahut kâğıt şeritler çirişlenen ve rüzgârlı havalarda köçek zilleri gibi şıngırdayan battal pencereler; renkli camları kırıldıkça yerlerine âdi cam ve bazan da mukavva takılan merdiven camekânları; içinde çok kere bir gaz tenekesi, kuru soğanla biraz kuru fasulye ve pirinçten başka bir şey bulunmayan kiler odası; haremle selâmlık arasındaki dönme yemek dolabı; bakkaldan günü gününe alınan kömürü mangalda üfleyerek yakan Arap bacılar; sabahları küçük hanımlarla küçük beyleri dizlerinin arasında Çerkesçe şarkılı masallarla oyalayarak saçlarının sirkesini ayıklayan dadılar, misafirlerin eteğini öpen başı kundaklı, ayağı çoraplı Anadolulu ahretlikler..."

Yangından sonra

'Çöküş'ü, romanımızda, böylesine yoğun aktaran, görsellikle yansıtan başka 'tek cümle' hatırlamıyorum.

Reşat Nuri'nin arada uğrayıp geçtiği İstanbul'da, konakla birlikte imparatorluk da çatırdar. Müstebit Abdülhamid tahttan indirilir; İttihat ve Terakki'nin göstermelik dürüstlüğü, zaptırapta alışı toplumsal karabasanı daha da çoğaltır. Her yeni devir giden devri aratmaktadır. Romancının serinkanlı, gizli ve biraz merhametsiz istihzası sürüp gider. *Eski Hastalık*'ta, Cumhuriyet rejimi, Züleyha'nın dayısını... İstiklâl Harbi'nin "dünyanın en medenî ordularını memleketten kovmak gibi" algılayan Şevket Bey'i, "iki idare meclisi âzalığı ve bir şirket komiserliğiyle" ödüllendirir. Şevket Bey'in pâyitaht İstanbul'daki işbirlikçi yaşamı, Cumhuriyet'te de, üstelik aynı evlerde, aynı lokallerde, aynı tantanayla devam etmektedir...

Eski Hastalık

Bir geçiş dönemi yazarı sayabileceğimiz Reşat Nuri, çok ilginçtir, âdeta 'değişmez' bir İstanbul kaleme getirmiştir.

Çalıkuşu, imparatorluğun son dönem İstanbul'unda başlar. Kozyatağı'ndaki köşk, Feride'nin Anadolu'da gördüklerine kayıtsız, varlığını sürdürmekten ötesini reddeder. O kadar ki, Kozyatağı'ndaki köşkü, Besime Teyze'yi ilgilendiren, sadece o kırık aşk hikâyesi, Feride-Kâmran ilişkisidir. Harap, yorgun Anadolu bu köşke asla sızamaz.

Erenköyü, Bebek, Kısıklı, Kuruçeşme...

Damga'da Halis Paşa'nın Erenköyü köşkü, Fındıklı'daki konağı ya da mebus Cemil Bey'in Bebek'teki yalısı, Kısıklı'daki bir başka köşk, hepsi toplumdaki uğultuya sağırduyarlıdır. Demin andım, *Eski Hastalık*'ta, Erenköyü'ndeki köşk, Kuruçeşme'deki konak, Cumhuriyet'in ülkülerini benimser görünerek, eski ortamı ayakta tutmanın yollarını arar.

Hele, imparatorluktan Cumhuriyet'e geçişi kendi zaman diliminde barındıran *Kızılcık Dalları*, Nadide Hanımefendi'nin Pendik'teki köşkü, Saraçhanebaşı'ndaki konağı, Reşat Nuri ironisinin artık doruk noktalarıdır. *Yaprak Dökümü*'nün git git çöken evi, herhalde bir yas şarkısı sayılmalı...

Böylesine zengin eleştirili bir romancılık, bir ömre kolay kolay sığar mı diye düşünüyor insan. Reşat Nuri'nin okuru hemen kavrayan sıcak anlatımı, romandan romana aynı gücü koruyabiliyor. Konuların, kişilerin zaman zaman benzerlik yansıtması bu romanları bir 'tekrar' duygusuyla okutmuyor. Tersine, her yeni verim, Reşat Nuri romancılığına yeni bir pekişme / pekiştirme imkânı sağlıyor. *Çalıkuşu*'nun masalsı havası, sözgelimi, *Kızılcık Dalları*'nda sivri dilli bir gerçekçilikle yüz yüze gelir. Feride'nin İstanbul'daki mutlu yaşantısıyla Gülsüm'ün Pendik'teki köşkte başına gelenler yan yana okunsa, ne demek istediğim açık seçik anlaşılacaktır.

Pendik'teki köşk

Fakat Reşat Nuri hep yanlış anlaşılmış. Ölümünden sonra, Yakup Kadri çapında bir romancı bile neler söylüyor, alıntılıyorum: "Milletlerarası edebiyatta büyük klasik trajedilerle kapanmış ve en yüksek örneklerini verip tükenmiş telâkki edilen bir sanat hassası birdenbire bir Türk romanında yeniden tecelli etmiş, Feride adında Dame de Sion'lu Türk kızı, Reşat Nuri'nin elinde, bize İphigénie'yi, bize Chimène'i hatırlatan bir vakar, bir iffet, bir ahlâk ve seciye örneği haline girmiştir."

Yakup Kadri'nin tespiti

İstanbul'dan Anadolu'ya *Çalıkuşu*

Vakit gazetesinde tefrika edilen *Çalıkuşu* beş on yıl sonra yüz yaşına basacak. Bu roman, yalnızca imparatorluğun son günlerinde derin bir heyecan, geleceğe yönelik bir umut yaratmamış; bir yandan da Cumhuriyet kuşaklarının gözbebeği olmuş.

O kadar ki, 1922-1930 arasında doğmuş pek çok hanıma Feride ismi verilmiş; Feride'lerin yurda aydınlık getirecek öğretmenler olması temenni edilmiş. 1922-1930

Çalıkuşu'nun bugün de genç okurları derinden etkilediğini biliyorum. Orta halli, ekonomik sıkıntılarla boğuşan aileler çocuklarını hangi okullara gönderiyorlarsa, o okulların öğrencileri *Çalıkuşu*'nu hâlâ çok seviyorlar. Kaç kez tanık oldum: En sevdikleri romanlar arasında Reşat Nuri'nin eserini ille anıyorlar.

Çalıkuşu'nu kaç kez okuduğumu hatırlayamam. (En son okuyuşum, 2004'te, *Yarın Yapayalnız*'ı yazarken.) Hatırladığım hep Feride ve Feride'nin yaşadıkları. İstanbul'da, Kozyatağı'nda bir köşkte, çocukluk ve sevda masalı gibi başlayan bu romanın Anadolu'ya, bir bakıma 'kıraç' gerçekliğe açılışı, birçok okurda olduğunca, bende de silinmeyecek iz bırakmıştır. Kozyatağı

Kitaplığımdaki en eski *Çalıkuşu*, yirmi dördüncü basım. Kitabın ince kâğıt pembe kapağı hem solmuş, kırışmış, hem de bir ucundan yırtılmış. Birçok satır, birçok cümle, hatta tek başına kelimeler, mavi kalemle, kırmızı mürekkeple, fosforlu yeşille çizilmiş.

Çalıkuşu'nu bunca etkileyici kılan ne? sorusunu Birol Emil şöyle yanıtlıyor: "Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu* ile romancılığının mihverini kurmuştur ve Türk okuyucusu bu eserde, kendi romanını ve romancısını bulmuştur. Elli yıldır yapılan değerlendirmeler de umumiyetle bu yöndedir."

Birol Emil

Ama yalnız "bu yönde" mi? Eserin ününe gölge düşürülmek de istenmiştir. Reşat Nuri'nin bir Bulgar yazarının romanından 'adam akıllı' esinlendiği söylenmiştir. Romanları salt konu, olay örgüsü açısından irdelemeye kalkışan kısır bakış açısı, *Çalıkuşu*'nun o kadar 'yerli' dünyasını elbette duyumsayamayacaktı...

1980'lerde, Beylerbeyi'nde sahil kahvesinde Attilâ İlhan, *Çalıkuşu*'nun Türk toplumunda âdeta bir dönüm noktası olduğuna inandığını söylemişti. O günü yazdı sanıyordum; *Hangi Edebiyat*'ı baştan sona taradım, bulamadım. Ama onunla ırmak söyleşimizde, şu satırlara rastladım: "*Yarın Artık Bugündür* (Attilâ İlhan'ın senaryosunu yazdığı televizyon dizisi) tartışmalara yol açtı. Hatta bir arkadaş, 'Bu, netice itibariyle *Çalıkuşu*' dedi bana. 'Oradan bakarsan, Atatürk'ün *Nutuk*'u da *Çalıkuşu*'dur' dedim. Bu, Türkiye'nin bitmeyen meselesi; hâlâ aynı yerdeyiz..."

Hangi Edebiyat

Bitmeyen meseleyi özetlemiş: "Eski bir yaramız... Aydınların ille 'büyük şehirleri' tercihi ve lâfla vakit geçirmesi, buna karşılık halkın küçük şehirlerde, orada, aydınları beklemesi."

Edebiyat tarihleri, *Çalıkuşu*'nun başlangıçta piyes olarak yazıldığını belirtir. Oyunun adı *İstanbul Kızı*'ymış. Reşat Nuri, İstanbul'da iyi eğitim görmelerine rağmen, toplumda kendilerine horgörüyle bakılan kızları sevdirmek amacını güdüyormuş. (Acaba Feride, piyeste de Dame de Sion mezunu muydu?) O zamanın İstanbul Şehir Tiyatrosu Darülbedayi, *İstanbul Kızı*'nı biraz 'ağır' buluyor. Seyircinin daha çok salon komedilerinden, "santimantal" eserlerden hoşlandığını öne sürerek, *İstanbul Kızı*'nı repertuvarına almıyor.

İstanbul Kızı

Oysa, iddiaya göre, *Çalıkuşu* edebiyatımızın en çok okunmuş romanı.

Çalıkuşu'nun tefrikası başladığında imparatorluk can çekişmekte. Ankara Hükûmeti'nin mücadelesi bütün yurt için tek umut. İstanbul, dalga dalga, Ankara havadisleriyle yankılanıyor. Çalıkuşu Feride'nin Anadolu'ya açılması İstanbullu okurlara olağanüstü anlamlı gelecek; o günleri bize anlatan Tanpınar, tefrikayı okuyanların nasıl, ne çok heyecanlandıklarını, Feride'nin mutluluğuyla Kurtuluş Savaşı'nın başarısını bir tuttuklarını kaleme getirmiş.

Ankara Hükûmeti

Çalıkuşu bir aşk romanı gibi başlar. Haşarı öğrenci Feride teyzeoğlu Kâmran'a için için tutkundur. Gelgelelim aşk kırgınlığı gecikmez; düğün günü eve gelen "siyah peçeli kadın", Feride'ye Kâmran'ın bir başka gönül ilişkisi içinde olduğunu söyler. Çalıkuşu Kozyatağı'ndaki köşkten, sonra da İstanbul'dan 'kaçar'.

Fransızcasından başka altın bileziği olmayan Feride, Dame de Sion'un haşarı öğrencisi kendini birdenbire Anadolu'da, asıl yurdun, öz hayatın ortasında bulur. Böylece romancı askerî doktor babasının görevi dolayısıyla tanıdığı, gördüğü Anadolu'dan söz açma fırsatı bulur. Sonraki 'köy edebiyatı'nın ölçüsünde sert bir anlatımla kaleme getirilmiş değildir *Çalıkuşu*. Duyarlılıkla 'çizilmiş' sayfalarda, bir yurdun gönül tarihi okunabilir.

Çizilmiş diyorum, çünkü romanın her yeni sahnesinde, memleketin başka bir peyzajı, memleket insanının bir başka portresi karşımıza çıkar. Her kesimden okurun tat alabileceği sadelikte ve özellikte yazılmış *Çalıkuşu*, hiç şüphesiz, pek çok yeni roman okurunun yetişmesine de olanak sağlamıştır. Duygun gerçekçiliğinin yanı sıra, sevgi, acıma, şefkat bu romanın içdünyasını oluşturmuş; aynı içdünya romancının sonraki eserlerinde de yaşamasını sürdürmüştür.

Memleket peyzajları

'Özveri'yi sona sakladım. *Çalıkuşu*, Feride'nin Anadolu'ya açılması kadar, kendisinin, roman kişilerinin, en önemlisi, romanı okuyanların özveriye açılmalarının kılavuzudur. Bu eserde bencillik, kişisel hırs, menfaat düşkünlüğü, kibir, önyargı git git çürür, silinip gider, herkesin birbirine fedakârlığı ışıldayıp durur.

Gözümün önünde hep Feride'nin haşarılıkları, Dame de Sion'un rahibeleri, siyah peçeli kadın, düğün evi, sonra Eyüpsultan, Anado-

lu'ya gidiş, Munise... hele Munise!, Doktor Hayrullah Bey, Şeyh Yusuf Efendi... hele o zarif Şeyh Yusuf Efendi!, erkânıharp binbaşısı İhsan, Munise'nin beni her defasında ağlatan ölümü, öteki sayfalar, öteki sahneler, öteki kişiler...

Zeyniler Köyü

Çalıkuşu'nun günün birinde eskiyeceğine inanmıyorum. Zeyniler Köyü'nün tutucu Hatice Hanım'ıyla Feride'nin usul usul gelişen yakınlıkları, o dostluğun sonucunda kalbinin çok başka yönlerini keşfeden Hatice Hanım'ın hikâyesi bugünümüze bir çığlık gibi sesleniyor.

Sonra Mevlevî şeyhi, bestekâr Yusuf Efendi... Öyle bir Şeyh Yusuf Efendi ki, yaşamasını musikiye ve sanata adamış, *Çalıkuşu*'nun ona ayrılmış sayfalarında evi ince ince tasvir ediliyor: Bu evdeki çalgıları, nota defterlerini, sanatın kutsallaştığı o havayı asla unutamam.

Yusuf Efendi

"Alelade bir tahta parçasına dokunsa onu feryada" getiren Yusuf Efendi, bugün yoksunluğunu ürpererek hissettiğimiz bambaşka bir içsel yaşamı söylemiyor mu? Özünü, dünden bugüne söylemeye çalışmıyor mu?

Derken Munise: "Yorgun bir uyku içinde uyurken ağzının etrafında son bir hayat titriyor, gülümser gibi aralanmış dudakları, inci dişlerini gösteriyordu. Bu zavallı güzel şeyler, karanlık bir köy mektebinde, ruhumun içine döküldükleri dakikadan bugüne kadar beni mesut etmişlerdi..." Munise'yi kısacık mutluluğu içinde görebiliyorum. Feride'nin defterinden büyük bir gönül arınması hâlâ yansıyor. Onun, Munise'nin gülüşlerini, üzüntülerini, gözyaşlarını, Feride'ye sarılışlarını yıllar yılı yanı başımda hissettim.

Feride ve Munise; birbirini hiç tanımayan bu iki insanın kurduğu anne-kız, abla-kardeş ilişkisi benim için yarın da kalp ağrısı.

İstanbul'a küsmek

Çalıkuşu, söylemiştim, imparatorluğun başkenti İstanbul'da başlar. İstanbul'a küsen Feride'nin savrulup gittiği Anadolu, önceleri kalbini açmaz İstanbul Kızı'na. Sonra, Feride'nin sarp Hatice Hanım'a, Hatice Hanım'ın hoppa saydığı Feride'ye bağlanışları ilk adımdır.

Attilâ Ağbi, Beylerbeyi'ndeki söyleşimizi yazmamış ama; *Hangi Edebiyat*'ta, "Reşat Nuri Bey'in o alçakgönüllü tavrı ve ipekböceği sabrı ve çalışkanlığı..." diyor. *Çalıkuşu*'nu eşsiz kılan bunlar olsa gerek.

Server Bedi'de Susturulan İblis

Peyami Safa'nın bir romanını okudum. Server Bedi takma adıyla yazdıklarından. Romanın adını da söyleyeyim: *Hey Kahpe Dünya*. Kaç yılında yazıldığını, ilk basımının ne zaman yapıldığını bilmiyorum.

1944 tarihli ikinci basımdan okudum. *Hey Kahpe Dünya* enikonu ilginç bir roman. Bir defa, Peyami Safa'nın ne kadar işlek, akıcı bir kalemi olduğunu yine kanıtlıyor. Soluk soluğa, saniye ara vermeksizin okuyorsunuz. Önemsemediği, geçim derdiyle yazdığı romanları için Server Bedi ismini tercih eden Peyami Safa, çalışkanlığıyla bizi şaşırtıyor bugün. Böyle takma adla yazılmış, kimi kitap olarak yayımlanmış, kimi, gazetelerde, dergilerde tefrika halinde kalmış pek çok eseri var. Onun yazıyla geçim mücadelesini merak edenler, Beşir Ayvazoğlu'nun alabildiğine nesnel bir tutumla kaleme getirilmiş *Peyami*'sinde iz sürmeliler. Muhafazakârlığı, sağa yakınlığıyla tanınmış Peyami Safa'nın hem Demokrat Parti döneminde, hem de 27 Mayıs'ta başına gelenler bu değerli eserde belgelenir...

Akıcı, işlek

Server Bedi yalnızca bir takma ad değil. Aynı zamanda kavgacı, kavgasında muhbirliğe kadar yol aldığı söylenen Peyami Safa'nın rahatladığı, kavgasından soyunduğu ad. Örnekse, *Cumbadan Rumbaya*,

Server Bedi

Fatih-Harbiye romancısının, Doğu-Batı meselesine sağduyuyla, babacanlıkla yaklaşabildiğinin ifadesidir. *Fatih-Harbiye*'de Batı ille ölümcül, Doğu ille insancılken; Server Bedi imzalı *Cumbadan Rumbaya*'da âdeta senteze ulaşılır, Doğu'nun da, Batı'nın da anlam taşıyan yönlerinden söz açılır. *Fatih-Harbiye*'de Neriman da, Şinasi de acı çekerler, boyuna acı. *Cumbadan Rumbaya*'nın Deli Cemile'si Karagümrük'ün ortasında muhafazakâr-gelenekçi dünyaya handiyse meydan okur. Hele, sevdiği genç adamı, üniversiteli Selim'i veremden kurtarmak için çabası, edilgin, Harbiye'ye kapılıp gitmiş Neriman'ın göğüsleyemeyeceği bir çabadır...

Doğu-Batı meselesi

Sonra bir başka Server Bedi: *Selma ve Gölgesi*. Yabana atılamayacak bir verim, Karanlık Boğaziçi'nden geçen *Selma ve Gölgesi*, romanımızda uzun süre tek gotik roman örneği olarak kalmıştır. *Selma ve Gölgesi*'nde, insanoğlundaki ikinci ben, aslında bir vampirdir!..

Selma ve Gölgesi

Bu eserin gerçekte uyarlama olduğu söylenmiştir. Akla uzak değil. Romanın sonundaki Venedik, kanal, gondol, plazzo sahneleri uyarlama havasında. Ama başlangıçtaki harap Boğaziçi yalısı, Selma'yla okurun ilk karşılaşması büyüleyicidir. Burada usta bir romancı konuşur. Sönen Boğaziçi konuşur.

Harap Boğaziçi

Hey Kahpe Dünya ise kötülüğü öne çıkartıyor. Romanın baş kişisi şöyle diyor: "Kötülüğün düşmanı gündüzdür. (...) Güneş odaya girerken bu korku da benim içime girdi. Sanki bu keskin ışık beni tehdit ediyordu. Sanki siyah gecenin derin karanlıkları içinde yaptığım bu korkunç işe ait esrarımı taşıyan kalbimi güneş aydınlatacak, bütün insanların gözleri önüne açacak ve benim ne alçak bir haydut olduğumu herkes anlayacaktır."

Şerif Mardin ileri sürmüştü: Romanımızda dèmon'un, iblisliğin, şeytancalığın olmadığı kanısındaydı. Kötücüllük konuşmuyordu bizim romanımızda. Öyleyken, hayatımızda da, kötücüllüğü bir anlamda örtbas ediyorduk...

Kolay okunsun diye yazılmış, hafif *Hey Kahpe Dünya*'da kötücüllük bir slogan niteliğinde. Roman bu yönüyle büsbütün ilginç. Dönem, II. Abdülhamid'in tahttan indirilişinden sonraya rastlıyor. İstanbul, bir paşa köşkü, Havuzbaşı'nda. Paşa, müstebitler, Sultan Hamid yardakçıları arasında sayılıyor. Ne var ki servetine dokunulmamış. Paşanın ağır ta-



Halil Paşa, "Çengelköy" (Lüset-Mustafa Taviloğlu koleksiyonu)

hakkümü şimdi köşkte, ailesi üzerinde hüküm sürüyor. Paşanın oğlu Haldun, baskılar sonucu kötülüğe, iblise gönül verecektir. O kadar ki, gözü önünde babasının öldürülmesi bile Haldun'da vicdan azabı uyandırmaz. Bir yandan da romancı, üstelik, muhafazakâr olduğunu söyleyegeldiğimiz bir romancı, her türlü istibdatın eninde sonunda kendine, sadece kendine yıkım hazırlayacağını dile getirmektedir.

Hey Kahpe Dünya'da Haldun'u yoldan çıkmışlığa götüren toplumsal ve bireysel sebepler hayli yalın anlatılmış. Haldun, serseriliğin savunusuna girişmekten kaçınmıyor. Şu satırlar, şüphesiz cesur bir gözlemin sonucu: "Mesleksiz adamlara serseri diyorlar. Bu çok yanlış: Serserilik bir meslektir, usulü ve kaideleri, tarihi ve ananeleri, şerefi ve menfaati vardır."

Haldun, "köprünün altında" yatan serserilerin, köşklerde yaşayanlardan daha "şerefli" olduklarını her fırsatta hatırlıyor, görüşünü inandırıcı kılmaya çalışıyor. *Hey Kahpe Dünya*, bir bakıma kurulu düzenin değer yargılarına şiddetle itiraz ediyor. İtirazını, gitgide, bir

Köprüaltında yatanlar

dünya görüşü olarak sunuyor. Devrin zabıtasından söz açarken, günümüzde bile kolay kolay yazılamayacak olumsuz eleştirilerle donanıyor.

Yalnız zabıta değil; dünün siyaseti, II. Abdülhamid yönetimi de yerin dibine yatırılıyor, İttihat ve Terakki'nin yalandan ibaret özgürlükçü tutumu da. Cemiyette ferdin kıstırılmışlık içinde yaşadığı vurgulanıyor. Sözümona değişen siyasetler, 'kıstırılmışlığı' hiçbir şekilde sona erdirmiyor. Tam tersine, ferdi kıstırmayı kendi varlık sebebi sayıyor! İki çıkış yolu var, Haldun'a göre: Ya düzene ayak uyduracaksınız, ya da, düzen dışı kalacak, bir 'suçlu' olup çıkacaksınız...

Türk polisi

Hırpalayıcı, iblisçe tespitler yüz elli sayfayı aşkın sürdükten sonra; Haldun, baştan çıkardığını sandığı evli bir kadının "Türk polisinin hizmetinde" olduğunu öğrenecektir. Roman boyu anlattıklarını da zaten hapisanede yazdığını belirtecektir. Suçlu cezasını çekerken...

Esrarkeş kahveleri

Server Bedi'nin tasvir ettiği müthiş mekânlar var. Tavukpazarı'ndaki esrarkeş kahvelerinden tutun da, Kasımpaşa'da gizli bir randevuevine kadar, karanlık, yeraltı dünyasına ait bu mekânlar yarın öbür gün temizlenip ortadan kalkacak iyimserliğiyle noktalanıyor. Yani *Hey Kahpe Dünya*'da iblis yenik düşüyor. Daha doğrusu, her dönemin değişmez sansür anlayışı, iblisi yenik düşürüyor. İşin tuhafı, iblis hayatta yenik düşmüyor. *Hey Kahpe Dünya*'nın kaleme alındığı günden günümüze varlığını şiddetle koruyor.

Çifte ahlâk

Romancının sezgisini durduran neydi diye sormam herhalde yersiz kaçar. Romancı, gördüğü ve bize göstermek istediği iblisçe gerçeklikten bile isteye vazgeçmiyordu. Toplumsal hayatı evirip çeviren çifte ahlâk anlayışı, iblisin kapalı kapılar ardında saltanat kurmasına rıza gösterirken, sanat eserinde teşrih masasına yatırılmasını hoş karşılamıyordu. *Hey Kahpe Dünya*'daki cesur sayfaları yazabilmek için çare, bir noktadan sonra, kurulu düzenin yaptırımlarına boyun eğmekti, Server Bedi de ister istemez öyle yapıyordu... İblisin düşüncede, sanat eserinde konuşmasını yasaklayan anlayış, her gün, her dakika iblisle kucak kucağa yaşamaktan yoksa hoşnut mu?

Unuttuğumuz Mahmut Yesarî

10 Mayıs 1933

Zamanlardan 10 Mayıs 1933. Sedat Simavi'nin İstanbul'da yayımlanan haftalık Yedigün dergisi, "Yedigün için çalışan arkadaşlarımız"ı tanıtıyor. Bu hafta Ömer Rıza (Doğrul), Mahmut Yesarî'yi anlatmış:

"Nice nice geceleri karşı karşıya sabahladık, fakat iş masası etrafında! Yesarî çalışmaya başladı mı, mutlaka sabahlar! Sabahtan akşama kadar çalışmamasının sebebi, günün gürültüsüdür. Fakat gecenin sessizliği ve huzuru kafasını ve kalemini işletir ve Yesarî bütün gece yorulmadan, yorulursa dinlenmeden yazı yazar!"

Defterler defterler...

Tertemiz yazarmış Mahmut Yesarî, bir deftere yazarmış, defterler defterler, hangi sayfayı açsanız, tek bir karalama yok! Devam ediyor Ömer Rıza:

"Yesarî'nin en çok muvaffak olan romancılarımızdan, dilimizi zenginleştiren ve edebiyatımızı kuvvetlendiren muharrirlerden olduğunu, eserleri ispat eder. Bu eserlerin samimi bir rağbet gördüğünü, karileri (okurları) tarafından ne kadar iyi takdir edildiğini ve sevildiğini yakından gördüm. Kendim de bu karilerin sınıfında bulunmakla bahtiyarlık duyarım."

Yarı romancı, yarı gazeteci

Mahmut Yesarî henüz büyük şöhrettir. Yalnız Yedigün'de değil; dönemin belli başlı gazetelerinde, dergilerinde hikâyeleri, yazıları, tefrika romanları yayımlanır. Okurlar, henüz edebiyattan, sanattan, edebiyatımızın özellikle romantizme açılmış sayfalarından tat almakta. Mahmut Yesarî tarzı edebiyat adamları, yarı romancı yarı gazeteci, okurun ilgisini diri tutmakta.

Mahmut Yesarî'yi görmeme elbette imkân yoktu: Doğumumdan önce ölmüş. Ama onunla gizli, gizemli bir dostluk bağı vardı aramda. Bu, *Çulluk*'un bendeki öyküsüdür. Daha doğrusu, *Çulluk*'u 'okuyamama'nın, ya da, yıllar sonra okuyabilmenin öyküsüdür.

Çulluk, Mahmut Yesarî'nin en önemli romanı kabul ediliyor. Ama yazar, daha önce *Çoban Yıldızı*'yla ünlenmiş. *Çoban Yıldızı* 1925'te, *Çulluk* iki yıl sonra yayımlanmış. *Çulluk*, yeni alfabeye çevrimyazı için 1990'ları bekleyecek. Ancak o tarihte, M. Sabri Koz'un çevrimyazısından *Çulluk*'u okuyabileceğim...

Bugünün okurları -fonda hemen hep İstanbul'u anlatmış- Mahmut Yesarî'yi tanıyorlar mı? Tanıyanlar, ne ölçüde tanıyor, okuyor? Mahmut Yesarî de, söylemeye gerek yok, edebiyatımızın unutulmuş emekçilerinden. Eserleri galiba yeniden yayımlanmıyor bugün.

Büyük hattat Yesarîzâde

5 Mayıs 1895'te doğmuş, İstanbul'da. Büyük hattat Yesarîzâde'nin torunuymuş. Çanakkale Savaşı'na katılmış. Dönüşte yazı hayatına atılıyor, önce, mizah dergilerine karikatürler çiziyor, sonra, 16 Ağustos 1945'te ölünceye kadar, kalemiyle geçinebilme tasası çekecek. Necatigil, sözlüğünde şu sızılı cümleye yer vermiş: "Otuz yılı aşkın sürekli çalışma sonunda, Yakacık Sanatoryumu'nda veremden öldü." Çamlıca'da gömülüymüş. Mezarı duruyor mu? Mezarını arayıp soran var mı?

Su Sinekleri

Yazdığı romanlardan *Su Sinekleri*'ni (1932) okumamışken, bir ad olarak işitmiştim. Romandan söz açıldığını -nerede, ne zaman; herhalde çocukluğumda, Kadıköyü'nde...- yine işitir gibiyim. Hatta bir bahçe; hasır koltuklar, hasır masa... *Su Sinekleri*, 'sinema delisi kızlar'ın öykülenmesiymiş. 1930'lu yıllarda, sinema, bizde başlıbaşına toplumsal endişe. Gençliği çılgınlıklara alıp götürmesinden korkuluyor. Mahmut Yesarî toplumdaki yaklaşımı romana aktarmış.

Eseri okuyunca, ister istemez şaşıracaktım: Romanın kahramanı genç kızlar, içlerinden birinin orta yaştaki annesi, sinemaya öylesine

kapılıyorlar ki, Hollywood yapımı filmlerdeki serüvenleri İstanbul'da yaşamaya kalkışıyorlar, yıkımdan yıkıma, uçurumdan uçuruma sürükleniyorlar. (1980'lerde bir söyleşimizde, *Su Sinekleri*'ni Çetin Altan'ın da hatırlayageldiğini öğrenecektim.)

İşin tuhafı, anababaların endişesi, meselâ Yedigün'ün haberlerine, röportajlarına handiyse hiç yansımamış: Otuzların Yedigün'lerinde boyuna sinema yıldızları, Hollywood beliriyor; yeni çevrilen Türk filmleri, ilk oyuncularımızın yaşama biçimleri, evleri, gardıropları...

Derken, İnkılâp Kitabevi'nin yayınları arasında *Pervin Abla*'yı buldum. Bu roman ilk kez 1927'de basılmış. İstanbul'un yarı kentsoylu, yarı bohem çevrelerini yansıtıyor. Mahmut Yesarî incelikli ruh çözümlemeleri yazmış. *Türk Romanından Altın Sayfalar*'ı hazırlarken, *Pervin Abla*'yı tercih etmiştim. İlk gençliğimde derin iz bıraktığı için. Bugün olsa, belki *Çulluk*'u seçerdim...

Pervin Abla

Mahmut Yesarî'nin romancılık anlayışı Hüseyin Rahmi'den uzak izdüşümlerle, Reşat Nuri yatkınlığı ve Aka Gündüz kardeşliğiyle, okura roman sanatını âdeta bir an önce sevdirmek arzusunda odaklandırılabilir. O yıllarda böylesi romancılara 'halk romancısı' denmiş. Romanın, roman okumanın toplum hayatına, ferdin hayatına anlam katacağına gerçekten güvenilmiş.

Hüseyin Rahmi, Reşat Nuri, Aka Gündüz

Sevgi, merhamet dolu, okur yetiştirmeye özlemli bu romancılığı Nihat Sami Banarlı şöyle yorumluyor:

"Umumiyetle aşk maceraları, kadın-erkek yakınlaşmaları etrafında yazılan bu romanlarda hissî ve romantik sahnelerden ziyade, renk değiştirmekte olan bir cemiyetin hayatını karikatürize eden, meraklı ve realist özellikler vardır."

İşte, *Sevda İhtikârı* (1934) çalışma hayatına atılmış genç kızlarla delikanlıların yeni toplumda birbirlerini tanıma fırsatına eğilir. *Sağanak Altında* (1943) kadın-erkek ilişkisinin problemli yönlerini tahlil ederek, roman okuruna kişisel sorunları için yanıtlar getirir. *Dağ Rüzgârları* (1939) onmaz acılardan sonra yaşama sevincine yeniden çağrıdır.

En sevdiğim Mahmut Yesarî kitabı ise *Yakacık Mektupları*'dır. 1938'de ilk basımı yapılan, öyküler, gözlemler, izlenimler derlemesi, adından da anlaşılabileceği gibi, o zamanki sayfiye yöresi Yakacık'ın,

bu arada Yakacık Sanatoryumu'nun topografyasını çıkarır. Yakacık, dingin, pastoral bir görünümle anılmıştır.

"Akşam Garipliği"

Yakacık Mektupları'nda, vereme yakalanmış küçük bir çocuğun bekleyişini, yalnızlık acısını dile getiren "Akşam Garipliği" öyküsü, bence, edebiyatımızın en yalın, en dokunaklı öykülerinden biridir. Sadece "Akşam Garipliği" Mahmut Yesarî'yi yarın da okunur kılacak.

Geçmişin romanlarını öğrenebildiğim antolojisinde, "Olaylar" diye yazmıştı Cevdet Kudret, *Çulluk*'tan söz açarken, "İstanbul'un bir tütün fabrikasında (birinci bölüm) ve adı verilmeyen bir Anadolu köyünde (ikinci bölüm) geçer. Eser, o devirde hemen hiç değinilmeyen fabrika ve pek az değişen köy çevrelerini ele alması bakımından dikkate değer."

"Reji" fabrikası

Bu 'fabrika çevreleri' deyişi ilgimi çekerdi. Cibali'de, Eyüpsultan'a giderken önünden geçtiğimiz "Reji" fabrikasının anlatıldığı tek bir romana rastlamamıştım.

Çulluk'u yılların merakıyla okuyacaktım. Cevdet Kudret'in de alıntıladığı "tütün fabrikasının lokantası" sahnesi yurdun birçok yoksulluğunda -ne yazık ki- varlığını bugün hâlâ koruyor:

Çinko kaplı masalar

"Burası kirli çıplak duvarlı, büyük bir oda idi. Döşeme tahtaları yağ lekeleriyle yer yer parlıyordu. İki yanlara, üzerleri çinko kaplı, uzun mustatil (dikdörtgen) masalar, bu masaların kenarlarına da alçak, tahta sıralar konmuştu. Pencere tarafındaki köşede, üstünde yuvarlak bir yoğurt tenekesi, fasulye piyazı, ciğer tavası konulmuş büyük kayık tabaklar, hazırlop yumurta, ekmek, peynir, limon, şıra şişesi duran, çaprazlama yüksek bir tezgâh vardı."

Emile Zola'nın *Meyhane*'si günümüzde bir klasik olarak okunuyor. *Çulluk* seksen yıl boyunca hemen hiç okunmadığından olacak, *Meyhane*'nin Fransa'daki işlevini yerine getirememiş. *Çulluk* unutulmuş. Birçok işlikte, bugün, çıplak kirli duvarlar şimdi daha ürkünç.

Bu Şehirde Edip Cansever'le...

'Şair' Edip Cansever'i, gençliğimin unutulmaz edebiyat dergisi Yeni Dergi'nin sayfalarında tanıdım. Bunlar, *Çağrılmayan Yakup*'ta (1966) yer alan şiirlerdir: Kitaba ad veren şiir, "Cadı Ağacı", "Dökümcü Niko ve Arkadaşları". Hemen vurgulamalıyım: "Çağrılmayan Yakup" bizim kuşakta şiirseverlerin ezbere bildiği şiirdi. Bazı kişiler tanıdım, 1970'lerde, o uzun, güzel şiiri ezberden söylerlerdi.

Çağrılmayan Yakup

Yeni Dergi'deki şiirler gönlümü çeldiğinden, Sahaflar Çarşısı'na bu kez Edip Cansever'in kitaplarını devşirmek için gittiğimi hatırlıyorum. Soğuk güz öğleden sonrasıydı. Elif Kitabevi'nde *Yer Çekimli Karanfil*, *Petrol* yoktu ama, *Umutsuzlar Parkı*'nı, *Nerde Antigone*'yi, *Tragedyalar*'ı elimle koymuşçasına bulmuştum. *Umutsuzlar Parkı* sadece adıyla bile beni çok etkilemiştir. Esinlenerek, suluboya bir resim yapmaya çalıştım, beceremedim. Sonra bir de pastel boyayla...

Tragedyalar'ın etkisi daha derin oldu. Şiirlerinde mekânı eni konu soyutlamayı seven Edip Cansever, *Tragedyalar*'da İstanbul'dan, yaşadığım, doğup büyüdüğüm şehirden, soyutlamayı bir yana bırakarak söz açıyordu.

Tragedyalar'da İstanbul

Gerçi onun İstanbul'u yine adlandırılıp sanlandırılmış değildi. Ama Ermenileriyle, Beyaz Ruslarıyla, pasajları, taş yapıları, kiliseleri, dük-

kânları, hele piyano tamircileriyle bütün bir Beyoğlu belirir yiter, yiter belirir. Daha *Tragedyalar*'da Edip Cansever'in şiiri romanla haşırneşirliğini söyler. Bu uzun şiirde Virginia Woolf'un *Dalgalar*'ını çağrıştırır bir hava eser. (Esinlenme değil! Sadece hayatı alımlayışta aynı kaygı.)

'İnsan' Edip Cansever'i, 1968'de, *Cumartesi Yalnızlığı*'nı yayımladıktan sonra tanıdım. İlk kitabım aracı oldu: Şairleri, yazarları tanıdım. Romancıların, hikâyecilerin çevresindeydim artık, kıyısından köşesinden.

Edip Cansever çok farklıydı. Tanıştığımız gün, usta-çırak ilişkisini, ona hayranlığımı handiyse görmezden gelerek, yadsıyarak, ağbisiz mağbisiz "Edip" dedirtti kendine, önceleri çok utanırdım, öylece adıyla hitap etmek! Sonra alıştım. Belki bu yüzden, değer verdiğim genç yazar arkadaşlarımın bana "Selim" demelerini istiyorum şimdilerde. Aradan çekilsin diye yıllar...

Cumartesi Yalnızlığı'nı okudu. Yaz başlangıcı, bir gün Edip Cansever'e gittim, Kapalıçarşı'ya. Edip Cansever'in Kapalıçarşı'da, baba mesleği, antikacı dükkânı vardı. Nuruosmaniye kapısından girince, dümdüz yürüyün, ikinci sokağa sapın. Güzel bir dükkân, camekânında arada değişen seçkin antika parçalar...

Kapalıçarşı

Birlikte çıktık. (Edip Cansever antikacılık işlerini hepten ortağına bırakmıştı.) Ankara Yokuşu'ndan inerken, *Cumartesi Yalnızlığı*'na yönelik eleştirilerini söyledi. Yalnızca "Yürek Burkuntuları" hikâyesini beğenmişti. "Gerisini yazmasan da olurdu" diyordu. Yürüyorduk. İçim kan ağlıyordu; kırılmıştım. Sevdiğim bir şairden uzaklaşıyordum. Bir daha şiirlerini okumayacağım diyordum içimden.

Ankara Yokuşu

Birlikte Gar Lokantası'na gittik. Daha doğrusu Edip Cansever beni dâvet etti. Üzüldüğümü elbette ayırt etmişti, ama eleştirmekten vazgeçmedi. İnanılmaz bir sezgi, duyuş! Nezihe Meriç'ten, Oktay Akbal'dan etkilendiğimi ilk Edip Cansever söylemiştir. Ekliyordu: "Etkilenmek edebiyatın gereği, kendinin kılabilirsen..." Sonra yine ısrarla "Yürek Burkuntuları"... Bugün düşünüyorum da, ne kadar haklıydı...

Gar Lokantası

Edip Cansever'e kırgınlığım çabuk geçti. Arada yine gidiyordum Kapalıçarşı'daki dükkâna. Bir defasında, üstteki küçücük odaya çıktık: Şairin çalışma odası. Tepe penceresi gökyüzüne bakan bu odayı hiç

unutmadım. Ufarak yazı masası, iskemle ve avuç içi kadar gökyüzü gören tepe penceresi.

Bir başka yer, unutamadığım, Taksim Gezisi içindeki koltuk meyhanesidir. Açık havada. Aslında şık bir barakaydı. Orada bazı akşamüzerleri oturduk. Yüksek tabureler, mermer tezgâh. Şairin edebiyata duyduğu ürperti verici bağlılığı yaşadım. Çağlar öncesiyle yarışmak da diyebilirim buna. Meselâ *Hamlet*'i yeniden yazmak isterdi Edip Cansever. Ancak o zaman, Shakespeare'le boy ölçüştüğünde 'şair' olduğuna inanabilecekti. Sonra, her defasında, umutsuzluk devreye girer, *Hamlet* tasarısı düşlerde kalırdı.

Hamlet'i yeniden yazmak

1970'te *Kirli Ağustos* yayımlandı. *Kirli Ağustos*, benim için, Türkçe'de Akdeniz duyarlığı için yazılmış en güzel şiir kitabıdır. *Her Gece Bodrum*'u yazarken *Kirli Ağustos*'u birçok kez okudum, başucumdan ayırmadım. Bir anlamda, "Kirli Ağustos" şiirinden esinlendiklerimin romanını yazmak istiyordum. Ya da, bu şiir, yazmaya çalıştığım romanın billûrlaşmış haliydi. Hele şu dizeler:

Kirli Ağustos

Başka değil, yokluğu görmek için
Kirli Ağustos! Gözkapaklarımı da yaktım sonunda.

1976'da *Her Gece Bodrum* yayımlandı. Edip Cansever'e imzalarken çok kaygılıydım, sahne gözümün önündedir: Beyoğlu'nda, Galatasaray Lisesi'nin karşısındaki Degüstasyon Lokantası'ndayız. Çantamdan kitabı çıkarıp veriyorum. Kemküm bir şeyler de söylemeye çalışıyorum.

Edip Cansever kendinden sonraki kuşağa sevgisini hiçbir zaman esirgemedi. Romanı bitirir bitirmez beni aradı; (gerçi ortak dostumuz Armağan İlkin'den öğrenmiştim!) "Tamam! Artık kendinsin!" diyordu. 1978'de Füsun Akatlı "Edip Cansever'le Konuşma"yı yayımladı. Füsun Akatlı soruyor: "Hangi romanları seversin? İster örnek ver, ister genel olarak söyle." Akatlı'nın duraksayarak sorması, 'genel' demesi bile edebiyat dünyamızın cimriliğine işaret değil mi? Edip Cansever, "İkisini de yapayım" diye yanıtlıyor, "*Tutunamayanlar*, *Raziye*, *Her Gece Bodrum*, bunlar benim çok sevdiğim romanlar..." Sevinçten uçtuğumu söylememe gerek yok herhalde.

Zaman, *Ben Ruhi Bey Nasılım*'a, *Bezik Oynayan Kadınlar*'a -ikisi de bence şiir-romandır-, *Şairin Seyir Defteri*'ne hayranlıklarla geçti. Çok çabuk geçti. Cumartesi akşamları âdeta bir 'edebî salon' olan Nahit

Hanım'ın evinde, yaz akşamları Rumelihisarı'nda, kimileyin Cansever'lerin Bebek'teki giriş katında, sonra Etiler'deki yeni evde.

Tek ülkü şiir

Edip Cansever'i bugün çok özlüyorum. Hayatının tek ülküsüydü şiir. Bunu hemen hissederdiniz. Size de usul usul geçirirdi o duygusunu. Siz de artık edebiyattan başka bir şey düşünmez olurdunuz. Bebek'teki Şadırvan'da saatlerce söyleştiğimizi hatırlarım, Dıranas'ın "Kar" şiiri için.

"*İnsanın insana verebileceği en değerli şey / Yalnızlıktır*" dizelerinin şairi gibi yitirdiğim, kim bilir kaç yıldır yokluğunu yaşadığım bir başka yakınım, demin andığım çevirmen Armağan İlkin'dir. Armağan, kocası Altan, Edip Cansever, bazan eşi Mefaret Hanım, Nahit Hanım'a gidilmemiş cumartesiler, hele yaz mevsimiyse, Arnavutköyü'ndeki Kaptan'a giderdik. Tam Boğaziçi'ne özgü bir lokanta. O zamanlar önünden 'kazıklı yol' geçmemiş.

O lokantaların kendine özgü bir kokusu olur. Biraz deniz, yosun kokar, biraz deniz mahsulü, biraz da anason. Yazları pencere kenarında oturulur. Pencereler açıktır; yel, esinti, şıpırtılı deniz. Daha içeriye girerken serinlik tadılır. Güzel akşamlardı. Meselâ Armağan, E. M. Forster'dan *Meleklerin Uğramadığı Yer*'in çevirisini bitirmişti, Forster konuşuluyordu. Forster'ın roman sanatını çözümleme konusundaki uçsuz bucaksız sezgisi!.. Meselâ Edip Cansever *Sevda ile Sevgi*'deki şiirlerinden birini yazmaktadır, daha o gün, taptaze o dize: "*Anılar, anılar, belki hepsi bir kelime.*"

Millet Kütüphanesi

Biricik Edip Cansever'in de anılarında bir İstanbul vardı: İlk şiir heveslerinin üşüştüğü Kumkapı, ortaokul yılları, Fatih'teki Millet Kütüphanesi'ne gidip gelişler, geçmiş zamanın edebiyat dergileri cilt cilt. Ekmek karneli yıllarmış...

Bir defasında, gençliğinin anılarından bir oyun yazmak istediğini söylemişti. İsmini elbette hatırlıyorum: *Gereksiz Bir Hüzün Sanki*... Sonra, *Gereksiz Bir Hüzün Sanki*, yarım kalan son şiirinde bir dize oldu.

İSTANBUL'U İSTANBUL YAPANLAR






Tuhaf Bir İstanbullu...

Hangi anı yazısında okumuştum, hatırlamıyorum: İbnülemin, evinden pek çıkmazken, nice zamanlar dört duvar arasında yaşamayı tercih etmişken, manolyaları çok severmiş. Yaz başlangıçlarında, hep, manolyaların açıp açmadığını sorarmış. Manolyanın 'alaturka' bir çiçek olduğunu ille söylermiş.

İbnülemin kim? diye soranlar çıkacak. Tanpınar, onun için 'Cihan kaynanası' diyor. Bize bıraktığı yazılı miras bir benzerini bulamayacağımız 'servet, hazine, define' iken onu tanımıyor, onun eserinden yararlanmıyoruz. Belki yalnızca meraklısı bu eserle haşır neşir.

'Cihan kaynanası'

İstanbul'da, 1870 yılında doğan İbnülemin Mahmud Kemal İnal edebiyat tarihçisi, yaşamöyküsü yazarı, kendine özgü, ilginç, önemli bir araştırmacı. Necatigil, sözlüğünde saptamış: "Pek çok eseri arasında en önemlileri tarih, biyografi, monografi alanlarında, ciddî bir emek ürünü olan araştırmalardır."

1870

Necatigil, 1918 sonrasında yayımlanan, Şeyhülislâm Yahya, Hersekli Arif Hikmet, Leskofçalı Galip divanlarına uzun önsözlerini, etraflı tanıtmalarını özellikle anıyor.

Çocukluğunda arkadaşı Mehmet Âkif'le birlikte şiir söylemeye başlayan İbnülemin'in başından geçenler, çağdaşlarının da başına gelmiş

şeylerdir. Yazarımız yirmi sekiz yaşındayken *Sabih* adlı tarihî bir hikâye yazar ve Selânik Asır gazetesinde tefrika ettirir. *Sabih*, Namık Kemal'in *Cezmi*'sini andırır bir eserdir.

Özetlemek gerekirse; Cezmi, Kırım şehzadelerinden Âdil Giray'ın karmaşık ve fırtınalı aşk ilişkileri dolaylarında bir roman. İran'da tutsak Âdil Giray'a şahın eşi Şehriyar âşık oluyor, Âdil Giray ise şahın kızkardeşi Perihan'a tutuluyor. (Tarihler bu kanlı aşkı ayrıntılarıyla işlemiş.) Cezmi ise, şair, binici ve sipahi. Onlara yardım için İran'a gitmiş...

Sabih

Sabih'in anlattığı öykü neydi; okumadım, okumak isterdim. *Cezmi* gibi on yedinci yüzyılda mı geçiyordu? İbnülemin de, Namık Kemal gibi, 'atak' bir konuyu mu dile getirmişti?

Sabih, "ihtilâlnâme" sayılarak jurnallendiğinden, İbnülemin'le devlet görevlisi babası gözden düşmüşler. Dönem, pek çok yazının çizinin ihtilâlnâme sayıldığı dönem.

Ne var ki, genç hikâyeci, Sultan Hamid'in tahttan indirilmesinden sonra, evrakların ve jurnallerin incelenmesi komisyonuna seçilecektir. (On binlerce evrakla, jurnalle karşılaşması, bunları incelemesi; ondaki çılgınca ayrıntı tespiti tutkusuna başlangıç olabilir mi?)

Yıldızı bir kez daha parlamış. Fakat sonra yine sönecektir.

Birinci Cihan Harbi

Yalnızca araştırmak, evrak devşirmek, belge toplamak ve bu çabasını yazıya geçirmek için yaratılmış bu adam Birinci Cihan Harbi'nde evinin işgal edildiğini görür. Birbirinden değerli yazmaları insafsızca tahrip edilir. Evrakı didik didik karıştırılır. Basılı eserler koleksiyonu yakılır. Hunharlığa yol açan gerekçe, tahmin edilebileceği gibi, akıl ve vicdan dışı. Ama, İbnülemin'i dış dünyadan büsbütün uzaklaştırdığı muhakkak.

1957 Mayıs

1957 Mayıs'ında ölünceye kadar, yükselişle düşüş arasındaki bu gelgit onun hayatında hep sürecektir. Cumhuriyet döneminde Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nin müdürüdür; 1936'da emekliye ayrılır. Her şeyin 'çiğ' bir yeniliğe koşuşturduğu günlerde, geçmiş kültürün bekçisi oluşu 'muhafazakârlığının' kanıtı sayılır. Kendilerini yenilikçi sananlar, gözlerinin önündeki değerden habersiz kalır. İbnülemin'in kültürel muhafazakârlığı anlaşılmaz; kendisi de yeni dünyadan iltifat görmeye gönül indirmez.

Eski eserlere, antikalaşmış eşyaya, hurda evraka gönülden bağlılığı, âdeta birer canlı varlıkmışçasına hepsine şefkat duyuşu İbnülemin Mahmud Kemal'i tanıyanlarca anlatılagelmiştir. Hiç evlenmemiş. Entariden pek vazgeçmemiş. Fotoğraflarında şirin bir çehreyle bizi tepeden tırnağa hâlâ süzüyor; kaydedilecek bir şeyler araştırırcasına.

Entarili adam

Vurgulamak istiyorum: Mâziden duyduğu zevk, kendince bir ekinsel süreklilik ihtiyacı, geçmişi koruma, hatta olduğu gibi muhafaza etme, saklama tutkusu, yeni toplumda karşılık bulamaz. Yeni toplumun 'yeni muhafazakârlığı' eskiden, mâziden vazgeçmek, büsbütün kurtulmaktır.

Yeni muhafazakârlık

Yalnız bir adammış. -Bir iki paragrafta harikulâde bir roman kişisi çizen- Tanpınar'dan dinleyelim:

"Bu mâzi adamında ancak uzun araştırmalarla veya şaşırtıcı tesadüflerle ele geçirebileceğimiz, zamanından kopmuş şeylerin lezzeti vardı. Beni asıl ona bağlayan şey, bu hali ve biraz da onun tabiî neticesi olan yalnızlığı idi.

İbnülemin Mahmud Kemal Bey, bu yalnızlığın farkında mıydı? Burasını pek zannetmem, fakat onun emrinde yaşadığı muhakkaktı. Kendisini, o tatlı ve yapmacağı bol hiddetlerle, şahsına mahsus bin türlü anlaşmazlığa götüren şey de bence hep bu yalnızlıktan, daha doğrusu hayatla mevcudiyeti zarurî olan birtakım bağların yokluğundan gelirdi.

Yalnızlığa hiç tahammül edemeyen bir yaradılışta olmasına rağmen, zamanına karşı bir sorumluluk, etrafıyla olan münasebetlerine, hürriyet fikrinin ötesinde bir ihtiyarîlik katıyordu. Meclisinde bunu ister istemez sezdiğiniz için, her lâhza coşturmasını bildiği neşeye daima biraz hüzün karışırdı."

Eklemek istiyorum: Bu soydan yalnızların hepsinde olduğunca...

İşhanı

Yeni muhafazakârlarca değeri kavranmayan İbnülemin'in yakasını kederler, kayboluşlar, korumayışlar, ölümünden sonra da bırakmayacaktır. Kıymetli koleksiyonunu Üniversite Kitaplığı'na bağışlayan yazar, konağını da İlim Yayma Cemiyeti'yle İmam Hatip Okulu'nun kuruluşuna bağışlar. Konak çok geçmeden yıktırılır; yerine İbnülemin 'işhanı' yaptırılır.

Yazarımız son asır elbette on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın başlangıcı şairlerini, sadrazamlarını, hattatları ayrı ayrı eserlerde günü-

müze tanıtmak istemiştir. *Son Asır Şairleri*, inanılmaz kalabalıkta bir kadrodur. Ayrıntı bolluğunun çılgınlık kertesinde derlendiği bu eserler, eski edebiyat, biyografi anlayışının olağanüstü güzellikteki örnekleridir.

Bu eserlerde -satır aralarında- herkes birbiri hakkında konuşur, birbirini âdeta yargılar. Yargılar daima çelişir, bir sonraki bir öncekini tutmaz. İbnülemin'in hafızası tıkır tıkır işleyen saat gibi çalışır; inanılmaz sayıda bir evrak ifşaatı boy gösterir ve hal tercümeleri işin içinden kolay kolay çıkılamaz sırlara dönüşür. Bütün bunlar başlı başına bir dünya, bugün artık temelli dışımızda kalmış birer âlemdir.

Hoş Sadâ

Hoş Sadâ adlı kitabında musikimizin sanatkârlarını yaşantıları ve fıkralarıyla dile getiren İbnülemin'in, bir de, bütünüyle yayımlanmamış güncesi vardır. Bir eski zaman adamının değişen koşullar, farklılaşan toplumsal çevre karşısındaki derin şaşkınlığını, öfke ve nefretini bu günceden yakalayabiliriz. İleri yaşına rağmen yazarın belleği pırıl pırıldır; yaşadığı her şeyi, ölüme yaklaşırken bile, güncesine geçirmeye devam eder:

Günce

"21 Mayıs, Salı / Hava sabahleyin açıktı, sonra kapandı. 6'dan sonra Tahsin geldi, iğne yaptı. Çay içtim, yağlı simit yedim... Kâzım İsmail, Ali Eşref, operatör kudemâdan Ali Rıza ve birçok asistan geldi. Her türlü mukaddemât hazır, yarın da kan alınacağından perşembe ameliye muhtemeldir. Ali Eşref'in kulağına, 'Beni çolukçocuğun eline bırakmayınız!' dedim. O ve Kâzım: 'Öyle şey mi olur?' dediler. Mistâ geldi. Ahmed'in dün gönderip pişirilmek üzere iade ettiğim kılıç balığı kebabı, yeşil salata ve biriken hediye portakallardan getirdi. (...) gelip yemeklere gözlerini dikerek: 'Ne güzel yemekleriniz var!' dedi, boğazımda kaldı. 'Gel, vereyim!' dedim. Defoldu. Açgözlü melûn. Tuzlu su zerkettiler..."

Alaturka çiçekler

Hatırlıyorum, çocukluğumda her büyük bahçede manolya ağaçları, İbnülemin Mahmud Kemal'den habersizken, onun alaturka çiçekleri açar açardı. Bu bahçeler de birer ikişer yok edildi. Manolya ağaçlarının tek tük ayakta kalanları, şimdi, toz toprak yollarda, devcileyin apartmanların daracık aralarına sıkıştılar...

70 Yıllık Türk Resminin İzinde

Sakıp Sabancı Müzesi'ndeki *Batı'ya Yolculuk/Türk Resminin 70 Yıllık Serüveni* sergisi beni büyüledi. Sergi, 30 Haziran 2009 tarihine kadar açık kalacak. O dünyayı bir kez daha yaşamak istiyorum. Ferit Edgü'yle Nazan Ölçer'e, sergi için emeği geçen herkese teşekkür etmeyi unutmayarak.

Batı'ya Yolculuk sorular, savruluşlar getirdi ardı sıra:

Osmanlı - Türk sanatı

Gerçek sanat eserini yenilikçi tutumu, seçimi, tercihi dolayısıyla yadsımak, yadsıyabilmek olası mı?

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı-Türk sanatı Batı kültürlerinin benimsemiş olduğu resimle yakınlık kurdu. Hatta, özdeşlik. Bir bakıma, Osmanlı-Türk sanatı bazı yasakları kırıyordu. Yazık ki anılarda yer almamış: Batılı anlamda resim yapmış ilk sanatçılarımız kim bilir ne kadar yadırgandılar. Toplumun tepkisini çektiler. Ama yaptıkları resme inanıyorlardı. Bu inançları bir ülkü olup çıktı.

İstanbul'un Ortası

Malik Aksel, *İstanbul'un Ortası* adlı değerli kitabında, Mihri Müşfik Hanım'ın, dönemin yetkili kişilerine baş vurarak, kızlar için de güzel sanatlar okulu açılmasını talep edişini kahramanlık hikâyesi gibi anlatır. Kuşkusuz öyle de yaşanmış. Mihri Müşfik'in bazı mektuplarını okumuştum: Mücadeleci kişiliği üslûptan duyumsanıyordu...

Ferit Edgü

Sanatlarımızı daima korumuş Ferit Edgü, "II. Mahmud'la başlayan, Tanzimat'la ivme kazanan modernleşmenin ya da Batılılaşmanın (adına ne derseniz deyin) en iyi, açık ve seçik okunabileceği bir alan varsa, bu Türk resim sanatı olmalıdır" diye yazıyor.

Osmanlı-Türk resim sanatı artık başka bir düzlemde yol almaktadır. İlk ressamlarımız o güne kadar sürüp gelmiş geleneği, soyutlamayı, simgelerle betimlemeyi, minyatürdeki anlayışı, halk resminin özgül çizimlerini bir anda unuttular mı? Belki bu soru bile yersiz. Elbette unutmadılar. Elbette toptan vazgeçiş söz konusu değildi.

Ama yeni bir anlayışa yol alınıyordu. Yine Malik Aksel'i anacağım. Malik Aksel, ilk ressamlarımızın 'yerli' olmak için fazladan özen göstermediklerini, zaten doğaçtan yerli kaldıklarını belirtir.

Zonaro

O dönemlerde, sözgelimi pâyitaht İstanbul'u, imparatorluk başkentini yansıtmış yabancı ressamlar büyük ölçüde egzotizmin izini sürmüşler. Günlük hayata yıllar yılı katılmış Fausto Zonaro bile kimileyin masalı gereksinmiştir. Osmanlı-Türk ressamları ise yaşadıkları, bildikleri, dönüştürmeye çalıştıkları hayatın sahici ve kalıcı ifadesini aramışlar.

Hoca Ali Rıza

Sergide, Hoca Ali Rıza'nın "Beylerbeyi'nde Sokak", Kızkulesi peyzajı, "Karda Üsküdar" resimleri, Halil Paşa'dan "Çengelköy Vapur İskelesi", bazı başka resimler, Aksel'in görüşünü galiba doğruluyor. Hele "Çengelköy Vapur İskelesi" 1890 tarihi taşımasına rağmen, yaşadığım Boğaziçi'nden bir renk, ışık anısı.

Ne var ki, döneminde, sözgelimi Hoca Ali Rıza tedirginlik uyandırmamış mıydı? Sanatseverler, bir anlamda 'seçkin'ler dışında, yaptığı resim çoğunluğun, kamunun onayını kazanamıyordu. İlk ressamlarımız muhakkak ki dışlandılar. Tek güvenceleri, herhalde, 'Saray'ın destek verişiydi.

"On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında resim 'öğrenmeye' Paris'e giden (daha doğrusu çoğu Saray tarafından gönderilen) Türk ressam adaylarında..." diyor Ferit Edgü.

Sergiyi gezerken, resimler karşısında dakikalarca durakalırken, bugün ancak diye düşündüm, bu resimlerin aracılığıyla, bu resimlerin varlığı sayesinde bir dönemin duyuşunu, alımlayışını, renklerini, ruhunu yakalayabiliyoruz. Gelenekçi kimliğe pek denk düşmeyen bir anlayışı kılavuz edinmiş Osman Hamdi, sonraki kuşak, örnekse Nazmi



Halil Paşa, "Şakayıklar ve Kadın" (Sakıp Sabancı Müzesi)

Ziya, Namık İsmail şimdi çok etkileyici çabaları, eserleri, betimleyişleriyle heyecanlandırıyorlar bizi.

Nazmi Ziya

Çok sevdiğim Nazmi Ziya'nın "Karacahmet"i bir bahar gününde -fakat belki de sonbahar, sararmış yapraklara bakılırsa...- ışık yağmuruyla öyle bir izlenim uyandırıyor ki, bugün artık bambaşka görünüm edinmiş Karacahmet, orada, tuvalde 'ruh portresi'ne kavuşmuş. Bu eser olmasaydı, Karacahmet'i sadece bugünkü görünümüyle duyacaktık.

Avni Lifij

Avni Lifij'e hayranlığım çok eskilerden. Lifij'in poşadlarını derlemiş albümü bir zamanlar yanımdan ayırmazdım: Meselâ donuk ayışığı çarpık mezar taşlarına ışıyor, meselâ Kanunî Sultan Türbesi'nde bahar artık uçuk filizî bir yeşertiyle beliriyor, Arkeoloji Müzesi önünde, taş merdivenin bitişiğinde çarşaflı iki genç hanım resim yapıyorlar... Lâleli'ye akşam âdeta beyaz bir alacayla iniyor... Bu eşsiz poşadlar yalnızca birtakım anları saptamış taslaklar olarak kalmıyor; İstanbul'un bazı zamanlarını öncesiz sonrasız yaşar kılıyor.

Batı'ya Yolculuk'ta Avni Lifij imzalı "Kızkulesi" bence döneminin içli, coşumcu edebiyatıyla da birleşiyor. Oktay Rifat'ın tespitini hatırladım:

Önce Âkif'ten dizeler alıntılıyor Oktay Rifat:

— Vapur yanaştı mı?

— Çoktan.

— Demek ki köprüdeyiz.

— Aman şu yolcular insin...

— Fakat bilir misiniz?

Yadırgıyor insan o eski tekneleri!

Sonra ekliyor şair:

Âkif / Şevket Dağ

"Gözümüzün önünde canlanan görüntü, tıpkı bir fotoğraf görüntüsü gibidir. Ha Şevket Dağ'ın resmi, ha Âkif'in şiiri. Kötülemek için söylemiyorum, ikisi de anlayışlarının gereğini yerine getirmeye çalışmışlar, ikisi de yollarında, usta olmuşlar. Bakıyorsunuz, Hâşim artık fotoğrafçı değil. Gerçeği seçmeye, ayıklamaya, şiirinin görüntülerini düzenlemeye başlamış. Bir Çallı, bir Nazmi Ziya gibi, o da gerçeğe diş geçirme çabasında."

Unutulmayacak bir saptama.

Ben de, Avni Lifij'in "Kızkulesi"nde Hâşim şiiri okudum. Belki ayışığı, denizin durgunluğu bu hissi uyandırdı...

Hikmet Onat'ın 1970 tarihli "Büyükdere'de Eski Ev" resmini bilmiyordum. Batı'ya Yolculuk'un sürprizlerindendi. Kağşamış, göçtü göçecek o eski evin bahçesinde yeşil yaprakları fırça darbeleriyle geçiştirilmiş ağaç -ne ağacıydı?- yürek yakıyor. Eski mimari dirilmemek üzere sönüp giderken, bakımsız bahçede hayat bulmaya çalışan o ağaç... Yaşadığım, yazmak arzusuyla dolup taştığım 1970'te!

Büyükdere'deki ev

Daha önce kitaplarda gördüğüm, her defasında öyküsünü yazmak istediğim, Halil Paşa'nın 1898 tarihli "Şakayıklar ve Kadın"ı -benim için- göz kamaştırıcıydı. Elinde dürbün, bilemediğimiz, hiçbir zaman göremeyeceğimiz uzaklara bakan genç kadın yine acı veriyordu.

Çallı'yla Büyükada... Günümüzün Büyükada'sında o şıklıktan eser kalmamış. Ama hemen geçmişe dönüyor, düşleyebiliyorsunuz. Çallı'yla elbette manolyalar... Bir kez daha, İstanbul'un baş döndüren manolya ağaçları, silme çiçek açmış. Çallı manolya salkımını mavi vazoda bize armağan ediyor...

Büyükada

Batı'ya Yolculuk / Türk Resminin 70 Yıllık Serüveni, resimseverler için kaçırılmayacak bir fırsat.

Zonaro'nun İstanbul'da İlk Günleri

Yapı Kredi Yayınları çok değerli bir anı kitabı yayımladı: *Abdülhamid'in Hükümdarlığında Yirmi Yıl / Fausto Zonaro'nun Hatıraları ve Eserleri*. Anıları, Cesare Mario Trevigne yayına hazırlamış; Trevigne, büyük dedesi Zonaro'nun, yazılışından seksen dört yıl sonra okurla buluşabilen eseri üzerinde duruyor:

"Ancak bilmek gerekir ki, bu eser bir tarih kitabı değildir. Etrafını çeviren dünyayı, kendi gözleri aracılığıyla süzen bir ressamın hikâyesidir."

"Gramer veya sözdizimi hataları"na aldırışsız kalmamızı öneriyor Trevigne. Eser, her şeyden önce bir 'ressam'ın kaleminden çıkma. Turan Alptekin'le Lotto Romano'nun pürüzsüz çevirilerinden okuduğumuz Zonaro anıları, bana sorarsanız, içtenlik dolu bir anlatım kuşanmış. Sözdizimi, gramer hataları kimin umuru! Ressamın arada bir kendinden çocuksu övgülerle söz açışı bile çok sevimli.

Mihri Müşfik

Fausto Zonaro'yu daha yakından tanıma isteğim, 1990'ların sonuna rastlıyor. Resimleri izleyiciyle buluşabilmiş ilk Müslüman Türk kadın ressam Mihri Müşfik Hanım'ın hayatından bir tiyatro oyunu kotarmaya çalışıyordum: *Ölü Bir Kelebek*. Mihri Müşfik'in macerasında iz



Fausto Zonaro, "İstanbul Manzarası" (özel koleksiyon)

sürerken Zonaro karşıma çıktı: Mihri Müşfik'e resim dersleri vermişti. Oyunun kişilerinden Yazar, ressamı şöyle tanıtır:

"Fausto Zonaro, fırça darbelerinin ustası. Geçen yüzyılın sonunda İstanbul'a gelmiş, Türk hayatından sahneler, peyzajlar, portreler resmetmiş. Bir ikisini gördüm, doğrusu ayılıp bayılmadım. Fakat müzayedelerde iyi fiyata satılıyor şimdi eski resimleri."

Siz, Yazar'ın aydın züppeliğiyle küçümseyişine aldırmayın: Zonaro, anıların başında Erol Makzume'nin vurguladığı gibi, büyük bir ışık ressamı. İstanbul eserlerinde o ışık ve renk cümbüşü bugün bizi belki daha çok etkiliyor. Tarihî görünümünü son elli altmış yılda merhametsizce yok ettiğimiz İstanbul, şimdi ancak Zonaro'nun ve başka ressamların eserlerinde can bulmaya çalışıyor...

Işık ve renk cümbüşü

On dokuzuncu yüzyılın sonunda, İtalyan ressamın henüz görmediği İstanbul'a tutkusu, iki edebî eserden kaynaklanmış. Bunlardan biri, benim de defalarca okuduğum de Amicis'in İstanbul kitabı. Diğeri, Theophile Gautier'nin İstanbul'a ait sayfaları. Zonaro "göz kamaştıran sayfalar" diyor.

de Amicis, Gautier

Ressam kararsızdır: Mısır'a mı gidecek, İstanbul'a mı, yoksa Napoli'ye mi dönecek? İstanbul'u "iyi bilen bir dost" caydırmaya çalışır; de Amicis'in, Gautier'nin, Pierre Loti'nin onca övdüğü kentte resim sanatına on paralık değer bilmemektedir. O dosta güvenilirse, koskoca

İstanbul'da "resimlerini Pera Caddesi'nde duvarda sergileyen" Ermeni bir ressamdan başka ressam yokmuş.

Oysa Zonaro, daha başlangıçta, bizi bugün büsbütün düşündürmesi gereken resim ilgileriyle yüz yüze gelecektir. Meselâ Hariciye Nezareti Başkâtibi Münir Bey'in eşi, gerçek bir resim tutkunudur. Kapalı dünyasında resim yapan bu hanım, resimlerini -eleştirsin diye- Zonaro'ya göstermek ister. Birbirlerini görmezler; aralarında "Acem halısı perde". Münir Bey'in eşi Fransızca diyor ki: "Bu resmi bir bayram gününde yapmıştım. Öbürü, penceremden..."

Acem halısı

Ne kadar isterdim bu anıları, *Ölü Bir Kelebek*'i yazmadan önce okumayı. Münir Bey'in eşi şüphesiz Mihri Müşfik'in öncülüydü ve onun çabasında kim bilir kaç hanım vardı...

Geri dönüyorum, anıların başlangıcındaki İstanbul yolculuğuna. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine deniz yoluyla gelen Batılı seyyahlar, İstanbul daha uzaktan siluet olarak görününce büyülenip kalmışlar. Zonaro, "Acemi kalemimle İstanbul limanına girişi anlatmaya kalkışmayacağım" diyor; yine de Amicis'ten, Loti'den ve Gautier'den söz açıyor, sözü onlara bırakmayı tercih ediyor. Ama iddialı bir kararla: "Bu görevi kalemle değil, fırçalarla yerine getireceğim; günün her saatinde, sabah akşam, nice başarısız denemeden sonra nihayet paletimde o göz kamaştıran atmosferi yaratacak renk karışımını elde edeceğim."

Abdülhamid'in Hükümdarlığında Yirmi Yıl'da yer alan nice İstanbul peyzajı, sayısız poşad, ressamın İstanbul ışıklarını, İstanbul renklerini olağanüstü bir kıvraklıkla elde ettiğini kanıtlıyor.

Liman, tıpkı de Amicis'in gördüğü gibi, "her renk ve boyda" sandallarla, kayıklarla donanmış. "Her dilde selâmlaşmalar"... Zonaro, gümrükteki birtakım sorunları aşıp, Pera'ya yol alıyor. Öğrencisi ve sonradan eşi olacak Elisa, İstanbul'a çoktan gelmiş, hocasına bir mekân ayarlamış:

Elisa

"Kaldığım yer, Pera sınırında, Tünel'in Galata çıkışından birkaç adım ilerde, Tarlabaşı mezarlığının karaçamları arasında kümelenmiş şu ahşap evlerden birindeki cumbalı küçük odaydı."

49. sayfadaki "Pera'daki Penceremden Kar"a uzun uzadıya baktım. Keşke biraz daha büyücek boyutta basılsaydı. Ahşap evlerden bugün

hemen hiç iz kalmadı. Bununla birlikte, resmin bize göre sol köşesindeki yapılar sanki yine Galata'da, o yokuşlarda.

Zonaro, ilk sabah, pencereden "Tarlabaşı" diye yanlış anımsadığı Tepebaşı Mezarlığı'nı görüyor. (Sonra, 64. sayfada yer alan nefis mezar taşları resmini yapacak.) Geniş kabristan yıkık, kırık, devrik taşlarıyla başka bir âlemi söylemeye koyulur. "Asya yakasından" gelen "binlerce" karga, bağırtılı çağırtılı, karaçamlara konarlar. Uçta göz erimiminde, Haliç'in görünümü: Kayıklar, yelkenliler, padişahın donanmasından gemiler. Ressam devam ediyor: "Fonda, Marmara Denizi'ne yaslanan göz kamaştırıcı siluetiyle koca İstanbul, karşımda her şeye hâkim cami ve minareleriyle Süleymaniye, ilerde Sultanahmed, biraz aşağıda Eyüp Sultan Camii ve başka küçük camiler." Venedik'i, Napoli'yi betimlemiş Fausto Zonaro için artık yepyeni bir dünya.

Tepebaşı Mezarlığı

Hemen ilk gün, boya takımları koltuğunun altında, Tophane'ye iner, Galata'yı dumanlar içinde görür, Köprü'de gezinir. Mekânına geri dönerken, derin üzüntü duyar: Çevre, ortam böylesine resim incelikleriyle donanmışken, "sanat hayatından eser" yoktur.

Tophane

Yüksekkaldırım'daki bir satıcıya üç beş suluboya çalışması emanet bırakılır: Herhalde, Zonaro'nun ilk İstanbul resimleri. Neyse ki alıcı da çıkar. İstanbul şimdi daha umut vermektedir. Ve dört bir yan zaten resim sanatını özleyip durmamış mıdır?

Yüksekkaldırım

İlk günler yalnızlık can yakar, fakat hep etkileyici görünümler eşliğinde: "Soğuk bir sabahtı. Sabırla mangalı hazırladım. Rüzgârda iyice tutuşması için balkona çıkardım ve çıtırdamalar başlayınca getirip odanın tam ortasına koydum. Bir süre uzakta İstanbul evlerinin damlarını ve koca semtin yamacına vura vura Tatavla'nın güneş altında hepsi aynı rengi almış üst üste ahşap evlerinin üstünü örten kara bakmak için bir süre durdum. Bu arada hızlanan tipi, önümde, karaçamların arasından dört yana savruluyor ve ruhumu derin bir yalnızlık duygusu kaplıyordu."

Bu, şaşırtıcı bir etkileniştir. Çünkü, Zonaro, 1891'de geldiği İstanbul'u 1924'te, artık İtalya'da kaleme almaktadır. İzlenimleriyse, sanki dünden kalma...

Galata'da ufak tefek dostluklar başlar. Denize uzanan kahveler, izbeliklerine rağmen şiirlidir. Bazan bir Türk kahvesi içer, bazan bir ka-

Ermeni genci

deh mastika, zeytin, kuru fasulye, tava balık, hep küçücük tabaklarda. Türkçeyi bir türlü sökememekte, ama İstanbul'da herkesle arkadaşlık kurabilmektedir. Bir Ermeni genci, resim yaptığını görünce, Zonaro'nun en vefalı kılavuzu olur.

Mayer

Git git, önemli bir ressamın imparatorluk başkentinde yaşadığı yabancı elçiliklerce duyulur. Almanya Büyükelçiliği'nden davet alan ressam, "Galata'nın ünlü hazır giyim mağazası Mayer"e gider; "ipek yakalı şahane bir redingot" satın alır.

Mayer faslına gelir gelmez durakaldım. Çocukluğumda Mayer varlığını koruyordu; o Mayer'i hatırladım. Sonra, ilkgençliğimde *Aşk-ı Memnu*'u okurken Mayer'in geçmiş zamanlardan karşıma çıkışını hatırladım. Biliyorum, Mayer adı bugün kimseye bir şey ifade etmiyor. Benimki, gizli bir içleniş.

Zonaro'nun İstanbul'da ilk günleri böyle. Gerisini anlatmayacağım. Bu güzel anı kitabını mutlaka okuyun.

Zonaro'nun İstanbul'da Son Günleri

'İzlerçevre'yi sözlüklerde bulamadım. Öz Türkçe'ye, yeni sözcüklere handiyse tutkun rahmetli Ali Püsküllüoğlu bile, sözlüğüne -bendeki basım 2003- almamış.

İzlerçevreye galiba ilk kez Ahmet Oktay'ın resim sanatı üzerine yazılarında rastladım. Ben de kullandım. Sanat eserinin çevresindeki yargılar, düşünceler, duyuşlar, bunları dile getirenler anlamına. Şimdi yeri geldi, yine kullanıyorum, cuk oturacak: Ahmet Oktay

Türkiye'nin büyük kentlerinde izlerçevre, dünden bugüne, modaların tutsağıdır. O izlerçevre, kendi, kişisel beğenisi, görüşü olmaksızın, kendisine sunulanın... dayatılanın ardı sıra sürüklenip gider. Görsel, sözel, yazılı basın, yani şu meşhur medya, modaya kapılarak yazar çizer, gösterir, söyler, dayatır; izlerçevre de koşa koşa kuyruklar oluşturur, görmek, izlemek, okumak için falan.

Fausto Zonaro'nun, "hayatın ve ışığın ressamı"nın Galatasaray'da, Sermet Çifter Salonu'ndaki sergisi kuyruklar oluşturdu mu bilmiyorum, gazetelerde rastlayamadım. Bu sergide, İstanbul'un en önemli ressamlarından olan Zonaro'nun eserleri, yaşamından objeler, ta- Işığın ressamı



Fausto Zonaro, "Eyüp" (özel koleksiyon)

sarımları, gravürleri, Yıldız Porselen Fabrikası'nın yapımı, sanatçının figürlendirdiği vazolar ve benzeri eşya, belge, armağan yer alıyor.

Geçen yazımda *Abdülhamid'in Hükümdarlığında Yirmi Yıl*'dan söz açmıştım, Zonaro'nun dünyada ilk kez yayımlanan anıları. Bu önemli kitap satış rekorları kırmadı, biliyorum. Hiçbir 'çok satanlar' listesinde adı geçmiyor. Oysa bu önemli kitap 'bizim hayatımız'a ışık tutuyor, hem de yakın tarihimizi teşrih masasına yatırarak.

Refik Halid Karay'ın -Boğaziçi dolayısıyla zaman zaman andığım- bir romanı var: *Bu Bizim Hayatımız*. Yaşanmamış, küskün, kalakalmış bir aşkın öyküsü. Büsbütün yaşanmamış değil, yarım kalmış, anlamına varılamamış, hüznü sonradan yaşanacak bir aşkın öyküsü. Hüznü gelip çatınca, yitirilmiş olacak, derin bir pişmanlık olacak...

Romanı çok severim. Fakat ismi bambaşka çarpar: *Bu Bizim Hayatımız*!

Hayatımıza dair

Hayatımıza dair şeyler nedense bizi pek ilgilendirmez. Çoğun hiç ilgilendirmez. Ölüm kalım meseleleri de olsa. Fausto Zonaro'nun anıları aynı talihle yüz yüze gelecek diye korkuyorum.

Hem İtalyan hem Osmanlı, hem yabancı hem yerli bu tanık, İkinci Meşrutiyet günlerine ve İstanbul'una tarih kitaplarının yazmadığı cephelerden bakıyor; 'bakmak'la kalmıyor, demin vurguladığım gibi,

'hürriyet'i teşrih masasına yatırıyor, kendi, kişisel aymazlıklarını içtenlikle belirterek.

Andığım 1908 'hürriyet'i, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün harikulâde bir saptayımını okuduktan sonra beni çok ilgilendirdi. *Kafes*'te, *Cemil Şevket Bey / Aynalı Dolaba İki El Revolver*'de ve *Daha Dün*'de trajikomik hürriyetten bol bol söz açmaya çalıştım. Şimdi, Zonaro'nun anılarını okuduktan sonra, Şair Nigâr Hanım'ın başına gelenlerle -*Daha Dün*'ün "Ateş Renkli Çiçekler" bölümü- ressamın başına gelenlerin bire bir örtüştüğünü ayırt ediyorum. Bir farkla: Şair Nigâr Hanım üstü kapalı, belki bilincine varmaksızın yazmışken, Fausto Zonaro açık açık, dobra dobra kaleme getirmiş.

1908 hürriyeti

Neresinden başlamalı?! Sokakta "Çok yaşa Padişahım! Padişahım çok yaşa!" diye haykıranlar, 'hürriyet'in verdiği olanakla Yıldız'a koşuyorlar. Gerisini, "Ne olursa olsun, hepsi değişmeli, hepsi yıkılmalı, her şey altüst edilmeliydi" diye yerinen Zonaro'dan okuyalım:

"Canım Yıldız Sarayı, yeryüzünün o cennet köşesi, o güzel, melekler yuvası, en zor bulunan çiçeklerin fışkırdığı, o çiçek tarhları, her türlü kuş ve hayvanın barınağı, yağmaların en iğrenciyle yağmalandı.

Yıldız Sarayı

Kendi kendime soruyordum: 'İnsan kendi evini nasıl yağmalayabilir? Neden o değerli birikim, o az bulunur şeyler, o zengin kütüphane, göz kamaştırıcı bahçe, sayısız köşk korunmuyor?' Bir hükümdar eliyle, yıllar boyunca özen ve sevgiyle muhafaza edilmiş ve yönetilmişti. Hayır, hepsi yok olmalıydı.

Ve bütün değerli şeyler, mücevherler, hepsi Paris'e gitti. Sikke koleksiyonları ve sadece tarih açısından değil, kendi gerçek ağırlıklarıyla da paha biçilmez değerde antik para keseleri gibi.

Majesteleri İtalya Kralı, bir gün bana, Roma'da, Osmanlı ordusunda zabit ya da mülâzım olduğunu söyleyen birinden, çok büyük değerde altın Roma parasını pek ucuza satın aldığını söylemişti. Böyle ilkelere sahip bir halk nasıl ayakta kalabilir?

İşte bundan dolayıdır ki, Türkiye'de müzeler, arşivler, geçmişin hatıraları yoktur. Bu halk bu şekilde nasıl yükselebilir?"

Çığlığı andırır sözlerinden sonra, Zonaro, o eski, bir türlü onmaz hastalığımızı saptamış: "... bütün yıkıp bozmaların, tekrar inşa ümidi olmadan devam etmesi..."

Kötü operet kılıklı hürriyetin pek pahalıya mal olacağı artık iyice gözler önüne serilmiştir. Ne var ki, Zonaro, Şair Nigâr'ın tuttuğu yolu tutar: Kendisi Enver Paşa'nın -henüz Enver Bey- portresini yaparken, karısı Elisa da "objektifinden" bir "Hürriyet tablosu" hazırlamaktadır. Anıların 290. sayfasında yer alan tablodaki gençkız, sonraki hürriyet perilerinin öncülü olmalı.

Enver Paşa

Yeni 'iktidar'la, onca "yıkıp bozmalar"a rağmen işlerin yürüyeceğini sanan Zonaro, tıpkı Şair Nigâr Hanım gibi, Enver Bey'den yardım ummuş:

"Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle benim dayanağım da çökmüştü. Aylar geçiyor ve aylığım gelmiyordu. Bununla beraber, İttihat ve Terakki'nin eserlerime kayıtsız kalmayacağını ve sanat çalışmalarının bu çevreden uygun bir kuruma bağlanacağını bekleyen bir tutum içindeydim. Ümitlenmem de şundandı: Bir gün aziz dostum Enver Bey..."

Sonraki Enver Paşa'nın Nigâr Hanım'a bol keseden vaatleri gibi, yolun başındaki Enver Bey, Zonaro'ya umutlar kuşandırır: "... özellikle Genç Türkiye'nin, sosyal kalkınma programını eksiksiz yürütmek için sizin gibi değerli insanlara son derece ihtiyacı var!" İşin tuhafı, ressam anılarını ta 1924'te kaleme almışken, Enver Bey'i "bir ulusun yükselme çizgisinde ve ileriye gidişinde güzel sanatların ne gibi etkileri olduğunu" bilen, seçkin bir kişi sayar...

Zonaro'ya, "güzel bir günde", Dolmabahçe Sarayı'na gitme emri gelir. O, hâlâ Akaretler'de oturduğu, vaktiyle Abdülhamid'in kendisine tahsis ettiği "güzel" evini düşünmekte. İttihat ve Terakki Komitesi başkanı olduğunu sandığı kişi soruyor:

Dolmabahçe Sarayı

"Siz buraya ticaret yapmaya gelmişsiniz!"

Maliye Nezareti'nden gelenler, güzel evin kira sözleşmesini yapacaklar, altı aylık kira peşin!.. De Amicis'in, Gautier'nin İstanbul eserlerine vurulup pâyitaht İstanbul'a gelmiş Zonaro artık umarsız, geri dönmeye karar verir, birden patlak veren memleket nostaljisiyle: "Orada kendi yurdum vardı ve güzel ülkem beni bekliyordu."

Gelgelelim "güzel ülke"nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki temsilcileri, yeni iktidara yaranmak uğruna, yapmadıklarını bırakmazlar. Her iktidarın -ve iktidar yanlılarının- kendi çıkarları dışında her şeye kayıtsız, merhametsiz kalacağı bilincinden yoksun Zonaro, İstanbul'un o zarif



Fausto Zonaro, "İstanbul Evleri" (özel koleksiyon)

ressamı, bu kez de yurduna, yurdunun iktidarına yazıklanmak zorunda kalır. Şu 'ibretlik' satırlarla:

"Demek büyük umutlarımın sığınağı İtalya hükümeti, benim büyük 'kale'm de çökmüş; yerel diplomaside, yasal babacıklarım beni diri diri gömmüşlerdi ve zavallı ben düşünüyordum: Türkler, ilkel ve medeniyet dışı dediğimiz, büyük medeniyet ölçeğinde geri kalmış olan Türkler, bana böyle acı bir hayal kırıklığını hiç yaşatmamışlardı."

Ressamın, peri masalı İstanbul macerası perisiz kalmış, siyah bir kâbusa dönüşmüştür. Bir bilinç kamaşması o anda göze çarpıyor!:

Meclis-i Mebusan

"Meclis-i Mebusan, yeni kanunları hazırlama ve onaylama çalışmalarının yoğunluğu içindeydi. Ancak mucize yaratmaları mümkün müydü? Muasır medeniyetin yüksek tepelerine çıkmak; gelenekler olmadan, tecrübelerin ve gözlemlerin verdiği bütün bilgilerden mahrum, halkın hayatını bütün o yeniliklere açmak, böyle başarılabilir miydi?"

Yüz yıldır aynı çırpınış içinde değil miyiz?

Hatıralar Sineması'nda Bir 'Ölmez Eser'...

1941'de Tefeyyüz Kitabevi'nce yayımlanmış, içinde tek bir resim, tek bir fotoğraf olmadığı halde, *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz* adını taşıyan kitapta Muazzez Tahsin Berkand da yer alır.

1941

Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz'in yazarı Murat Uraz, Muazzez Tahsin'e ilişkin biyografik bilgileri bir başka kitaptan, Behçet Yazar'ın *Türk Edebiyatı*'ndan devşirmiştir. Kitaptan kitaba bilgilenişler ve bilgilendirişler, edebiyatımızın âdeta yazgısı olduğundan, bu duruma şaşmamak gerekiyor. Muazzez Tahsin'in yaşamöyküsü de, ister istemez, birtakım sisler, puslar arasından belirecek.

Murat Uraz
Behçet Yaşar

Uraz'la Yazar, Muazzez Tahsin'in, 1894'te Selânik'te doğduğunu ileri sürüyorlar. Güvenilir bir kaynak olan *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*'nde Behçet Necatigil, 1900 tarihini veriyor ve aynı kenti, Selanik'i söylüyor.

Necatigil, sözlüğünü hazırlarken, Berkand'la görüştü mü, bilmiyoruz. Ayrıca, 1940'lardan 1960'lara -Necatigil'in sözlüğünün yayımlanış tarihi-, Muazzez Tahsin'in yaşını azıcık küçültmek istemiş olabileceği de akla gelmiyor değil. Beylerin bile kırkı aşmamakta direttikle-

ri, genç kalma tutkusunun alıp yürüdüğü günümüzde, Muazzez Tahsin Hanım'ın beş altı yaş küçük görünmek çabasını neden kınayalım?

Romancımızın babası avukat Hasan Tahsin Bey. Balkan Savaşı sırasında aile İstanbul'a gelmiş. Necatigil, Fevziye Lisesi'ni bitirdi diyor; Uraz'la Yazar özel öğrenim gördüğünü, Fransızca'yı özel öğretmenden öğrendiğini ileri sürüyorlar.

Fevziye Lisesi

Genç Muazzez Tahsin, Darülmuallimat'ta açılan öğretmenlik belgesi sınavını kazanacak; Üsküdar'daki Rafet Kadın, Kasımpaşa'daki Nümûne mekteplerinde hocalık yapacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kargaşalı, trajik o çöküş yıllarında, yazarımız, Halide Edib'in daveti üzerine Suriye'ye gider; öğretmenliğini Beyrut Kız Sultanî'sinde sürdürür.

Yurda dönüşte yine okullar, Şişli Terakki Lisesi'nde Türkçe ve Fransızca öğretmenliği... Nihayet bir bankada yirmi beş yıl süren çevirmenlik görevi.

Şişli Terakki Lisesi

Bankadaki çalışma hayatı, Muazzez Tahsin imzalı iki romana da yansır: 1938 tarihli *Sonsuz Gece* ve 1958 tarihli *Bir Rüya Gibi*. İlki, popüler esinli olmakla birlikte enikonu 'gerçekçi' bir roman. İkincisi, aradan geçen yirmi yılda, romancının katı gerçekliklerden büsbütün uzak durmak istediğine işaret ediyor; pembe bir 'masal-roman'...

Bütün bu çalışma hayatı ortasındaki romancılık çabasını, işte o 1941 tarihinde Murat Uraz şöyle değerlendirmiş: "Muazzez Tahsin'in romanları daha çok tahlilî niteliktedir. Bunların çoğunda en kuvvetli karakterlerde kadın tipleri bulunmaktadır. Romanda, işlek ve üstün bir sanat kabiliyeti göstermektedir."

Gelgelelim bu emek çok geçmeden görmezden gelinir. Muazzez Tahsin Berkand adı edebiyat tarihlerinde anılmaz olur; o artık yalnızca genç kızların okuduğu bir romancı kimliğindedir. Oysa söz konusu romanların satışları kapış kapıştır.

Necatigil, edebiyat tarihçilerimize oranla, çok daha insaflı davranıyor, şunları söylüyor:

"Kitapları halk arasında çok okunan, popüler kadın romancılarımızdan biri olan, pek çok çeviri ve adapte eseri de bulunan Muazzez Tahsin; çoğu beş altı baskı yapmış ve filme alınmış romanlarında hep aşk konularını işledi."

Gerçi, *Sonsuz Gece*'de, *Lâle*'de (1945) aşk konusuna, hiç de yabana atılamayacak, toplumsal içerik eşlik eder.

Romancı 1984'te İstanbul'da ölür. Bir hesaba göre doksan yaşında, bir hesaba göre seksen dört yaşında... 1984

"Büyüklere mahsus" romanlar: Bu söz çocukluğumdan: "Sana göre değil; büyüklere mahsus..." İşte o sıralar Hürriyet gazetesinde Muazzez Tahsin'in yeni romanı *Yılların Ardından* tefrika ediliyordu. Gizlice ve büyük heyecanla okumuştum. Galiba Yakacık... belki Heybeliada Sanatoryumu'nda o eski aşk!

Hatıralar Sineması'ndaki *Küçükhanımefendi*'ye gelince, 1945'te yayımlanmış. 1960'lara kadar varlığından habersizdim. 1960'larda, -Agâh Özgüç'ün *Türk Filmleri Sözlüğü*'ne baktım- 1961'de, *Küçükhanımefendi*'nin filme alınacağı haberleri gazetelerde, dergilerde boy gösterdi. O zamanlar sinema, hele Türk sineması benim için göz kamaştırıcı rüya ülkesiydi. Hollywood'a kaçmayı düşünmüyordum ama, bir Göksel Arsoy, bir Ayhan Işık olmayı aklıma iyice koymuştum, aynalar tam tersini söylese bile...

Türk sinemasında olup biten her şeyle ilgileniyordum. Haftalık Artist mecmuası, *Küçükhanımefendi*'nin çekimlerine başlandığını açıklar açıklamaz, "Muazzez Tahsin Berkand'ın 'ölmez eseri"ne kavuşmak benim için handiyse bir ölüm kalım sorunu olup çıkmıştı.

Harçlığımdan mı biriktirdim, teyzemin eczanesindeki kasadan mı aşırdım bilmiyorum; hemen ver elini Cağaloğlu! Doğru İnkılâp ve Aka Kitabevleri!.. Daha otobüste okumaya başlamıştım *Küçükhanımefendi*'yi. Neriman'ı hep Belgin Doruk gibi gözümün önüne getirebiliyordum, Artist'teki fotoğraflarıyla, siyah vualetli şapka, siyah üstüne beyaz puvantiyeli döpiyes, siyah uzun eldivenler... Öyle, siyah takım elbiseli Ayhan Işık'la sırt sırta poz verip biz seyircilere daha şimdiden bir buçuk saatlik bir rüyayı söz veriyorlar. Belgin Doruk

Beyoğlu Lüks Sineması'nda filmi annemle birlikte izlemeye gittiğimizde, romanı çoktan okumuştum. Jenerik akıyordu: Ayhan Işık, Belgin Doruk, Sadri Alışık, Avni Dilligil, Ahmet Tarık Tekçe, Aliye Rona, Şaziye Moral... Yönetmen Nejat Saydam, görüntü yönetmeni Mike Rafealyan. Daha dün gibi siyah-beyaz sahneler. Lüks Sineması

Muazzez Tahsin'le tanışamadım. Onu, yalnızca bir iki kez, Maçka'da, Taşlık'a doğru yürürken gördüm. Ama Belgin Doruk'la tanıştım; yıprak son dönemindeydi; hayatım boyunca unutamayacağım, çok özlediğim bir insan. Bir sinema yıldızının bir roman kahramanıyla bunca özdeşlik kurabilmesi beni bugün de şaşırtıyor: Belgin Hanım tam bir Küçükhanımefendi'ydi. Belki bu yüzden, filmin devamı filmler çekildi. Belgin ismi, Anadolu kentlerinde kız çocuklarına kondu. Sadece bu olgu, vualetli şapkaya Türkiye'nin hiç de uzak durmadığını söylüyor...

Maçka Taşlık

Küçükhanımefendi üzerine, 2009'da, altmış yaşımdayken, yeniden yazarken; romandaki dingin, huzur dolu İstanbul'a şaşıyorum. Tenha banliyö trenleri, Yeşilköy'e doğru; ancak dolunca kalkan arabalı vapurlar; bağlık bahçelik Yakacık; dünya yolculuğuna çıkılmış gibi gidilen Bakırköy; henüz 'ü'sünü kaybetmemiş Kadıköyü. Peki ama biz şehir kültürü konusunda 'ilerledik' mi diye okudum, durakaldım.

Yeşilköy

Beyoğlu'na çıkanların loca ayırttıkları, "suvare"ye gittikleri Şehir Tiyatrosu... Ne var?!, hepsi yerli yerinde! diyeceksiniz. Evet ama, köhnebahar gibi, bir güz bozgununda.

"Suvare"

Peki ama nerede, ne zaman, neden, nasıl?! Bizde edebiyat sosyolojisi öyle cılız ki, yanıtlayamıyor.

Bu roman, bu 'ölmez eser'den beyazperdeye aktarılmış film, 'Avrupaî' olma özlemlerinin tutanağı gibiydi. O rüzgâr 1960'ların sonuna kadar esti. O havaya ben de tanıklık ettim. Muazzez Tahsin'in görgülü yaşamanın gerekleri arasında saydıklarına, şık giyinip kuşanışa, zarif oturup kalkışa, sofra kuruşa, hatta saç modeline, kravat bağlayışa, Yardley lavanta kolonyası kullanmaya ille "Avrupaî" dendiğini yine işitir gibiyim.

Fakat geriye kalan milyonlarca insanın -rüya ötesi- gerçeklikteki yaşamı hesap edilmeksizin. Hangi çetin koşullarda, geçim dertlerinde, ne çok evin 'alafranga'ya uzak değilken, alafranganın bedelini ödeyemeyeceği ölçülüp biçilmezken.

Küçükhanımefendi'de Neriman 'Neri' oluverir. Bunun için 'para', iktisadî refah gerekmiyor muydu?

Bana öyle geliyor ki, *Küçükhanımefendi*, roman ve film, Cumhuriyet tarihimizin ekonomik tarihçesi diye okunabilir ve seyredilebilir.

'Hatıralar Sineması'nda 'Karakter Oyuncuları'

İstanbul'un sinema salonları arasında bir Hatıralar Sineması yok. Dün de yoktu. Oysa birçok film, özellikle yerli filmler, bende Hatıralar Sineması'nda gösterime giriyor artık.

Bu sinema bazan, şimdi yerinde yeller esen Lüks oluyor; Lüks'te *Ayşecik*'i seyrediyorum. Komşumuz Terzi Melâhat hanım, biz çocukları *Ayşecik*'e götürmüş... Bu sinema bazan, *Beklenen Şarkı*'yı seyrettiğim Şan oluyor, Elmadağ'daki. Cahide Sonku piyano başında, harikulâde güzelliğiyle, Hollywood'un bütün starlarını ezip geçiyor. Derken Pangaltı'daki İnci'deyim. Film, *Ver Elini İstanbul*; senaryoyu Ali Kaptanoğlu yazmış, Ali Kaptanoğlu Attilâ İlhan'ın ta kendisi. Sirkeci'nin o zamanki köhne otellerinden birindeyiz. *Ver Elini İstanbul*'un genç kızı Çolpan İlhan intihara teşebbüs etmiş. Osman Alyanak onu kurtarmaya çalışıyor.

Cahide Sonku

Osman Alyanak'ta durakalıyorum. Teşvikiye'de mahalle komşumuzdu, bir sokak altta otururlardı, güleryüzlü eşiyle birlikte. Osman Alyanak, büyük usta Akad'ın vazgeçilmez oyuncusuydu. Karakter oyuncusu...

Masalsı duyarlığını çok sevdiğim dünkü Türk sineması, uzun yıllar, yaşı geçkin, güzelliği eprimeye koyulmuş, yakışıklılığı sönmüş, albenisini ancak oyunculuk kudretinde bullûrlaştırmış oyunculara yan roller vermekle yetindi. O 'karakter oyuncusu' deyişi o günlerden kalma.

Böylece sinemamızda orta yaşlı, yaşlı insanların öyküleri, uzun yıllar, hemen hiç belirmedi. Ya da, pek ender, bir iki ayrıksı filmde bu öyküler belirip kayboldu. Baş rol oynayan 'karakter oyuncusu', sözgelimi bir tiyatro yıldızıdır, Yıldız Kenter'dir. Yıldız Kenter ismi filme seyirci çekebilir düşüncesi başı çekmiştir.

Oysa Yıldız Kenter'le daha ne filmler gerçekleştirilebilir! Cumhuriyet'in ilk kuşağından aydın bir kadını canlandırdığı *Hanım*'ı nasıl unutabilirim! Hem Halit Refiğ'in, hem Yıldız Kenter'in en güzel filmleri, bence, *Hanım*.

Hanım

Ya öteki karakter oyuncularımız? Onlarla yepyeni duyarlılıklara açılabilecek öyküler devşirmek büsbütün imkânsız mıydı? Her birinin emeği biraz da ziyan olup gitti...

Gözümün önünden *Küçükhanımefendi*'ler geçiyor; üç baş rol: Belgin Doruk, Ayhan Işık ve Sadri Alışık. *Küçükhanımefendi*'leri o kadar sıcak, sevimli kılan, her birine bir 'salon komedisi' havası sağlayan yan oyuncuları, Şaziye Moral'ı, Suna Pekuysal'ı, Suphi Kaner'i, Necdet Tosun'u nasıl anmadan geçebiliriz?!

Şaziye Moral

Şaziye Moral'ı birçok filmde, ya anne, ya yaşlı bir büyük, ya bir emektar rolünde hatırlıyorum. Tiyatromuzun gelmiş geçmiş en güçlü oyuncularından biri olan Şaziye Moral, nasıl bir talihse, tiyatroda da hiçbir zaman hak ettiği yerde görülmemiş, sinemadaysa hiç görülmemişti. Onun, âdeta Brecht'in tiyatro anlayışına yatkın, yabancılaştıran, mesafeli, taptaze oyunculuğu kimbilir hangi eserlerle değerlendirilebilirdi...

Suna Pekuysal

Eşsiz Suna Pekuysal'ı Hüseyin Rahmi'den uyarlama *Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu*'da seyretmiştim, keşke diye heves etmiştim, bu oyun beyazperdeye aktarılsa: Eşsiz bir hiciv, eşsiz bir aktrisin yorumuyla...

Suphi Kaner acı sonuyla yine yüreğimi burktu. Gazeteyi açıyorsunuz; acı haber: Suphi Kaner intihar etti...

Geçit törenine çıkartmaya çalışıyorum, rahmetli karakter oyuncularımızı. Senaryosunu yazdığım *Bir Demet Menekşe* işte Hatıralar sine-

ması'nda: Kısacıktı rolü Muallâ Sürer'in; bir iki kez pencereden baktı, mahallenin genç kızı kaçta eve giriyor, kimin arabasından indi diye gözetledi. Sonra da sezdirili, dokundurmalı kahve falına baktı. Hepsi bu kadar. Ama *Bir Demet Menekşe*, onun göründüğü sahnelerle anlam kazanmıştı.

Vahi Öz

Muallâ Sürer'i anınca Vahi Öz'den söz açmak gerekir. İkisi, yıllarca birlikte oynadılar, bir çift oluşturdular. Bu çift, bir zamanlar o kadar çok sevilmiş romantik Belgin Doruk-Gökse Arsoy çifti kadar sevildi, benimsendi. Vahi Öz, ilk örneği taa Cemal Nadir'in karikatürlerinde işlenmiş 'yeni zengin', 'harp vurguncusu' tipinin canlı karşılığıydı.

Madam Seta

Muallâ Sürer'in 'alafranga' karşılığı ise elbette Aliye Rona'ydı. Bazan zengin, soylu, fakat kalpsiz, merhametsiz bir hanımefendi; bazan köyde geçen hikâyenin eziyet çeken ihtiyar kadını, yoksul, yıpranmış. Bir televizyon filminde, Oktay Rifat'ın eşsiz romanı *Bir Kadının Penceresinden*'in Madam Seta'sıydı. Hâlâ gözümün önünden gitmez o Madam Seta...

Üç Arkadaş elbette Muhterem Nur'la Fikret Hakan'ın aşkla arkadaşlığıydı. Bununla birlikte filmin unutulmazlığında Salih Tozan'la Semih Sezerli'nin oyunculuk çabalarının payı hiç mi yok? Salih Tozan'ı hep, İstanbul'un kıyı köşe semtlerine sığınmış, yoksul hayatına bir gurur sebebi gibi dört elle sarılmış, o, 'güngörmüş' büyüklerimizden biriyle özdeş sayarak, bakakalıyorum: *Kırık Çanaklar*'ın yine o sahnesi; arkada İstanbul, dedeyle torun yürüyüp gidiyorlar...

Serpil Gül

Sonra 'ikinci keman'lar var. Birinci kemanlara oranla, çoğu kez, daha ustalıklı oyunlar sergilemelerine rağmen, baş rolde görünmemişler, kendileri için öyküler yazılmamış. Oysa her biri sosyolojik anlam taşıyan kesimlerin temsilcisi. Meselâ Serpil Gül. Pek çok filmde izledim Serpil Gül'ü: Mahallenin 'ikinci' genç kızıydı. Birinci genç kızın aşkına tanıklık eder, bazan mektup taşır, bazan aşk acısından yıkılan arkadaşı birinci genç kızı teselli ederdi.

Peki ama, bu ikinci genç kızın hiç mi 'kendi hikâyesi' yoktu? O da sevemez miydi, onun da hayalleri, özlemleri, 'bir yuva kurmak' isteği olamaz mıydı? Gözlerinden içli bir şefkat fışkıran Serpil Gül, sinemamızda, Halid Ziya'nın ünlü "Mahalleye Mevkuf" hikâyesi gibi, hep bi-

rinci genç kızlar ve onların mutlulukları için yaşadı. Şimdi solgun bir hatıra.

Muazzez Arçay

Rum madamdan büyücüye, bin ayrı kompozisyonda izlediğim Muazzez Arçay, ömrünün son günlerini, acı bir yalnızlık ve yoksuzluk içinde tüketti. Bırakın filmlerin hareketli görüntülerini, film karelerinin donuk görüntülerinde bile, Muazzez Arçay bir 'primadonna' görkemiyle ayakta duruyor. Ona ikinci keman şansı bile tanınmamıştı.

Hiçbir Gece

Yeşilçam'da tek filmim *Hiçbir Gece*'de, orta yaş eşiğindeki sinema yıldızının yalnızlık serüvenini işlemeye çalıştım. Bir yandan kişisel hayatında yaşlanma endişesi duyuyor, bir yandan da değişen, sönen sinema ortamına tanıklık ediyordu bu yıldız. Tek bir sahnede emektar komedyen Cevat Kurtuluş'la karşılaşacak; Cevat Kurtuluş kırık dökük diyalog akışı içinde Hülya Koçyiğit'e Yeşilçam'ın tadı tuzu kalmadığını söyleyecekti.

Önermediğim halde, "Eski günler birer hayal oldu..." derken ağladı Cevat Kurtuluş. Bir film sahnesi miydi, kendisinden daima gülünçlükler talep edilmiş yetenekli bir aktörün sahici gözyaşları mıydı, bilemem...

Anmamız gereken ne kadar çok karakter oyuncusu var! Meselâ 'vamp kadın'lar. Bu 'vamp' sözcüğünün anlamını pek bilmezdik de, o, hep bol makyajlı vamp kadınların evler barklar yıkmak için yerli filmlerde göründüklerini bilirdik.

Muzaffer Nebioğlu

Limon kabuğu sarısı saçları, kalemle çizilmiş kaşları, gözlerinin kuyruklu sürmesi ve dudaklarının kıpkırmızı rujuyla kim bilir kaç filmde vamp kadın rolünü üstlenen Muzaffer Nebioğlu, onca ev bark yıktı da, bir kez olsun, gerçek hayattaki düşkün kadınların dramını söyleyemedi.

O kadar güzel gözlerini vamp kadınlık uğruna ille yalan bakışlarla süzen Diclehan Baban'ın yaşamöyküsü başlı başına bir trajedi: Büyük eşraf ailesinden geldiği, 'prenses' karşılığı unvan taşıdığı söylenirdi. Hangi rüzgâr onu, sinemamızın değişmez vamp kadın klişesine savurmuştu?

Her birine ayrı ayrı gönül borçlarımız...

Büyük Bir Güldürü Ustası

Doktor Kemal Altınkaş haber verdiğinde Koço'da yemek yiyorduk, akşamdı. Daha bir iki dakika önce, Koço'nun tarihçesinden konuşuyorduk, yalnızca anılara değil, romanlara, öykülere geçmiş bir mekân... Birdenbire ayrılık acısı, ölüm acısı! Gazanfer Özcan'ı sahnede bir daha göememek!..

Masadakilere "Başka bir Şehir Tiyatrosu'nda" dedim. "Belki, Beyoğlu'ndaki Yeni Komedi'de." Şüphesiz ki, İstanbul'un en güzel tiyatrolarından biriydi.

Şehir Tiyatrosu

Kat kat 'dore' perdeler yukarıya kalktıktan sonra, ikinci perde... o mavi, gökmavisi kadife perdeler iki yana açılıyor. Şimdi, beni büyüleyen bir oyun başlıyor. Adı ne oyunun? Bugün hatırlamama imkân yok.

Perdeler

Hem, tek bir oyun değil ki. Dokuz on yaşlarındaki Selim için birçok oyunun anısı yaşıyor orada. Büyük aktrisler, büyük aktörler âdeta geçit törenine çıkıyorlar. Ve bu oyunların bazılarında Gönül Ülkü, bazılarında Gazanfer Özcan. Onları öyle tanıyorum. Meselâ *Ben Çağırmadım ki*; mavi sahne ışığında Gönül Ülkü, bir uçtan bir uca yürüyor... Şehir Tiyatrosu'nun o dönemde özenle yayımlanan dergilerini karıştırsam, öteki oyunları, öteki eserleri, sanki yeniden yaşayabilirim, hiç değilse, hayalimde canlanır...

Bunlar 1962'ye kadar olmalı.

1962'de Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu açılıyor. Şehir Tiyatrosu'ndan ayrılışları, evimizde başlı başına tartışma, üzüntü konusu. Neden ayrıldılar? Basına yansımamış olmalı.

Gazanfer Özcan

O zamanlar 'evlerin yıldızları' tiyatro, sinema, radyo sanatkârlarıydı. Gazanfer Özcan daha 1960'larda büyük bir güldürü ustasıydı. Tabiî, geçmişten gelen birikimiyle.

Geçmiş günlerin hikâyesini ise, 1990'larda dinleyecektim, Gazanfer Bey'in eşsiz sohbetinden. Aktör olmak isteyen delikanlının heyecanları, Cahide Sonku'ya hayranlık, Halkevleri, Tepebaşı Dram Tiyatrosu'na gidip gelişler, Anadolu turneleri; her birinde coşkuyla gizli hüznün sarmaştığı anılar.

Mum Söndü

Şimdi yine kırk beş yıl öncesi: Aksaray'da küçük, sevimli bir tiyatroya gidiyoruz. Küçük Opera mıydı o tiyatronun adı? Galiba. Belleğime güvenirseniz, Küçük Opera olsun. Küçük Opera'da Gazanfer Özcan'ın sahneye koyduğu *Mum Söndü*'yü izliyoruz.

Tiyatro tarihimizi özümseyenler, Musahipzade Celâl'in oyununu mutlaka bilirler. *Mum Söndü*, 'geleneksel tiyatromuz'un çizgisini çok iyi bilen Gazanfer Özcan'ın yorumuyla çok etkileyici bir oyun olmuştu. Geçen onca yıla rağmen, Gazanfer Bey'in mimikleri, hayreti, yüksek tempolu oyunu bende asla silinmedi.

Şerbet ikramı

Perde aralarında seyirciye şerbet ikram ediliyordu. Bunu hiç unutmam. Yıllar sonra Gazanfer Bey'e anlattım; önce, "Nasıl hatırlıyorsun?" diye sordu. Tadı damağımda kalmıştı şerbetin. Sonra, "Geleneksel çizgiyi perde aralarında da sürdürmek istedik, bir değişiklik, farklılık arayışıydı" dedi.

Küçük Opera'dan sonra Azak Tiyatrosu. Azak Tiyatrosu'nun da bugünkü kaderini bilmiyorum. Gedikpaşa'daydı. Biz ya Cihangir'de oturuyorduk, ya Teşvikiye'ye yeni taşınmıştık. Kentin bir ucundan bir ucuna yolculuk gibiydi o günlerde, Cihangir'den ya da Teşvikiye'den Gedikpaşa'ya gitmek.

Ama Azak Tiyatrosu'nda Gönül Hanım, Gazanfer Bey ve arkadaşları oynuyorlardı. Onları izlemek büyük mutluluktu. Hatta, günler öncesinden bilet alınırdı, ya annem ya babam alırdı biletleri, bugünün

imkânlarından yoksun, tiyatronun gişesinden! Ya cumartesi ya pazar, matineye giderdik. Gedikpaşa yolu kısalıverirdi.

Bir gün erken mi gittik ne oldu, Azak Tiyatrosu'nun kapısında duruyorduk, mevsim bahardı. Bir taksi geldi. Gönül Ülkü'yle Gazanfer Özcan indiler. Onları sahne dışında ilk görüşüm! Gazanfer Bey biraz sinirliydi, bir şeye kızmıştı. Yalnız tiyatroya girer girmez gülümsedi. Bu da aklımdan çıkmaz.

Gönül Ülkü

Zaten, sahnede seyircisini kahkahalara alıp götüren bu büyük güldürü ustası, yakından tanıdıkça fark edecektim, tiyatronun düzeninde çok titizdi. Bozuk düzene tahammülü yoktu. Hele oyun öncesi, kulise girdiniz mi, derin sessizliğin saltanatını hissederdiniz. Ancak oyun bittikten sonra, ancak o zaman, Gazanfer Bey'in de neşesi yerine gelir, hoşgörüsü artardı.

Yıllarca! Azak'ta, derken Zincirlikuyu'daki Hodri Meydan'da ne güzel oyunlardı onlar! *Ahududu*, *Kocamın Nişanlısı*, *Kürkçü Dükkânı*, *Hanımlar Terzihanesi*, *Bir Kilo Namus*, *Yağmurdan Kaçarken*... Adları bile sıcacık oyunlar. Her birinde, Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu'nun kendine özgü üslûbu, cazibesi, tılsımı.

Vodvil, fars, bulvar komedisi, çok uzak yansımalarla ortaoyunu, hepsi birbirine karışır; fakat bu karışımda daima saygı uyandırıcı bir 'düzey' korunur; Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu bir düzey kollayıcısı olup çıkardı. En cüretli güldürü öğeleri bile zarafet tülünün ardından sahnelenirdi.

Vodvil, fars, bulvar komedisi

Gönül Hanım'ın, Gazanfer Bey'in bayağılığa katlanmaları imkânsızdı.

Bütün aile hayranlarıydık.

Bütün aile diyorum; annem, babam, ablam, ben, sadece dört kişilik çekirdek ailemiz değil; taa Kadıköyü'nden anneannemle dedem, Lâleli'de oturan büyük halamız, Bedia Yengemizin Samatya'daki kızkardeşi...

Yıllarca sevinçle seyrettik. Gözlerimizden yaş gelinceye kadar güldük. Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu bize yalnızca iyilik ve mutluluk armağan etti.

Gözümün önünde *Kocamın Nişanlısı*; galiba Şişli'deki tiyatroda; kim bilir hangi mevsim, yeniden sahneleniyor. Annemle birlikte git-

miştik. 'Felsefe profesörü', bilim kadını Gönül Hanım'ın bir değişmesi var ki, bütün romantizmiyle şimdi yine çıkageliyor. Güldürünün ortasında ince duyarlık. Güldürünün ortasında insanca bir bildiri. Ve güldürünün ortasında, ışıl ışıl, dönenip duran gözlerinden Gazanfer Bey'in aşk okunuyor!

Ah demiştim bir keresinde, *Kocamın Nişanlısı*'nı her mevsim oynasanız... Gülmüştü Gazanfer Bey, "Senden başka kim seyreder artık *Kocamın Nişanlısı*'nı?!" Değişen koşullar, yükselen hırs, çirkinleşen siyaset, şu bu, Gazanfer Bey'in dikkatinden elbette kaçmıyordu. Belli etmezdi ama, bu yeni dünyada derin bir yabancılık çekiyordu.

Kocamın Nişanlısı

1994'tü, Şişli'deki Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu perdelerini kapadı. Tiyatrodan son çıkışlarında Gönül Hanım'la Gazanfer Bey hiç konuşmadan eve dönmüşler. Günlerce konuşulmamış perde kapayış; hep başka şeyler konuşulmuş. Sanki tiyatro öz dünyaları, ruh iklimleri değilmişçesine.

Dayanamadılar. Biraz da biz, onları çok özleyenler kırılmayalım diye, Mecidiyeköy'deki salonda yine perde açtılar. İlk oyun *Aşk Memuru*'ydu. Engin Gürmen sahneye koymuştu. Yakın dostları Gül Gülgûn da konuk oyuncuydu. Perdecileri olmak istemiştim...

Engin Gürmen

İnsanın çok sevdiği bir sanatkârla tanışması, dostluk kurması hem çok güzel, çok anlamlı, hem de, bir gün Gazanfer Bey'in sözüyle, "vakit gelince", enikonu yaralayıcı.

Sahnede yıllarca gördüğünüz bir büyük usta, sizi evinde, aile ocağını andıran kulisinde, yaz gezilerinde şu sahil lokantasında ağırlamış. Onu dinlemişsiniz. Sizinle anılarını paylaşmış. Hatta, fikrinizi sormak inceliğini göstermiş, sizi dikkatle dinlemiş. Ne çok zaman dilimi, hatırladıkça içlendiren.

Dört beş yaz önce, Bodrum'da bir akşam, hep birlikte gülüyorduk sevgili, değerli Gazanfer Bey...

Turgut Cansever'in İstanbul'u

Şairlerin, yazarların İstanbul'una, ürke ürke, ressamlarınkini eklemiştim. Ürkerek, çünkü resim sanatının inceliklerine ne kadar açılabilecektim? Bununla birlikte, gözümüzün önünde ve göz göre göre yitirdiğimiz İstanbul'u, çoğu kez, renkte, ışıkta, duyuşta ressamlarımız yaşatmış. O dünyayı alımlamak istedim.

Mimarların İstanbul'u

'Mimar'ların İstanbul'unu yazmaktansa, hep uzak durdum, çekindim. İstanbul yazılarında mimariye dair birkaç sayfa elbette yer aldı. Bu birkaç sayfanın cümlelerini tekrar tekrar yazmak zorunda kaldım.

Ahmed Hâşim'in, Tanpınar'ın, Malik Aksel'in mimariden söz açan sayfalarını kıskanarak okudum.

İstanbul'u Anlamak

Geçenlerde, 23 Şubat 2009 tarihinde ölen Turgut Cansever'in *İstanbul'u Anlamak* kitabı için bunca geç yazıyorsam, hep o ürküntü sebebiyle...

1990'larda, bir panelde, yarının İstanbul'unu anlatıyordu Turgut Cansever. Cansever'i ilk kez orada dinledim. Afife Batur'u, Cengiz Bektaş'ı, İlhan Tekeli'yi hatırlıyorum o panelden. Turgut Cansever, yarınki İstanbul'a ilişkin kaygılarını dile getirmişti.

İstanbul'u Anlamak'ta bu konuşma, gözden geçirilerek, yayımlandı. Turgut Cansever'in İstanbul'u bende galiba o kaygıyla başlıyor:



Hayri Çizel, "İstanbul Peyzajı" (özel koleksiyon)

"(...) bu konularda en büyük muhalefeti meslektaşlarımızdan, bilfiil mutabık olmamız gereken kişilerden gördük. Onların büyük meseleleri bir kenara bırakan tavırları sonunda, bir bakıma da politikacıların -popülist bir tavırdır- gayri ahlâkî oportünist ittifakının neticesinde, hadiseler İstanbul'un geleceğindeki sorunları çözmeye yönelik olarak değil, İstanbul üzerinde çeşitli biçimlerde spekülasyonların gelişmesi olarak gelişti."

"Bilge mimar"

Böylesi endişelerden konuşmak ne yazık ki yandaş toplamıyor. Gerçi Turgut Cansever'in vefatı derin üzüntü yarattı. Farklı dünya görüşlerinin temsilcisi yayın organları "Bilge mimar" diyerek veda ettiler Cansever'e. Ama Cansever'in görüşleri, önerileri, tespitleri gündem oluşturabildi mi, olumlu yanıtlamak zor.

Timaş Yayınları'nın 2008'de yayımladığı *İstanbul'u Anlamak*'ın "Sunuş" yazısı, Mustafa Armağan imzalı. Mustafa Armağan, "Portre"yi çizerken; Cansever'in büyüleyici bir sözüyle yola koyulmayı özellikle tercih etmiş. Sadece bu söz, yaşadığı toprağın kültürüne, medeniyetine saygılı insanlar için, bütün bir yol haritası. Alıntılıyorum:

"İnsana çok sıradan bir şeymiş gibi geliyor ama; bir Bursa'nın, bir İstanbul'un meydana getirilmesi, o tektoniklerin güzelliklerinden bir şey kaybetmeden, bir 'bütün'ün parçaları gibi nakış nakış işlenmiş olması âdeta bir mucizedir."

Eşsiz peyzajının herhalde son dönemini hayal meyal, fakat hep gurbet duygusuyla hatırladığım Bursa belirdi ve kayboldu. 1950'lerdi, o Bursa'ya, annemin halası "Bursalı Nezihe Halamız"ı görmeye giderdik. 2000'lerde o Bursa'dan geriye kalan, galiba, restore edilmiş, turistik hale getirilmiş üç beş ev, birkaç yapı, şehrin yeni çehresinde anıtsal özelliklerini -çok acı ki- yitirmiş camiler, türbeler, tarihî mekânlar...

Varlığın bütünlüğü

Turgut Cansever'in edebiyat adamı duyarlılığıyla dile getirdiği İstanbul, ister istemez, tıpkı Bursa gibi, sönüp gitmiş bir mucize ardındaki arayışlar. "İslâm Mimarlık Mirası İçinde İstanbul", bugün artık neredeyse kavrayamayacağımız bir tespite yer veriyor: "İslâm, Varlığın bütünlüğünü, insan hayatının bütün veçhelerini kapsar. Bu bakımdan evler, mahalleler ve şehirler İslâm mimarlık kültürünün büyük abidelerinden ayrılamaz."

Abide, mahalle, ev

Şehrin dokusunda, abide, mahalle, ev git git anlamını yitirecek, uyumlu birliktelik silinecek. Turgut Cansever sebepler üzerinde elbette durur. Çözülüşün, bir bakıma çöküşün doruk noktası İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır. "Batı teknolojik üniversalizminin tahripkâr etkileri" artık iş başındadır. Şuraya varılır:

"Bu dönüşümle beraber, İslâm ülkelerinin özellikle sömürgeci, işgalci kültürlerle daha yakından temas halinde bulunan şehirli nüfusu, İslâm'ın ev, mahalle ve şehir kültürünü reddedip, Batı taklidi apartman hayatını tercih ettiği için bütün İslâm ülkelerinde evler ve mahalleler yok oldu."

Ölü yapılar

Hemen ardından daha sarsıcı şu yazıklanış: "Büyük abideler de çevrelerinden koparılıp yalnız ve fonksiyonsuz ölü yapılar haline getirildi."

Nicedir çözemediğim mesele: Bakıyorsunuz, muhafazakârlık bayrağına en çok sarılanlar, İstanbul'un dört bir yanını kuşatan, hatta tarihî dokusuna küstahça sızan gökdelen mimarisinden enikonu hoşnut. Amerika, Avrupa kentlerinden aşağı kalmadığımızı düşünerek övünç bile duyuyorlar. Hiçbir kuşkuya kapılmaksızın.

Oysa Turgut Cansever, 1980'lerde son noktayı koymuş: Yenilik, modernleşme peşinde bilinçsizce koşanların, mahalleleri ve tarihî şehirleri yok ettiklerini vurguluyor. Herhalde iç sızısıyla ekliyor: "... sonucunda sefalet mahalleleri oluştu..."

Süleymaniye Camii yöresi

Nutuk atmaya gelince, İstanbul'u yeryüzünün en önemli tarihî şehirleri arasında sayanlar, bununla gurur duyanlar, tarihi yok edilen şehri ya görmezden geliyorlar, ya da, zaten göremiyorlar, fark edemiyorlar. "Meselâ" diyor Cansever, yine 1980'lerde, "Süleymaniye Camii yöresinin durumu, bu konuya hayli dramatik bir örnek teşkil eder."

Belki içten bir iyi niyetle, belki politik bir dostlar alış verişte görsün hesabıyla, o çevreyi bu çevreyi düzenlediklerini, tarihî dokusuna kavuşturduklarını iddia edenler, Süleymaniye için söylenmiş şu umutsuzluğu ille göz ardı ediyorlar:

"Yoğun trafik akışı, çevredeki sanayi ve ticaret faaliyetinin gürültüsü ve suni etkileri ile külliyenin insan hayatının dışına itildiği, civarda yapılacak küçük bir gezintiyle görülecektir."

Küçük gezintiyi birçok defa yaptım. Ancak hayalde, tasavvur edişte 'öz' Süleymaniye'yi görebildiğimi sandım. Zaten, Süleymaniye tekil, spesifik bir örnek de değil. İstanbul'un sayısız köşesinde, Süleymaniye çapında olmasa da, inceliği, güzelliği, anlamı bilinçsizce ve bilgisizce silinip süpürülmüş, irili ufaklı nice mimarî eser...

Ya Turgut Cansever, kaybettiğimiz "bilge mimar", gönül adamı, kimdi ve ne istiyordu? Ben onu, bir bahçeyi anlatırken, o kadar yalın birkaç satırında, birdenbire duydum:

III. Murad'ın bahçesi

"Boğaziçi'nin harikulâde bahçe örneklerinden birisi, III. Murad'ın Anadolu Hisarı'nda meydana getirdiği yalnızca mavi servilerden oluşan bahçeydi. Bu bahçe, bir tek bitki türünden bir saray bahçesi meydana getirmenin ne kadar yüce, az'ın hikmetine erişmiş bir kültürün ürünü olabileceğini gösteren çarpıcı bir örnektir."

Yeniden okursanız ve sözcükleri yaşama çabası gösterirseniz, 'yüce'yle 'az'ın yan yana gelişi, sanırım yüreğinizi yakacaktır.

Cansever, III. Murad'ın mavi servili bahçesini, Batı'nın ve Uzakdoğu'nun bahçeleriyle kıyaslıyor. Yeniden mavi servilerden ibaret bahçeye dönerek, belki bir sır söylüyor.

Fakat bu sır, kim bilir ne zamandan beri, kimseye cazip gelmediğinden, başta İstanbul, bütün yurt, tarumar edilebiliyor. 1955 sonrasının 'istimlâk' çılgınlığı, *İstanbul'u Anlamak* yazarına, tahmin edilebileceği gibi, isyankâr satırlar yazdırmış. Onları alıntılayarak noktalıyorum:

1955 sonrası

"1957'de, Başbakan Adnan Menderes'in Prost'un planlarından hareketle, İstanbul'da Karayolları Teşkilâtı'nı kullanarak başlattığı vahşi yol açma faaliyeti içerisinde, Edirnekapı'dan başlayıp Eyüp'e inmesi düşünülen ve Eyüp merkez alanında Sokullu Mehmet Paşa Türbesi dahil pek çok abideyi (türbe, tekke, mezarlık ve diğer tarihî eserleri) yok edecek olan yol inşaatı neredeyse karayolları mühendislerine karşı savaş açılarak, inşaatın yarısı bittikten sonra ancak durdurulabildi."

Sürgünde Kızkulesi

Üç dört yıl öncesiydi; Neriman Oyman'ın resimleriyle Gülper ve Halit Refiğ'in Burgaz Adası'ndaki çok sevimli evlerinde karşılaştım. Adadaki evlerine ilk kez gidiyordum. Sonbahar geliyordu. Caminin az ötesindeki ev.

Tümden renk

Beş on basamağı inince, -sanki çağırmıştı!- dönüyorsunuz, duvarda bütün ilkyaz renkleri, alacalarıyla bezenmiş, katmer katmer bir resim. Durakalıyorsunuz. Gizlerini önce söylemiyor. Tümden renk. Fakat renklerin çekim alanından sıyrılınca, rüya mimarisi içinde çiçekler, yüzler, müphem figürler beliriyor.

Gülper resmin tamamlanmadığını söylemişti. Halit Bey'se ressamın albümünü gösteriyordu. "Tanımıyor musun?" İkisi aynı anda soruyorlar. Yazık ki tanımıyordum. Karşı duvarda, bu kez, Neriman Oyman'ın yağlıboya çalışması: Rüya ortasında, kırlara uzanmış, uyuyan genç kız. Bunca bahar, bunca ilkyaz ama hep, içte karanlık, kasvet bırakarak.

Burgaz'da...

Böylece Neriman Oyman'ın siyah masalını tanıdım. O ada günü biraz yürümüş, Burgaz'ın geçmişinden, hatıralardan konuşmuş; sonra akşam yemeği yemiştik. Boyuna gözümün önüne geliyordu albümdeki resimler. Resim sanatının bugünkü aşırı deneyselciliğinden haber-



Neriman Oyman, "Yelkovansız Hayatlar" serisinden (özel koleksiyon)

sizmiş gibi renklere, figürlere büsbütün bağlanmak. Dediğim gibi, bir giz söz konusuydu.

Neriman'ın eski, yıprak Beyoğlu apartmanındaki işliğine gidinceye kadar bu gizi çözemedim. İşlikte birçok resim usul usul söyledi: Resim yapmaktan ötesine omuz silkmiş bir sanatçının eseriydiler. Yenilik eskilik umurunda değil ressamın. Renklerin çıldırtıcı canlılığı ortasında hangi resme dalıp gideceğinizi kestiremiyorsunuz.

Beyoğlu'ndaki işlik

İşlikten söz açayım: Artık kış mevsimiydi, soba yanıyordu. Bütün lükslerden uzak ortam. Çetin hayat koşullarında resim yapmayı tercih etmek. Daha doğrusu, milyonlarca insanın zor yaşamasından kopmayarak resim yapmak... Atölye böyleydi.

Solgun çerçeveli portrede, gözlerinde -zaten Neriman bence gözlerin ressamı- derin hüzünle bir genç kadın da, sizi, işlikteki kişiyi seyrediyor. Ya da, seyreder gibi yapıp, çok eskilerden ardına taktığı acıyla susuyor.

Bu portre benim olmalı diye düşünmüştüm. Oysa ressamın başat özellikli bir eseri değil; renkler karartılı ve solgun, kıyısından köşesinden ilkyaz yansımamış... 1994 tarihli bir otoportre. Neriman Oyman sonradan büyük incelikle kendi portresini bana armağan etti. Tuvalin arkasında kırmızı boya kalemiyle "HÜZÜN" yazıyor.

Otoportre

O hüzünlü sevinçli işlik akşamı -gün kararmıştı-, Refiğ'lerden başka, operatör Oya Bayrı bizimleydi. Oya Bayrı'yla ikimiz, çocukların, çiçeklerin, kelebeklerin, İstanbul'un, biraz Datça, biraz Ayvalık'ın, balıkların, deniz kızlarının, deniz kabuklarının, akrepli yelkovanlı ve akrepsiz yelkovansız saatlerin, terk edilmiş evlerin koşuşup durduğu tuvaller önünde kalakaldık.

Terk edilmiş evler dedim; birinin ismi, "Çünkü Yıkılıp Gitmiştir Zaman". Samet Ağaoğlu'nun kaleminden çıksaydı, mutlaka 'hortlak ev' olurdu; "Sağır Yalı" hikâyesinde olduğunca. Bununla birlikte, Neriman 'yıkılıp gitmiş' zamanda bile hayat gereksiniyor. "Çünkü Yıkılıp Gitmiştir Zaman"da -galiba bir Ayvalık evi- sonbahar renkleri son bir defa alevleniyor; yıkılıp gitmişliği, hiç değilse, alevli renkler dindirsin istiyor ressam.

Samet Ağaoğlu

Neriman, Burhan Uygur'a hayranlığını söyledi. Bize uzun uzadıya Burhan Uygur resmine tutkusunu anlattı. Arslan Mengüç'le Zeynep Aliye'nin kaleme getirdikleri Neriman Oyman kitabında (Bilim Sanat Galerisi Yayınları) Burhan Uygur resmine tutku serüven olup çıkıyor: Neriman Ayvalık'a gidiyor. Uygur'un "yaşadığı mekânlarda yaşamak". Devam edelim: "Yanına otuz kadar tuval, bir koli boya alır, çok yüklü vaziyette pansiyona gelir. Oradakilere 'Burada Burhan diye bir ressam kalmış, onun odasını gösterir misiniz?' diye sorar." Bir bungalovmuş. Yüzünü hiç görmediği Burhan Uygur, 2000 yılında Neriman Oyman'ın bir portresinde belirir...

Burhan Uygur

Burhan Uygur arkadaşım ve çok sevdiğim bir ressamdı. Neriman Oyman'la Burhan Uygur arasındaki ilintiyi, sonsuz alçakgönüllülükte aramak gerekir diye düşündüm sonraları, atölyeden ayrıldıktan sonra.

Bana sorarsanız, Neriman, dünyanın bütün kederlerini duyumsadıktan sonra resim yapmaya başlamış. Cam vazoda çiçekler diye baktığınız resmi, nihayet, gerçekten 'görünce', çiçeklerin boynu bü-

kük, benizleri beyaz çocuklar olduğunu ayırt ediyorsunuz. Tuvalin üstünde "öksüz çocuk gölgeleri düşüyor vazoma" yazıyor.

Ama yalnızca öksüz çocuklar değil, öksüz evler, öksüz ağaçlar, öksüz Galata Kulesi, öksüz Kızkulesi. Derken öksüz İstanbul: Masaldan fırlatılıp atılmış, güzelliğine yoksulluk eşlik eden bir kız çocuğu İstanbul'u süpürüyor. İki yanda pembemsi tül perdelere, kız çocuğunun sözüm ona şatafatlı elbisesine aldırmayın, İstanbul'un gün ışıltısına da. Bu görkem sadece bir dekor.

Galata Kulesi, Kızkulesi

Yer yer resim sanatının kurallarına bağlı çalışma, birdenbire naifte karar kılıyor. Derken âsîce, başka yordamlara uzanıyor. İçten içe anarşizmden, kurallara karşı baş tanımazlıktan konuşuyor. Aslında, Neriman Oyman, vazgeçemediği iyilik masalının resmini yapıyor. Gelgelelim, masalın sonu iyi bitmiyor. Bu yüzden, onun tuvalinde, İstanbul da siyah bir masal. Kızkulesi sürgünde, kâğıttan kayıkta, az sonra batacak! Galata Kulesi'nin içsel yaşamdaki çehresi gözyaşlarını gizlemeye boş yere uğraşıyor. "Kuledibi Sakinleri"nde şimdinin, bugünün 'yaşayan' insanları, kadınlar, çocuklar, hayaletmişçesine solgun. "Masal Toplayan Çocuklar" masal toplamıyorlar, ressam istediği kadar o çocuklara masallar sunmaya çalışsın, işte hemen çöp toplayacaklar! "Cahide Sonku" âdeta acıyarak, hatta tiksinerek bakıyor, bize, bir zamanlar yaşamış olduğu şehre. "Şehri Boyayan Çocuklar"da gökdelenler külrengi, yalnızca eski, yıprak, göçmekte olan yoksul evler ressamın fırçasından alacalar edinebilmiş...

"Kuledibi Sakinleri"

Canlı renklerin böylesine cesurca kullanıldığı pek az yapıt kotarılıyor günümüzde. İşte, yalazlar kuşanmış bir masal evi, müzikli kutuların balerinlerini andırır çiçek kız, onunla konuşan kedi, evin alınlığındaki akrepsiz yelkovansız saat. Öteki masal evleri. Tümüyle alaca tufanı.

Dikkatimi çekmişti: Niye akrepsiz yelkovansız saat?

Akrepsiz yelkovansız saat

Ressam diyor ki: "Saatin akrebi yelkovanı yok. Çünkü öyle bir zaman yok." Serinkanlılıkla söylemişti. Ben, resimde, o masal evlerinde, bir an için olsa bile, var! diye düşünmüştüm.

"Hayır yok. Öyle bir zaman yok. Kızkulesi artık sürgünde..."

Zaten masal hemen eriyor. Gözeneklerine ayrışıyor. Yas, elem olup çıkıyor.

Güner Ener

Böylesi bir çaba hak ettiği ilgiyi devşirdi mi? Sanmıyorum. Sebebini, *Eylül Yorgunu* hikâyelerinin yazarı Güner Ener açıklıyor:

"Başkasının yeteneğini, gücünü, yürekliliğini, gerçek sanatçı kimliğini, insan onurunu karalamakla rahatlayacaklarını sansınlar, bırakın yalnızca kendilerinin anlayabilecekleri yüksek-çağdaş sanatı üretip kendi çamurlarında debelenip dursunlar. Hiçbir şey değişmez. Çünkü Neriman Oyman acıların, özlemlerin masala dönüşmesini başardığı o duyarlı, ustalıklı, içtenlikli tuvalleriyle işte orada, ayakta dimdik durmakta..."

Yuşa Tepesi

Evet, evler, evsizliğin simgesi. Çocuklar, gülerken, içe attıkları mutsuzluğu, yoksunluğu söylüyorlar. Yuşa Tepesi sis kuşanıyor...

Tüller, süsler kuşanmış genç kadınlar, bu giysilerimiz yalan, bu giysilerimiz hiç olmadı!, Neriman bizi böyle görmek istedi, bütün dünyayı... çirkin, acımasız, bedeller ödeten dünyayı öyle görmeye çalıştı diyorlar.

Ne tuhaf: Hayatı bunca güzel kılmak isteyiş ve hayatın gaddarlığını bunca yansıtış!

İstanbul'a Erguvan Müzesi

Dün bir kitap gördüm. 'Gördüm' diyorum, bol fotoğraflıydı ve okumam zaten imkânsızdı, İtalyanca yazılmış. Fakat fotoğraflara hayranlıkla baktım. Kitap, Faşist İtalya'nın taptığı Gabriele D'Annunzio'nun bugün artık müzeye dönüştürülmüş evini âdeta seyretmemize imkân tanıyordu.

D'Annunzio

İhtişam tutkusuyla kirlenmiş ve hayli açgözlü bir zevkin rüzgârlar estirdiği bir malikâne. D'Annunzio'nun orada neler yaşadığını, nasıl yaşadığını düşünmeden edemiyorsunuz. Bazı kaynaklar, Mihri Müşfik Hanım'ın D'Annunzio'yla arkadaşlığını saptar. Mihri Müşfik bu irkiltici malikânede kaldı mı?

Sonra, ister istemez, İstanbul'daki ölgün yazar evi müzelerini düşündüm. Epey hor kullandığımız Âşiyan Müzesi aklıma geldi. Geçen yıl, ciddi bir onarımdan geçiyordu. En son o zaman gittim Tevfik Fikret'in evine. Belki şimdilerde daha yakışıklı bir görünüm edinmiştir. Ne var ki, özgün görünümü, D'Annunzio'nun malikânesinde olduğunca, hiçbir zaman geri getirilemeyecek. Çevre peyzajı öncesiz sonrasız yok edilmiş!

Âşiyan Müzesi

Ruşen Eşref, geçen yüzyılın başında, Tevfik Fikret'i ziyaret eder. Boğaziçi dingin, ıssız, pastoral. Yokuşta, birkaç servi esintiye kapılmış,

Ruşen Eşref

şurda burda kırık mezar taşları. Tepede Âşiyan, geniş pencereleri kanarya sarısı kapaklı, esmer duvarıyla sessiz duruyor. Bu tasviri ezberlemiş olmalıyım...

Ruşen Eşref kaleme getirmeseydi, asıl Âşiyan'ı düşlemek bile imkânsız hale gelecekti.

Goethe

Goethe'ye sorarsanız, önem açısından, şiirle dirimi birbirinden ayırmaz. Öyle anlaşılıyor ki, edebiyat, sanat, toplumların kültürlerini ayakta tutan kaynaklardan biri. Hatta edebiyatın bu konuda öteki kaynaklara oranla daha ağırlıklı yeri var. Kültür mirasının yeni kuşaklara devredilmesinde en güçlü rolü o oynuyor.

Cevdet Kudret, büyük töre romancımız Hüseyin Rahmi'yi yorumlarken, onun eserindeki kişileri tiyatro sahnesine çıkarırcasına tek tek anar. Bu ne inanılmaz bir kadrodur! Bütün İstanbul, on dokuzuncu yüzyılın sonundaki yaşamıyla oradadır. Şunları da eklemekten kendini alamamış Cevdet Kudret:

Kâğıthane âlemleri

"... eski İstanbul'un her katından insanları onun eserlerinde kendi çevreleri, kılıkları, görenek ve gelenekleri, düşünceleri, inançları, dilleri ve her türlü özellikleriyle yaşamakta; yarım yüzyıl önceki İstanbul'un atlı tramvayları, Kâğıthane âlemleri, Ramazan gecelerinde Şehzadebaşı gezmeleri, mahalle baskınları, ölü gömme törenleri, kenar mahalle kadınlarının konuşmaları vb. bütün ayrıntılarıyla yazıya geçirilmiş bulunmaktadır."

Arap bacılar

Burada "yazıya geçirilen" doğrudan doğruya büyük bir kentin, pâyitahtın kültürüdür. Meselâ mürebbiyeler, küçükbeyler, tulumbacılar, yanaşmalar, Arap bacılar bugünkü yaşamamızdan el ayak çektiler. Romancının kişisel çabası, dile getirmekteki tercihi söz konusu olmasaydı, yitip gitmiş bu kimlikler üzerinde ancak sığ bilgiler edinecektik. Oysa kültür mirasını ayakta tutan kuru tarih değil, ruh üflenmiş ayrıntı.

1944

Hep merak ettim: Hüseyin Rahmi 'değişen' İstanbul'u gördükçe, ölüm tarihi 1944'e kadar, neler hissetti; yazdıklarında git git yok olanların birincil tanığıydı... Burukluk mu? Şaşkınlık mı? İyi ki yazdım, iz bıraktım sevinci mi?

Ahmet Rasim çocukluğunun, gençliğinin orta yaşlılığının İstanbul'unu gün be gün ve her açıdan izlemeseydi, izlenimlerini yazıya



Ali Avni Çelebi, "Adalar" (özel koleksiyon)

dökmeseydi, gündelik hayatın o dönemlerini gerçekten merak edenler için ne kadar derin bir gedik açılacaktı. Ne yazık ki, Ahmet Rasim'in armağan ettiklerinden çok az kişi haberli bugün. Çok az kişi böylesi bir birikimden tat alıyor.

Reşat Ekrem Koçu

Reşat Ekrem Koçu'nun bugün sahaflarda bile bulunmayan eşsiz *İstanbul Ansiklopedisi*'nin yarım kalmış olmasına üzülmemek elde mi?

Piyasa romanı diye küçümsenmiş Kerime Nadir ya da Muazzez Tahsin külliyatını İstanbul açısından taradığımda donakalmıştım. Elimizin altındaki hazineyi görmezden gelmişiz. Meselâ pembemsi eflâtun manolyayı Kerime Nadir'den okudum. Ancak sonra, Çallı'nın eflâtun manolyalarının sırrını çözebildim. İstanbul'da bugün eflâtun çiçek açan manolya hangi bahçede?

Alafranga Büyükada

Piyasa romancısı Esat Mahmut'la 1930'ların Büyükada'sını yaşayın, diyelim ki *Kadın Severse*'den iz sürün, o eski Büyükada alafranga yaşantısını gözünüzün önüne getirebilirsiniz. Hemen ardından, Sa-

miha Ayverdi'nin harikulâde *İstanbul Geceleri*'ni okuyun, bu Büyükada'ya mesafeli duruş size yeni bir bakış açısı kazandırır.

Hüseyin Rahmi eski İstanbul'u ve eski İstanbul'da billûrlaşmış imparatorluk minyatürünü dile getirirken, yeni İstanbul'u dünden büsbütün habersiz bırakmak istemiyordu. Gelgelelim bu soydan çabalar bizde kayıtsızlıkla karşılanmış.

Yazarlarımızın çok güçlü sezişleri söz konusu. Refik Halid yıkıcı bir 'israf ekonomisi'nin önce İstanbul'u, sonra bütün yurdu esir alacağının endişesini ilk duyanlardan. Refik Halid'in *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*'sı Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki toplumsal görüneme de yer ayırmıştır. Bu bölümü rakamları, markaları, ölçekleri değiştirerek okuyun, bugünün alışveriş ortamından ayırt edemezsiniz. Refik Halid'in yakınması, önerileri ciddiye alınsaydı...

Birinci Dünya Savaşı

Demin belirtmeye çalıştığım gibi, 'geçmişi okumak' bizde çok az kişinin gönlünü çeliyor. Yayın dünyasını, ekinsel mirasımızı takip ettiğini ileri süren okurlar tanıyorum; şimdi moda olan, bugün rağbet gören kitaplardan ötesini okumaya yanaşmıyorlar. *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma* onlar için hiçbir şey ifade etmiyor.

Yazarlarımız âdeta ölüm tarihlerine kadar gündemde. Ölüm tarihleriyle birlikte unutuluşun merhamet bilmezliğine terk ediliyorlar.

Esat Mahmut'un Büyükada'sı, Samiha Ayverdi'nin Büyükadası; bir de Sevgi Soysal'ın *Yürümek*'teki Büyükada'sı. 1930'lardan 1960'lara görkemli panorama. Evet ama, *Yürümek* okunuyor mu?

Sevgi Soysal

Çağdaş edebiyatımızın yazarları, değişik sebeplerle, İstanbul'u, bu şehrin semtlerini, yapılarını, doğayı ve eşyayı tasvir etmek ihtiyacı duymuşlar. Bir bakıma, hepsi, yaşadıkları İstanbul'a, o İstanbul'un dünyasına, değerler dizgesine tanıklık etmiş.

Muazzez Tahsin'in romanlarında, bazı hanımlar ve beyler, bonjurlu bonsuvarlı konuşuyorlar. Bize bugün hayli gülünç gelebilir ama, 1930'ların, 1940'ların kentsoyluları için bir kibarlık göstergesi. Hor görülmüş piyasa romancısı saptamasaydı, dilin alafranga yapmacıklığını nasıl öğrenecektik?

Muazzez Tahsin

Ben yaştakiler bile öğrenemeyecek, bilemeyecekti. Çünkü -çocukluğumun geçtiği- 1950'ler İstanbul'unda bonjurlar, bonsuvarlar kullanılmaz olmuştu.

Yaşadığı dönemi, ayırtında olarak ya da olmayarak, geleceğe yazmak, yazar için başlı başına övünç kaynağı. Edebiyatımızı değerlendirenler bu olguda da talihsizlikler yaratmış, çürük iddialar ileri sürmüş:

Mâziperest

Hatırladığı Boğaziçi'ni, Çamlıca'yı, Büyükada'yı olanca renkliliğiyle kaleme almış Abdülhak Şinasi Hisar 'mâziperestlik'le suçlanmış. Dahası, sarakaya alınmış. Oysa görkemli tanıklık onun eserinde.

D'Annunzio'nun bugün de özenle korunan bahçesinde, renkli bir fotoğrafta eflâtun çiçekler açmış o ağaç; keşke dedirtti, İstanbul'da, hele bu mevsimde, erguvanlar açmış bir yazar evi müzesi olsaydı... Fakat eserlerini okumadığımız yazarlarımızın evi, eşyası kime ne söyleyecek ki?!

Bende İstanbul Hatıraları Kaldı...

1995 sonrasında bir seçki hazırlamıştım: Yenilikçi edebiyatımızdan doksan dokuz öykü, doksan dokuz öykücü. Niye yüz değil? Galiba yayıncının isteğiydi. Alışılagelmiş rakamı bir öncesine çekerek ilgi uyandırmak...

Bir yayıncı arkadaş, seçkiyi yeniden basmak istedi. Günlerdir gözden geçiriyorum. Şimdilerde seçki, güldeste, antoloji, nasıl adlandırırsanız artık, öylesi çalışmaları yayımlamak kolay değil. Telif eser yasalarındaki ölçülüp biçilmemiş, kılgıdaki karşılığı düşünülmemiş yaptırımlar, seçki hazırlamayı hemen hemen imkânsızlaştırdı. Yayıncı arkadaş bütün külfeti yüklenmeyi göze alıyordu. Yine de çetin ceviz.

Zaten hikâyelere dalıp gitmişken, başka havalar esti; güldestelerin kaderini unuttum. O başka havalarda hikâyecilerle birlikteydim. İstanbul'da, onları tanıdığım günlerdeyim. Buruk bir yaprak dökümünde. Çoğunu yitirmişim.

Halide Edib

Seçkide Halide Edib yer alıyor. Yitirdiklerimiz arasında ilk onu tanımıştım. Topağacı'nda misafir evinde gördüğüm Halide Edib çok yaşlıydı. Bununla birlikte değişen İstanbul'a bilinçli bir kaygıyla



Hikmet Onat, "Kireçburnu" (Yapı Kredi koleksiyonu)

bakıyordu. Hele o günlerin moda semti Topağacı'nın mimarisine derin uzaklık hissediyordu. Geçmişteki mimarimizin yerine paldır küldür inşa edilen apartmanlar ünlü yazarı adamakıllı ürkütmüştü. Israrla tekrarlayarak, "Bizim neoklasik bir mimarimiz olmalı" diyordu. Neoklasik sözünü galiba ilk kez işitiyordum.

Yakup Kadri'yi ilk ve son görüşüm Ankara'da. Kemal Tahir, Türk Dil Kurumu'nun roman ödülünü *Devlet Ana*'yla kazanmıştı. Kurumdaki ödül törenine gelenler arasındaydı *Ankara* romancısı. Kemal Tahir'in çok heyecanlandığını, çocuk gibi utangaçlaştığını hatırlıyorum.

Değişen İstanbul

İstanbul'dan hiç konuşulmadı. Ama Yakup Kadri'nin değişen İstanbul'dan hüzün duyuşunu, son romanı *Hep O Şarkı* (1956) dolaylı biçimde dile getirir. Romancı, bizi Mecid, Aziz devirlerine götürür; İstanbul'dan bir deste peyzaj sunar. Tıpkı, Refik Halid'in son romanı *Sonuncu Kadeh*'te (1965) olduğunca.

Yazko

Seçkiye Samet Ağaoğlu'ndan "Sağır Yalı"yı almışım. "Büyük Aile"yi de çok severim. Samet Ağaoğlu'nun telefondaki sesini işitir gibiyim: Kendisinden kırk yaş küçük bir yazarın hikâyesini içtenlikle övüyor, Yazko'da yayımlanan "Kötülük" için beni yüreklendiriyordu.

Orhan Kemal'le yazık ki bir iki kez bir arada olabildim. Sonuncusu Cağaloğlu'nda, Nurosmaniye'ye giden yolun başında. Hepimizin hayran olduğu romanları, hikâyeleri o yazmamış gibiydi. Öylesine alçakgönüllü, kalender.

Orhan Kemal bugünkü İstanbul'u ilk sezinleyen yazarımızdır. Eseri eskimedi; tam tersine, İstanbul, edebiyatımızda ancak onun dün yazdıklarıyla var olabiliyor. Sadece *Devlet Kuşu*'nu okumak baş döndürür. Sadece eşsiz "Önce Ekmek" hikâyesi, İstanbul'da büyük çoğunluğun hangi koşullarda, hangi kırılan ümitlerle yaşadığına dair. "Çikolata" yoksul çocukların iç yakan heveslerini, özlemlerini söyleyip duruyor. Ya da, *Evlerden Biri*'ni okuyun, Cibali'deki evde kavgaların niye

Cibali



İbrahim Çallı, "Boğaziçi'nden" (özel koleksiyon)

dinmediği, bir zaman kaymasıyla alıp sizi bugüne getirecek. Orhan Kemal'in İstanbul insanları hep aynı acıyı yaşıyorlar...

Halide Edib'den sonra tanıdığım ikinci yazar galiba Kemal Tahir'di. Şaşkınbakkal'la Suadiye arasındaki -bir apartmanın girişi katı-evine gittiğimde on sekiz yaşımdaydım. Fakat şimdi, kırk bir yıl sonra, ilk günü, sonraki gidişlerimi öyle berrak hatırlıyorum ki! Çocukları olmamış Semiha ve Kemal Tahir, biz gençleri çay sofralarında, akşam yemeklerinde tıka basa doyurmayı ne kadar çok severlerdi. Hele Semiha Hanım, "Gençsiniz, öyle iki pirzolayla olmaz" der, üçüncüsünü tabağa zorla koyardı.

İstanbul Lokantası

Sirkeci'deki İstanbul Lokantası'nda bir geceyi hatırlıyorum: Kemal Tahir, Leyla Erbil, Naci Çelik ve ben. Köhnemiş fakat bir geçmiş zaman güzelliği taşıyan İstanbul Lokantası...

Anılar sökün ediyor: Değişen toplumda, değişen İstanbul'da ruh inceliğini anıt gibi koruyan Haldun Taner'e kimileyin Elmadağı'nda, Divan Oteli'nin oralarda rastlıyorum, kimileyin Kemal Tahir'in evinde bir araya geliyoruz. Ama daha çok Mühürdar'da. Teyzemlerle Haldun Bey birbirine yakın evlerde oturuyorlar. Hep hasta annemi soruyor, şifa diliyor. Yaklaşan ölümü bildiğinden, konuyu çarçabuk değiştirerek, neler yazdığımı soruyor.

Neler yazmıyordum ki, ne tasarılar, ne hayaller...

Tarık Buğra

Tarık Buğra'yla yine İstanbul Lokantası'nda içkili öğle yemeği yemiştik. Fethi Naci'yi, Ömer Uluç'u hatırlıyorum; masada mezeler, kıştı, zeytinyağlı yerelması. Buğra'nın *Akümülatörlü Radyo* oyunu İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sergileniyordu. Oyununu görmemi istemişti. Önyargılarımdan dolayı gitmemiştim. Şimdi derin pişmanlık. Seçkideki öyküsü "Beşinci" ne kadar ince!..

Feyyaz Kayacan

Feyyaz Kayacan'la Papirüs'te karşılaşıp tanışmamıza daha çok var. Tanışmıyoruz ama, onu ilk kez hocam Vedat Günyol'un yanında uzaktan görüyorum. Londra'dan gelmiş. Vedat Bey, *Sığınak Hikâyeleri*'ni ille salık verirdi. Beyoğlu'ndaki Papirüs, bir dönem, yazarların, tiyatrocuların sık uğradığı mekândı. Bence romanı olabilirdi, yazılmadı. Tam o sıra Papirüs'te karşılaşıyoruz: Edebiyatta gençlik coşkusunu hiç yitirmemiş, saçları bembeyaz, pipo içen Feyyaz Kayacan!

Altın Kitaplar'dan çıkmışım; İstanbul Erkek Lisesi'nin önünde Sabahattin Kudret Aksal. Siyah paltosuna sarınmış. Kış günü, öylece kar serpiştiriyormuş gibi. Orada konuşmaya başlıyoruz. Sonra birlikte Köprü'ye iniyor, ya Sirkeci'den ya Karaköy'den vapura biniyoruz. Aslında karşıya geçmem için sebep yok. Ama Sabahattin Kudret'le edebiyat konuşmak... İyice akşam, Teşvikiye'ye dönerken sevinçler içindeyim. Edebiyatın bir tür ticarete dönüşeceğinden korktuğunu o akşamüzeri mi söylemişti Sabahattin Bey?

Altıyol'daki ev

Mehmet Seyda'nın Altıyol'un arka sokaklarındaki evindeyiz. Hulki Aktunç, Naci Çelik, Taylan Altuğ ve ben. Çilingir sofrası. Vakit akşam. Bizim anlattıklarımızı dinliyor Mehmet Seyda. Bir ara portatif radyosundan güç belâ işitilen *Kuğu Gölü*'ne dalıp gidiyor, "Çaykovski!" diyerek radyoyu kulağına götürüyor. Kimlerin evinde o pahalı müzik setleri?! Çevreme bakıyorum, yorgun, köhnemiş eşya. Zor geçim koşulları dörtbir yanı merhametsizce döşemiş. "Evimin Erkeği" hikâyesi beliriyor: Orası da böyle bir ev miydi? Cumartesileri, sinemaları, muhallebicisi, Gülhane Parkı'yla İstanbul o unutulmaz hikâyedir.

Yusuf Atılgan

13 Eylül 1980 sabahı. Yusuf Atılgan telefon ediyor. Moda'da mı oturuyordu? İyi olup olmadığımı soruyor. Telefon numaramı çok aramış, öyle söylüyor. Pek görüşmezdik. Askerî darbeye dair tek kelime konuşmuyoruz. Bu an bana hep bir Dostoyevski sahnesi gibi gelir. Sonraki dokuz yıl bir daha ne telefonlaşıyoruz, ne görüşüyoruz. *Anayurt Oteli* yayımlandığında içler acısı, gülünç, kıskanç, pespaye bir yazı yazmıştım.

Dedim ya, yaprak dökümü! Ölmüşler! Fakat hatıraları çok canlı:

Yeni Ufuklar'ın yönetim yerinde Muzaffer Hacıhasanoğlu'yla bir iki saat. Malatya'dan gelmiş, dergiye abonesini yenileyecek. Sonra, Malatya'dan selâmını gönderecek, Necati Güngör'e söylemiş...

Muzaffer Buyrukçu, evden, kitaplığımdan getirdiğim, 1956 basımı *Katran*'ı, 1961 basımı *Bulanık Resimler*'i imzalıyor. Bu kez Papirüs dergisindeyim. Cemal Süreya masası başında. Buyrukçu sevgiyle gülümsüyor...

Yeniköy'deki kilise

Bilge Karasu'yla Taksim'de, bir kahvede ilk buluşma. Yeniköy'deki kiliseyi, Van Gogh resimlerini çağrıştırır kiliseyi söylüyor...

Sevim Burak'ın Ayaspaşa taraflarındaki evi, yerlerde cümle cümle öykü taslakları, yırtık kâğıtlarda. Bütün bir İstanbul'du Sevim Burak...

Ayhan Bozfirat'la Topkapı Sarayı'nı gezişimiz...

Oğuz Atay'dan aldığım son mektup...

Bir hakiki 'kıraathane'de, Cağaloğlu, Mübeccel İzmir'li yazdıklarımı düzeltiyor...

Mübeccel İzmirli

Sinematek yılları, gördüğümüz bütün güzel filmleri bizlerle tartışan Onat Kutlar...

Selçuk Baran'la Divan'da, Tezer Özlü'yle Kafe Bulvar'da, iki ayrı zaman dilimi... Bekir Yıldız'la Zincirlikuyu'da bir lokalde barışıyoruz, Necatigil'i anma gecesi...

Onların bende İstanbul hatıraları kaldı.



Hoca Ali Rıza, "Üsküdar, Salacak'tan" (özel koleksiyon)

"Küçükhanımefendi *üzerine, 2009'da, altmış yaşımdayken, yeniden yazarken; romandaki dingin, huzur dolu İstanbul'a şaşıyorum. Tenha banliyö trenleri Yeşilköy'e doğru; ancak dolunca kalkan arabalı vapurlar; bağlık bahçelik Yakacık; dünya yolculuğuna çıkılmış gibi gidilen Bakırköy; henüz 'ü'sünü kaybetmemiş Kadıköyü. Peki ama biz şehir kültürü konusunda 'ilerledik' mi diye okudum, durakaldım.*

Beyoğlu'na çıkanların loca ayırttıkları, "suvare"ye gittikleri Şehir Tiyatrosu… Ne var?!, hepsi yerli yerinde! diyeceksiniz. Evet ama, köhnebahar gibi, bir güz bozgununda."

Sadece edebiyatımızın değil, tüm kültür hayatımızın vazgeçilmez ismi Selim İleri bizi İstanbul'un sokaklarına, gizli köşelerine, insanlarına, resimlerine, duygularına götürüyor. Bilge bir rehber olarak…





EVEREST

ISBN: 978-975-289-639-0

9 789752 896390

www.everestyayinlari.com